

T.C
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

24 OCAK 1980 KARARLARI VE SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurcan YILDIRIM

KİLİS

EYLÜL-2012

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

24 OCAK 1980 KARARLARI VE SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurcan YILDIRIM

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL

KİLİS
EYLÜL- 2012

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

24 OCAK 1980 KARARLARI VE SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ

Nurcan YILDIRIM

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL ..

_____

Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU

_____

Yrd. Doç. Dr. Taner AKÇACI

_____

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

SBEMüdürü
Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞENER

T. C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.(17/09/2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Nurcan YILDIRIM

İmzası

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
EKLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM:	2
1. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER:	2
1.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve İzleyen Süreçte Gelişmeler	2
1.3. 1961-1965 Dönemi	3
1.3.1. 22 Şubat 1962 Askeri Ayaklanması.....	6
1.3.2. 20-21 Mayıs 1963 Askeri Ayaklanması.....	7
1.4. 1965-1970 Dönemi:	8
1.4.1. 1965 Seçimleri ve AP Dönemi.....	8
1.4.2. 1969 Olayları.....	11
1.5. 1970-1974 Dönemi	13
1.5.1. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası.....	15
1.5.2. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri	18
1.5.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	19
1.5.4. 1974 Kıbrıs Harekâtı	20
1.5.6. 1974 Petrol Krizi	25
1.6. 1975-1979 Dönemi	26
1.6.1. 1 Mayıs 1977 Olayları.....	28
1.6.2. 1977 Seçimleri	29
1.6.3. Maraş Olayları.....	31
1.6.4. İstikrar Programları	31
1.6.5. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	34
1.6.6. 1979 Ara Seçimleri	36
1.7. Özetle 1980 Öncesi Ekonomik ve Sosyal Durum.....	39

İKİNCİ BÖLÜM:	43
2. 24 OCAK 1980 PAKETİ VE SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ:	43
2.1. 24 Ocak Kararlarının Alınmasını Zorunlu Hale Getiren Sebepler.....	43
2.2. 24 Ocak Kararları.....	47
2.3. 24 Ocak Paketinin Yapısı ve Amaçları	52
2.4. 24 Ocak Kararlarının Uygulanması	53
2.4.1. Dünya Bankası'na Kredi Başvurusu	53
2.4.2. Döviz Gelirlerini Artırmaya Yönelik Kararlar:.....	59
2.4.3. Devletin Ekonomideki Yerini Daraltmaya Yönelik Tedbirler.....	60
2.4.4. Yabancı Sermayeye Yönelik Tedbirler	60
2.4.5. Faiz Oranlarının Düzenlenmesi.....	61
2.4.6. Fiyatlar Üzerindeki Düzenleme	62
2.4.7. İthalat-İhracatın Serbestleştirilmesi	62
2.5. İstikrar Tedbirlerini Destekleyecek Kurumlar	63
2.5.1. Koordinasyon Kurulu.....	63
2.5.2. Yabancı Sermaye Dairesi.....	64
2.5.3. Para ve Kredi Kurulu	64
2.5.4. Teşvik ve Uygulama Dairesi	64
2.6. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi.....	65
2.7. 1983 Seçimleri-ANAP Hükümeti Dönemi	72
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	80
EKLER	85
ÖZGEÇMİŞ	142
VITAE	142

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:TBMM Milletvekili Genel Seçimleri1961 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları	3
Tablo 2:TBMM Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1965 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.....	9
Tablo 3: Reel GSMH ve Kişi Başına Düşen Reel GSMH'nin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları 1950-1980.....	11
Tablo 4:Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.....	19
Tablo 5: Üçüncü Plan Dönemi ve Gerçekleşmeler (Milyon Dolar).....	20
Tablo 6: Krize Gidiş Yolunda Ekonominin Göstergeleri:1975-1979. Dış Borçlar/ Milyon Dolar ve Yüzde.....	27
Tablo 7: Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1977 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.....	30
Tablo 8: 1975-1979 Arası İthalat, İhracat Miktarları.....	31
Tablo 9: 1978-1980 Arası Temel Göstergeler.....	35
Tablo 10: GSMH ve TEFE Yıllık Artış Hızı (%) 1977-1980.....	36
Tablo 11: 14 Ekim 1979 Ara Seçimi Sonuçları.....	38
Tablo 12: 1980-1984 Arası İthalatın ve İhracatın GSMH'ye Oranları.....	63
Tablo 13: 1980-1983 Dönemi Ekonomik Performans Değerlendirmesi.....	71
Tablo 14: 6 Kasım 1983 Seçimleri, Oy ve Sandalye Dağılımı.....	72
Tablo 15: 1983-1991 Yılları Ekonomik Göstergeleri.....	74

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** Turgut Özal'ın Kasım 1979'da, AP Azınlık Hükümeti Kurulurken Süleyman Demirel'e Verdiği, Siyasal ve Ekonomik Değerlendirmeleri Kapsayan Not.....85
- EK 2:** 25 Ocak 1980 Tarihli ve 16880 Mükerrer Sayılı Resmi Gazetede İlan Edilen 8/166 Sayılı Karar.....96
- EK 3:** Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980 Günü Bakanlar Kurulu Toplantısında Ekonomik Kararların Görüşülmesi Başlarken Yaptığı Konuşma.....99
- EK 4:** 25 Ocak ve Sonrasında Resmi Gazetede Yayımlanan “Türk Parasını Koruma Hakkında Karar”.....112
- EK 5:** 25 Ocak 1980 Tarihli ve 16880 Mükerrer Sayılı Resmi Gazetede İlan Edilen Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi.....119
- EK 6:** Resmi Gazete'de Yayımlanan Faiz Oranları ve Faiz Farkı Ödeme Oranları İle İlgili Merkez Bankası Banka Meclisi'nin Kararı.....124
- EK 7:** Resmi Gazete'de İlan Edilen İthalat-İhracat Rejimleriyle İlgili Kararlar.....127
- EK 8:** Turgut Özal'ın 19.12.1983 Tarihinde Mecliste Okuduğu 68 Sayfalık Hükümet Programının Kısa Metni.....133

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
AP:	Adalet Partisi
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP:	Anavatan Partisi
BM:	Birleşmiş Milletler
CGP:	Cumhuriyeti Güven Partisi
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA:	Central Intelligence Agency
CKMP:	Cumhuriyeti Köylü Millet Partisi
DM:	Dövize evrilebilir Mevduat
DİSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP:	Demokratik Parti
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
GATT:	General Agreements on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GSMH:	Gayri Safi Milli Hsıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hsıla
IFC:	Uluslararası Finans Kuruluğu
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İPRAş:	İstanbul Petrol Rafinerisi A.ř
KDV:	Katma Değer Vergisi
KİT:	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MB:	Merkez Bankası

MBG:	Millî Birlik Grubu
MESS:	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MGK:	Milli Güvenlik Konseyi
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
MP:	Muhafazakâr Parti
NATO:	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODTÜ:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
OPEC:	Organization of Petroleum Exporting Countries, (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
Org.:	Orgeneral
Petkim:	Petro Kimya
PKK:	Kürdistan İşçi Partisi
SDP:	Sosyalist Demokrasi Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAKSAN:	Takım Tezgâhları Sanayi ve Ticaret
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP:	Türkiye Birlik Partisi
TC:	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE:	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TEMSAN:	Türkiye Elektromekanik Sanayi Genel Müdürlüğü

THY:	Türk Hava Yolları
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TL:	Türk Lirası
TPAO:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSİP:	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUD:	Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi
TUMOSAN:	Türk Motor Sanayi
TUSAŞ:	Türk Havacılık ve Uzay Sanayi
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
Vb.:	Ve Benzeri
YTP:	Yeni Türkiye Partisi
YÖK:	Yüksek Öğretim Kurulu

ÖZET

Bu araştırmada, devletin iktisat politikası araçlarını neden ve nasıl uyguladığı, 24 Ocak Kararları öncesinde ve sonrasında sebep olduğu ekonomik ve toplumsal sonuçların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, ülkenin 1980 öncesinde siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmeler incelenmiştir. Amaç, 24 Ocak Kararlarının alınmasına zemin hazırlayan süreci analiz etmektir. İkinci bölümde, Süleyman Demirel Hükümeti döneminde, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak İstikrar Programının hedefleri incelenmiştir. Bu İstikrar Programı, 12 Eylül 1980’de yönetimi ele geçiren Askeri Rejim Hükümeti döneminde ve 1983-1989 arası Turgut Özal Hükümeti döneminde de uygulanmıştır. Uygulanan ekonomi politikasının ana teması, “serbest piyasa ekonomisi, devletin ekonomideki payının azaltılması ve fiyat mekanizmasının işlerlik kazandırılması”dır. Uygulama aşamasında kurumsal yapının nasıl dönüştürüldüğu, uygulamanın ekonomik ve toplumsal açıdan gelişimi ve sonuçları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, 24 Ocak Kararları, 12 Eylül 1980, Askeri Rejim.

ABSTRACT

In this study main goals are were to analyse why and how the state put its economic policy instruments into practise and observe economical and social conditions of the society before and after 24 January and results of 24 January decisions. On the first part of the study developments in social, political and economical areas in Turkey before 1980 were observed. By doing this the aim was to overview the process that lay the groundwork for 24 January decisions. On the second part of the study 24 January Stability programme's goals which were prepared by Süleyman Demirel Cabined assistant secretary Turgut Özal were analysed. The Stability programme mentioned here were applied by the military regime which take in hand the management of country in 1980 and by Turgut Özal's cabinet between 1983 and 1989. The main theme of the economical policy applied during that period was free market economy, decreasing states share-role- in economics, making the marketing (charging) mechanism much more flexible. During the study state's institutions structural transition, and economical and social development and their results were analysed, too.

Key words: 24 January Stability Programme, 24 January decisions, 12 September 1980, Military Regime.

ÖNSÖZ

24 Ocak 1980, tıkanma noktasına gelen Türk ekonomisini kurtarabilmek amacıyla bir dizi sert önlemin alındığı kararların ilan edildiği tarihtir. Bu istikrar programı 24 Ocak 1980’de yürürlüğe girmiş, 1989’a kadar etkili bir şekilde sürdürülebilmiştir. Kararlar ve uygulamaları, olumlu ve olumsuz yönleriyle uzun süre tartışılmış olup, günümüze kadar niteliği, hedefleri ve sonuçlarına yönelik birçok eleştiri alan konulardan biri olmuştur.

Bu araştırmada özellikle, kararların uygulamaya geçildiği 24 Ocak 1980, askeri rejimin yönetime el koyarak kararların uygulanmasını üstlendiği 12 Eylül 1980 ve Turgut Özal Hükümeti’nin iktidarda olduğu 1983-1989 tarihlerinde yaşanan gelişmelere dikkat çekilmiştir.

Bu çalışma, uygulanan ekonomi politikalarının ve bu politikaların sosyal yaşamda etkilerinin incelendiği, Türkiye tarihinin dönüm noktası sayılabilecek önemli bir kesitine ışık tutmaya yöneliktir.

Kaynaklar, genel olarak üniversite kütüphanelerinden ve gazete arşivlerinden karşılanmıştır.

Çalışmamın daha en başında temin edemediğim temel kaynakları sağlayarak, çalışmamın her anında yanımda olup bana yol gösteren, benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL hocama ve beni bugünlere getiren aileme sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu araştırmada, Türkiye ekonomik ve sosyal gelişim süreci açısından iki döneme ayrılarak ele alınmıştır. Bunlar, 1980 öncesi dönem ve 24 Ocak Kararlarının alındığı 1980 sonrası dönemdir.

1980 öncesi dönemde ekonominin temel politikası ithal ikameci sanayileşme politikasıdır. Yerli üretimin ithal ürünlerinin yerine ikamesinin sağlanması hedeflenmiştir. Ancak bu politika, 1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomisi açmaza girmiştir. Sorunun çözümü olarak yabancı ülkeler ve OECD, IMF gibi uluslar arası kuruluşlara başvurulmuştur. Dış borçlar hızla artmış, Türkiye ekonomisi açmazdan kurtulamadığı gibi, giderek uluslar arası kuruluşların kucağına düşmüştür. Enflasyon artışı ciddi boyutlara ulaşmıştır. İhracat düşük düzeyde seyrederken, ithalat için de döviz bulunamamaktadır. Karaborsa oldukça yoğundur. Anarşi ve terör baş göstermiştir.

24 Ocak Kararlarının alındığı 1980 sonrası dönemde ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulanmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin sağlanması, devletin ekonomideki payının azaltılması, dış ticaretin artırılması yoluyla kalkınmanın sağlanması hedeflenmiştir. 24 Ocak Kararları üç dönemde uygulanmıştır. Birinci dönem, Süleyman Demirel Hükümeti ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan kararların kabul edilmesiyle başlamıştır. İkinci dönem 12 Eylül 1980 darbesiyle yönetime el koyan askeri rejim ve o dönemde Başbakan Yardımcısı olan Turgut Özal dönemidir. Askeri rejim 3 yıl sürmüştür. Üçüncü dönem ise 1983'te iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) ve bu partinin lideri yani Başbakan olan Turgut Özal dönemidir. Bu dönem 1989'da Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar sürmüştür. Anlaşıldığı üzere Turgut Özal 24 Ocak Kararlarının hazırlanmasından 1989 yılına kadar aktif olarak görev almıştır.

24 Ocak 1980'de açmazda olan Türk ekonomisini kurtarmak için sert önlemlerden oluşan ekonomi paketi hazırlanmıştır. Kararlar genel itibariyle Batılı ülkelerin istekleriyle aynı doğrultudadır. Yararları ve zararları konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Bu istikrar programıyla köklü değişiklikler yapılmıştır. Kararlar uzun süre uygulanabilmiş ve sonrasında boyutları, amacı ve niteliği bakımından çok tartışılmış, olumlu ve olumsuz yönde birçok eleştiri almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

1. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER:

1.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve İzleyen Süreçte Gelişmeler

DP'nin ekonomik rejim ve kalkınma stratejileri, politika uygulamalarının ayrıntılarında eğitim eksikliği ve bilgisizlik yanında partizanlık ve popülizmden doğan birçok yanlış yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin temel nedeni DP döneminde yapılan ekonomik hatalardan ziyade politik alanda yapılan hatalar olmuştur.¹

27 Mayıs 1960 darbesi ile Menderes Hükümeti devrildi ve Türkiye'de savaş sonrası dönemin ilk askeri yönetimi iş başına geldi.²

27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye'de rejimin demokratikleşmesi yönünde açılan yolu genişletmiştir. 1961 Anayasası ile köktenci politikaları benimseyen aydınlar ve öğrencilerin, bütün engellemelere rağmen işçi sınıfı ile birlikte siyaset yapabilmelerine ortam hazırlamışlardır. Yeni anayasadaki düzenlemeler rejimin sol düşünceye açılmasına katkıda bulunmuştur.³ Ekonomik alanda ise yatırımların daha iyi planlanması, enflasyonist kalkınmanın önlenmesi için planlı kalkınma ilkesi getirilmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. DPT Türkiye için hem özel teşebbüsün hem de KİT'lerin yer aldığı "karma ekonomi" ilkesini benimsemiş, KİT'lerin daha verimli ve karlı çalışmaları için reorganizasyon yapılmasını öngörmüştür. 1960-1961 yılları durgunluğa yol açmış, gerek özel yatırımlar ve tüketim harcamaları gerekse kamu yatırım ve harcamaları gerilemiştir.⁴

---

¹ Mükerrerem Hiç, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.955

² Cihat Göktepe, "İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.80

³ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih 1960-1980", **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.228

⁴ Hiç, **a.g.m.**, s.956

1.3. 1961-1965 Dönemi

27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesinden sonra kurucu meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti tarihinde halk oylamasına sunulan ilk anayasadır. 1961 anayasası mümkün olabilecek bütün durumların düşünüldüğü ve bunlarla ilgili kuralların önceden konulmaya çalışıldığı bir metin olarak hazırlanmıştır.⁵ 1961 Anayasasının kabul edilmesinden sonra nispi temsil usulü ile seçimler yapılmış, CHP birinci parti olmuş, ancak TBMM’de yeterli çoğunluk oluşturamadığı için AP-CHP koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁶

Tablo 1: TBMM Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1961 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları. (Kaynak: <http://www.tbmm.gov.tr> Erişim tarihi: 10.09.2011)

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
CHP	3.724.752	36,74
AP	3.527.435	34,79
CKMP	1.415.390	13,96
YTP	1.391.934	13,73
BAĞIMSIZ	81.732	0,81

Koalisyon Hükümetinin ilk yıllarında, DPT sanayileşmenin teşvikini açık bir biçimde, ithal ikamesi stratejisine dayandırdı ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) dış ticaret politikası, “yerli üretimi başlatılan ürünlerin ithalatını kısıtlama ve ithalata ancak yurtiçi üretim kapasitesinin yetersiz kalması halinde izin verme” anlayışına dayandırıldı. Bu politikanın sonucunda endüstriyel üretim, döviz yetersizliği sorunu ile karşı karşıya geldi.⁷

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kabul edilen karma ekonomide devlet ve devlet kontrolleri ağırlıktaydı. Hükümetin CHP kanadı da bu felsefeyi benimsemiş bulunuyordu. Bu nedenle özel teşebbüsün teşviki yerine devlet kontrolleri ön plana

⁵ Sezer Ayan, **Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası**, Cumhuriyet Üniversitesi ve İdari Bilimler Dergisi, C.8, Sayı 2, 2007, s.3

⁶ Sina Akşin, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Yenigün Haber Ajansı, 1997, s.135

⁷ Hasan Kazdağlı, “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, **Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2001, s.450

geçmiştir. Dolayısıyla, bu dönem kalkınma hızı bir miktar düşük kalmıştır. Nitekim 1962-1965 yılları için GSMH yıllık ortalama artışı %5.7, %2.5 nüfus artışı ile kişi başına GSMH artışı %3.2'dir.⁸

Bu dönemde AP-CHP koalisyon hükümetinin attığı önemli adımlardan biri Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na "ortak üye" olma imkânını veren Ankara Anlaşması'nı (Gümrük Birliği Anlaşması) imzalamış olmasıdır. Bu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, Topluluk (AET) ile imzalandığı için doğrudan uygulanan bir Topluluk Hukuk Belgesi'dir. Topluluk üyesi ülkelerce imzalandığı için de Uluslararası Hukuk Belgesi'dir. Ankara Anlaşması'nda taraflara fesih hakkı tanınmamış, yürürlük süresi de öngörülmemiştir.⁹ Ankara Anlaşması, Topluluk ile Türkiye arasında gittikçe gelişen bir "Gümrük Birliği"nin kurulmasını öngörmektedir. Anlaşma, aşamalı bir "ön ortaklık" yaratmıştır. Anlaşma, Türkiye'nin ileride Topluluklara tam üyeliğini amaçlamakta, ekonomik ve siyasi bir nitelik taşımaktadır.¹⁰ Bu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde şu şekilde ilan edilmiştir:

"İKTİSADİ HAYATIMIZDA DÖNÜM NOKTASI

1959 Yılı'nın 31 Temmuz'unda katılmak üzere resmen müracaat ettiğimiz, Ortak Pazar ortak üyeliğimizi tescil edecek olan anlaşma Ankara'da TBMM tören salonunda kurucu altı üye devletin (Yunanistan, Almanya, Fransa, İtalya, Benelux) dışişleri bakanları tarafından imzalanacaktır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, diğer adıyla Ortak Pazar, 25 Mart 1957'de Roma'da altı devlet dışişleri Bakanları tarafından imzalanan bir anlaşma ile kurulmuştur. Anlaşma ile Türkiye'nin altı ortak devlet arasında zamanla bir gümrük birliği sağlaması öngörülmektedir. Bu ortaklığın üç devrede kurulması hususunda mutabakat sağlanmış ve bu üç devre şu şekilde bölünmüştür:

A) Beş yıllık bir hazırlık dönemi, B) 4 yıllık bir geçiş dönemi,

C) 3 yıllık bir son dönemi.

5 yıllık hazırlık dönemi süresi içinde memleketimiz ekonomisi takviye edilecek, dış âlemle iktisadi ve mali alandaki denge bugünkünden daha müsbet

⁸ Hiç, a.g.m, s.956

⁹ S. Rıdvan Karluk, "Güney Kıbrıs'ın Gümrük Birliği'ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar", *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.5, No.2, Ankara, 2006, s.71

¹⁰ S. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 2005, s.676

şekilde kurulacaktır. Türkiye'nin iktisadi durumu, diğer ortaklarınınki gibi, iç ve dış gümrük tarife nisbetlerini yaklaştırma imkânını veremeyecek durumda ise, bu hazırlık devresi dört yıl daha uzatılacaktır. Bu dört yıl sonunda, gümrüklerimiz birliğin gümrük seviyesine indirilmeye başlanacaktır. Bütün bunlar, 12 yıl içinde tamamlanmış olacak, eğer 12 yıl sonunda bazı münferit noktalarda güçlüklerle karşılaşılırsa bunlarda teker teker ele alınacaktır.

Bugünkü tescil muamelesinin memleketimiz için getirmekte olduğu yenilikler ise şunlardır:

1. Ortak Pazar, Avrupa Yatırımlar Bankası kanalı ile Türkiye'ye 5 yıl içerisinde kalkınma hamlelerinin dış finansmanında kullanılmak üzere 175 milyon dolar verecektir. Bu meblağ Türk Hükümetince yıllara bağlı kalınmaksızın kalkınma projelerinin gerektirdiği nispette kullanılabilir.

2. 4 temel ihrac maddemizin, Pazar üyesi ülkelere çok düşük gümrük duvarları ile ihracı garanti edilmekte, tütün için 12.500, kuru üzüm için 30.000, kuru incir için 14.000, fındık için de 17.000 tonluk kontenjanlar tayin edilmektedir.

3. Ortaklıkla ilgili meselelerimiz bundan böyle Pazar mensupları ile eşit oya sahip olduğumuz Ortaklık Konseyinde incelenecektir.

4. Ortak Pazara pamuk ve maden ihracatı serbest olduğundan imtiyazlı ihrac maddelerimizle birlikte ihracatın %85'inin garanti altına alınmış olduğu söylenebilir.

Meselenin ilk planda önemli olan tarafı, temin edilen iktisadi kolaylıklardan ziyade, Avrupa camiasına bir Avrupalı olarak tescil edilmemiz ve gerçekleşmesine muhakkak nazarıyla bakılan Avrupa Siyasi Birliği içerisinde kendimize yer temin etmemiş olmamızdır.”¹¹

1962 sonrasında iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur. 1963 yılından başlayarak 3 beş yıllık plan, planlama yöntemleri ve plan uygulaması, yatırım politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. Kamu yatırımları beş yıllık planların çerçevesinde hazırlanan yıllık programlara uyum göstermek zorundaydı. Özel yatırımlar ise çeşitli özendirici ve desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı'nın veya yatırım projelerinin plan hedeflerine uygunluğunu denetleyen diğer kamu kuruluşlarının onayına muhtaçtı. Böylece ekonominin yatırım politikaları ile belirlenen uzun dönemli kaynak tahsisleri büyük ölçüde plan

¹¹ Milliyet Gazetesi, 12.09.1963, s.1,7

hedeflerince belirleniyordu. Buna karşılık kısa dönemli makro-ekonomik yönetim ile planlama arasında gerekli uyum hiçbir zaman sağlanamamış, para-kredi-kambiyo ve zaman zaman maliye politikaları planlama sürecinden dışlanmış, onunla eklemelenmemiştir.¹²

1.3.1. 22 Şubat 1962 Askeri Ayaklanması

1960 askerî yönetiminden sivil yönetime geçiş sürecinin en önemli sorunu 1961 seçimlerinde oluşan parlamentoyu dağıtarak iktidarı ele geçirmek isteyen subayların ayaklanmaları olmuştur. Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdiği darbe girişiminin Aydemir açısından üç sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi, 1961 Anayasası ile öngörülen siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıya dair hedeflerin hayata geçirilememiş olması, daha açık bir dille 27 Mayıs İhtilali'nin amacına ulaşmamış olması; ikincisi, ihtilal öncesindeki CHP-DP kutuplaşmasının yerini ihtilalden sonra benzer şekilde CHP-AP kutuplaşmasına bırakması; üçüncüsü ise, hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda bir kısım siyasilerin ordu ile halkı karşı karşıya getirme çabası içine girmiş olmalarıdır. Bu üç ana sebebi destekleyen hadiseler de günbegün cereyan etmiştir. Örneğin AP yanlısı basın organları DP dönemini övmekten geri durmamış ve 27 Mayıs İhtilali'ni gölgelemeye çalışmışlardır. Ayrıca Aralık 1961'de milletvekili ve senatör maaşlarının artırılıp artırılmaması tartışmalarında olduğu gibi, parlamento, vaktini ve mesaisini ülke meselelerinin dışında konulara harcar bir durum arz etmiştir. Üstelik kimi AP milletvekilleri ordu mensupları ve mensuplarının aileleri hakkında ahlak dışı konuşmalar yapılmıştır. Ordunun itibarını zedelemeye varacak bu gibi hadiseler ordu içinde tepkilere neden olmuştur. Kışlalarda toplantılar yapılmış ve subaylar arasında ülkenin gidişatına dair tartışmalar olağan bir hal almıştır.¹³ Sonuçta Kurmay Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihli ilk ayaklanma girişimi hükümeti destekleyen askerî birlikler tarafından bastırılmış, daha sonra birçok General ve Subayın yerleri değiştirilmiş, isyancılardan 69'u ordudan çıkarılmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün

---

¹² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İmge Yayınevi, Ankara, 2009, s.118

¹³ Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", **Akademik Bakış**, C.1,Sayı 2, 2008,s.38-39

isteği ile isyancılar hakkında “kan dökülmeşi göz önüne alınarak” başkaca adli kovuşturma yürütülmemiştir.¹⁴

1.3.2. 20-21 Mayıs 1963 Askeri Ayaklanması

İlerleyen süreçte 22 Şubatçılar yeniden teşkilatlanmışlardır. Talat Aydemir, bu teşkilatlanmanın nedenini şöyle açıklamıştır: “22 Şubat 1962 olayları üzerinden zaman geçtikçe 22 Şubat’ın iç yüzüne yapılan haksızlık anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silahlı Kuvvetler mensuplarının bizleri ziyaretleri çoğalmıştı. Israrlı teklifler karşısında teşkilatımızı güvenilir şekilde küçük rütbelerden başlayarak yeniden organize ediyorduk. Dört kuvvet içindeki genç subaylar arasında taraftarlarımız hızla yayılıyordu. Özellikle Kemalizm doktrini yayınlandıktan sonra bize katılımlar daha da arttı. Çünkü daha önceden böyle bir doktrin fikri ele almamıştık.” Sonuç olarak 20 Mayıs 1963’te başlayan ayaklanma 21 Mayıs 1963’te bastırılmıştır.¹⁵ Bu ayaklanmada hükümete bağlı askerlerle isyancılar arasındaki çatışmalarda (1 hava albayı, 1 binbaşı, 2 harp okulu öğrencisi ve 4 er olmak üzere) 8 kişi ölmüş, aralarında yüksek rütbeli general ve subayların yer aldığı 26 kişi yaralanmıştır. Yapılan yargılamalarda askerî ayaklanmanın önderi Emekli Kurmay Albay Talat Aydemir ve 3 arkadaşı ölüm (Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer); 30 kişi ömür boyu, 11 kişi 15 yıl, 5 kişi 12 yıl, 2 kişi 8 yıl, 2 kişi 6 yıl, 13 kişi 3 ay hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bastırılan ayaklanma girişiminde aktif olarak yer alan ve ayaklanmanın hemen ardından harp okulunda tutuklanan askerî öğrencilerden 1293’üne beraat, 91’ine 3 ay, 75’ine de 4’er yıl hapis cezası verilmiştir. Ayrıca bütün öğrenciler okuldan çıkarılmışlardır. TBMM’nin kabul ettiği 480 No’lu Kanunla haklarında ölüm kararı onaylanan Süvari Binbaşı Fethi Gürcan 26 Haziran 1964 günü ve Kurmay Albay Talat Aydemir 5 Temmuz 1964 günü idam edilmişlerdir. Kalanların cezaları 1966’da çıkarılan af kanunu ile kısmen veya tamamen kaldırılmıştır.¹⁶

---

¹⁴ Hikmet Özdemir, “1960-1980 Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları C.17, Ankara, 2002, s.20

¹⁵ Çakmak, **a.g.m.**, s.49,55

¹⁶ Özdemir, **a.g.m.**, s.21

1.4. 1965-1970 Dönemi:

Birinci beş yıllık planın çok açık stratejik tercihi olan ithal ikameci sanayileşme, 1960'lı yılların sosyopolitik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilecekti. Kentli ve taşralı burjuvazinin ulaştığı gelir düzeyleri bu sınıfların tüketim tercihlerinin kaynak tahsisine egemen olmasına yol açacak bir dürtü oluşturmaktaydı. Gelişmiş kapitalist toplumlardan yayılan tüketim normları radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi ev eşyaları türünden ve iktisat yazınında dayanıklı tüketim malları diye adlandırılan mallara karşı etkili bir talep meydana getiriyordu. Devlete egemen olan sınıfların ve siyasi karar alma sürecini denetleyen grupların zevk ve eğilimlerini yansıtan bu tüketim talebinin karşılanması kaçınılmazdı. Ancak dış ticaret tıkanmaları geçerliiyken bu malların ithalinin serbest bırakılarak kıt dövizin lüks mallara tahsisi, 1960'lı yılların çok partili demokrasi koşullarında söz konusu olmayacaktı. Bu mallar bazı durumlarda yabancı sermayenin katılmasıyla, ülke içinde üretilecekti. Üretim kolları teknoloji ve temel girdiler bakımından dışa bağlı olmaya, üretim ölçeği birim maliyetler ve kalite bakımından batılı emsallerinden geri kalmaya devam edecekler, bu özellikleriyle de dış pazarlara yönelme imkânları çok sınırlı kalacaktı. Bu noktada, sözü edilen endüstriler dönem ortalarından itibaren burjuvazinin tüketim taleplerine yanıt vermesinin ötesinde bir yaygınlık kazanmıştır. Bu sanayi kollarının kuruluşları varlıklı grupların tüketim eğilimleri tarafından belirlenmekle birlikte, dönem boyunca sağlanan hızlı büyümeye paralel olarak emekçi ve orta sınıfların reel gelirlerindeki artışlar, dayanıklı tüketim mallarının kullanımını toplumun tüm kesimlerine yayacaktır.¹⁷

1.4.1. 1965 Seçimleri ve AP Dönemi

10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel liderliğinde AP, oyların yaklaşık yüzde 53'ünü alarak 240 sandalye ile tek başına iktidar olma başarısını gösterirken; CHP oyların yaklaşık yüzde 29'u ile 134 sandalye kazanabilmişti. Seçime giren öteki partilerden MP yüzde 6 ile 31 sandalye, YTP yüzde 3.7 ile 19 sandalye, TİP yüzde 2.9 ile 15 sandalye, CKMP yüzde 2.2 ile 11 sandalye kazandılar. Milletvekillerinin dağılımında seçim sisteminin de rolü

---

¹⁷ Boratav, a.g.e, s.119

vardır.¹⁸ 1965 seçimlerinden önce seçim yasasında yapılan değişikliklere göre, bir seçim çevresinde değerlendirilmeyen fazla oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılması öngörülüyordu. Teknik açıdan her oyun değerlendirilmesini ve çeşitli eğilimlerin parlamento'ya yansımaları amaçlayan düzenlemenin, AP'nin tek başına seçim kazanmasını engelleyeceği sanılmış, fakat sonuç umulduğu gibi olmamıştır.¹⁹

Tablo 2: TBMM Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1965 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları. (kaynak: <http://www.tbmm.gov.tr> Erişim tarihi: 10.09.2011)

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
AP	4.921.235	52,87
CHP	2.675.785	28,75
MP	582.704	6,26
YTP	346.514	3,72
BAĞIMSIZ	296.528	3,19
TİP	276.101	2,97
CKMP	208.696	2,24

DP'nin devamı olduğunu kanıtlayan AP 1965'te tek başına iktidar olmuş ve müteakip seçimi de kazanarak 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına kadar iktidarda kalmıştır. AP aynen DP'nin ekonomi felsefesini ve ekonomi rejimini benimsemiştir. Bu nedenle de 1965'ten itibaren Kalkınma Planında öngörülen "karma ekonomi" çerçevesinde yeniden özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin köklü teşvikine dönülmüştür.²⁰

Türkiye, askeri iktidarın getirdiği iktisadi planlamayı yeniden demokrasiye geçtikten ve merkez-sağ eğilimli Adalet Partisi iktidarı aldıktan sonra da sürdürdü.

¹⁸ Millî bakiye sisteminde seçim bölgelerindeki milletvekili sayıları nispi temsil sistemine göre bulunur. Partilerin seçim çevrelerinde aldığı bütün artık oylar toplanır. Açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek milli seçim kotası bulunur. Her partinin elindeki toplam artık oy milli seçim kotasına bölünerek, bununla orantılı bir şekilde milletvekilleri dağıtılır. Türkiye'de bu sistem yalnızca 1965 seçimlerinde uygulanmıştır.

¹⁹ Özdemir, **a.g.m.**, s.250

²⁰ Hiç, **a.g.m.**, s.956

1968’de hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1972’ye kadar yürürlükte kaldı. Bu dönem görece hızlı ve istikrarlı büyüme sağlandığı yıllar oldu. Kalkınma planları kamu yatırımları için zorunlu hedefler, özel kesim yatırımları içinse yol gösterici hedefler getiriyordu. Kamu kesimi, kendisi için “zorunlu” diye konulan hedefleri gerçekleştirecek, özel kesimse kendisi için konulan hedefleri gerçekleştirmeye mali teşvikler ve koruma politikasının düzenlemeleriyle özendirilecekti.²¹ Bu dönemde, sabit döviz kuru, ithalatta yüksek gümrük vergileri ve miktar kısıtlama ve yasaklarıyla yoğun korumacılık ve ithal-ikame sanayileşme stratejisi ise devam etmiştir. 1966-1970 döneminde büyüme hızı belirgin şekilde artmıştır: GSMH yıllık ortalama artış hızı %6.8, nüfus artış oranı %2.6 ile kişi başına GSMH artışı %4.2’dir. Bu dönem boyunca iyi iklim yıllarının azalması bir dezavantaj, nüfus artış oranındaki bir miktar düşme ise ekonomik büyüme açısından bir avantaj olmuştur. Dış yardımın GSMH’ye oranı belirgin şekilde düşmüştür, bu da kuşkusuz büyüme hızını düşüren bir etki yaratır. 1965’te lüks inşaat için getirilen kısıtlamalar kaldırılmış, inşaat kesimi de süratle gelişen bir sektör durumuna gelmiştir.²²

Dönemin dış ticaret politikası, temelde tarımı ve imalat sanayiini geliştirme hedeflerine göre düzenlendi. İç piyasayı yerli üretime açık tutmak amacıyla, üretim düzeyi yeterli miktara varan malların ithalatı yasaklanıyor, denetimli kambiyo rejimiyle mal ve hizmet ithalat/ihracat hareketleri denetlenirken katlı-kur sistemiyle serbest piyasa fiyatlarının etkenliği iyice sınırlanıyordu. “İthal ikamesi” denilen bu politikalar demeti çerçevesinde uluslararası piyasadan yansıyan ne faiz, ne döviz kuru, ne mal-hizmet fiyatları etkilerini iç piyasada kaynak dağılımı üzerinde gösterebilirdi. Zaten ihracatın GSMH’ye oranının %4-5 arasında, ithalatın GSMH’ye oranınınsa %6 civarında kalması, uluslararası etkilerinden kopukluğa başlıca gösterge sayılabilir. Bütün mali piyasalar sıkı denetim altında tutuluyor, kârlılığın tarım ve sanayide en yüksek düzeyde kalmasına çalışılıyordu. Artan kent nüfusu baskısıyla bir miktar kent topraklarında artan rantlarla ithal malı darlıklarından ya da ithalat lisansları ticaretinden kaynaklanan rant ekonomisi oluşamıyordu. Kar edebilmek için üretmek gerekiyordu.²³

---

²¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.95

²² Hiç, **a.g.m.**, s.957

²³ Kazgan, **a.g.e.**, s.96

Tablo 3: Reel GSMH ve Kişi Başına Düşen Reel GSMH'nin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları 1950-1980 (Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli Gelir İstatistikleri)

Yıllar	1950-55	1955-60	1960-65	1965-70	1970-75	1975-80
GSMH	7,7	3,9	4,9	6,8	7,7	2,6
Kişi Başına düşen GSMH	4,7	0,8	2,4	4,1	5,0	0,5

1.4.2. 1969 Olayları

1969 yılı, toplumsal olayların, ekonomik tırmanışların, yatırım heveslerinin kırbaçlandığı, işçi, öğrenci olaylarının ileri boyutlara ulaştığı bir yıldır. 1969 yılı, 12 Mart darbesine uzanan yolun başlangıcı sayılabilecek bir yıldır. Türkiye, 1969'un nisan, mayıs ve haziran aylarında Fransa'da başlayan öğrenci devrimlerine koşut kimi öğrenci olaylarına sahne olmaya başladı. Üniversiteler öğrenciler tarafından işgal ediliyor, hemen her fakülte ve yüksek öğrenim kurumuna yayılan bu olaylar sırasında kimi tatsız olaylar oluyor, ayrıca öğrencilerin çıkardıkları bildirimler, basını bir boydan öte boya dolduruyordu. Ocak 1969'da demiryollarında ve Deniz Nakliyatında grevler başlamıştı. Sümerbank'ta otuz bin işçi grev hazırlığı içindeydi. Bu greve karşı devlet, lokavt ilan ediyordu. ABD kökenli Singer'de, kurumu işgal eden işçilerle polis arasında kanlı olaylar olmuştu.²⁴

16 Şubat 1969'da ABD'nin 6. Filo'sunu protesto etmek için 76 gençlik örgütü toplanmıştı. Taksim Meydanı'nda iki grup arasında arbede çıktı. (Bu olay 'Kanlı Pazar' olarak da anılır.) Yaşanan arbede de 19 yaşındaki öğrenci Turan Erdoğan ile 37 yaşındaki memur Ali Turgut Aytaç hayatını kaybetmiş, 114 kişi yaralanmıştı. Çatışma da taş, bıçak, şiş, sopa, demir çubuk ve Molotof kokteylleri kullanılmıştır. Polisin arbedeyi önleyememesi üzerine Garnizon komutanlığından yardım istenmiştir. Olaylar gece geç saatlere kadar sürmüştür.²⁵

²⁴ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.224,227

²⁵ Milliyet Gazetesi, 17.02.1969, s.1

Nisan 1969'da ODTÜ'yü işgal eden öğrenciler, Rektör Kurdaş'ı görevinden almaya zorlamışlar ve jandarma baskınıyla çekilmişlerdi. İstanbul Hukuk Fakültesine atılan bir Molotof kokteyli on kişinin yaralanmasına yol açmış, çatışma çıkmış, fakülte 10 gün kapatılmıştı.²⁶ Haziranda olayların boyutları giderek artmış, sınava girmek isteyen öğrencilerle boykotçu öğrenciler arasında çatışma çıkmış, olayların önüne geçilememesi sebebiyle birçok üniversite de eğitime ara verilmiş hatta süresiz kapatma kararı alınmıştır. Bazı olaylar basında şu şekilde yer almıştır:

“İstanbul Üniversitesi senatosu yaptığı olağanüstü toplantıda beş fakültede (Hukuk, İktisat, Tıp, Eczacılık, Cerrahpaşa Tıp) başlatılan işgalin üniversitenin tamamına bulaşma eğiliminde olması ve muhtemel üzücü olayların önlenmesi amacıyla üniversitenin süresiz olarak kapatılmasına ve binaların devlet kuvvetlerine teslimine oybirliği ile karar vermiştir. Karar, senatonun istifasını bekleyen öğrenciler arasında büyük tepki uyandırmıştır. Ankara Hukuk Fakültesi de dün öğrenciler tarafından işgal edilmiştir.”²⁷

“Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencileri ile Fen Fakültesi öğrencileri ders ve sınavları boykot etmişlerdir. Ankara'da 4 fakülte ve 1 yüksek okulda öğrenci işgalleri devam etmektedir.”²⁸

“Ege Üniversitesi'nde boykotçu öğrencilerle boykota karşı öğrenciler arasında silahlı sopalı büyük kavga çıkmış, 5'i ağır olmak üzere, 8 öğrenci yaralanmıştır. Pek çok öğrencinin de çeşitli yaralar aldığı bildirilmiştir. Olaylar üzerine saat Ege Üniversitesi Yönetim Kurulu sınavları ertelemiş, öğretimi süresiz olarak tatil etmiştir. Kavga sınavların ertelenme süresinin bitmesi üzerine, boykota devam etmek isteyen öğrencilerle, sınavlara girmek isteyen öğrenciler arasında çıkmıştır.”²⁹

Temmuz ayında Çorum'da Alpagut Linyit İşletmesi işçileri 70 günlük ücretlerini alamadıkları için işletme yönetimine el koydular. 34 gün süren fiili duruma 50 kişilik bir jandarma müfrezesi tarafından son verildi. 3 sendikacı, 7 işçi ve

---

²⁶ Metin Toker, **İsmet Paşa'nın son yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993, s.134,135; Arcayürek, **a.g.e.**, s.227

²⁷ Milliyet Gazetesi, 01.06.1969, s.1,7

²⁸ Milliyet Gazetesi, 17.06.1969, s.1

²⁹ Milliyet Gazetesi, 21.06.1969, s.1

1 memur işten çıkarıldı.³⁰ Kayseri’de Türkiye Öğretmenler Sendikası kongresi kalabalık gruplarca basıldı, 700 öğretmenin yaralı olduğu açıklandı. Ağustosta Koç’un Türk Demir Döküm tesislerindeki 2.300 işçi, işgal eylemine girişti. Bu sırada doğu mitingleri başlamıştı. “Açlık ve Yoksulluk” ya da “uyaniş” adındaki mitingler, daha sonra Varto, Hilvan, Van, Siverek gibi yörelerde “Kürt Sorununa” dönüştü. Eylül 1969’da gene büyük işçi olayları başladı. Ereğli Demir Çelik’teki işçiler ertelenen grev kararını Danıştay’da bozdurmuşlardı. Pamuk alım fiyatlarına tepki olarak Tarsus’ta 600 traktör, Ankara-Adana yolunu iki saat trafiğe kapatmış, ancak askeri birlikler yolu açmıştı. THY’nin bir uçağı silah zoruyla Bulgaristan’a kaçırıldı. Ekimde ODTÜ’de jandarma ile öğrenciler arasında silahlı çatışma çıktı.³¹

12 Ekim 1969’da 14.dönem milletvekilleri seçilmiştir. Bu seçime göre Adalet Partisi aldığı %46.55’lik oyla meclise 256 milletvekili göndererek Süleyman Demirel’in başkanlığında iktidar partisi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi ise meclise gönderdiği 143 milletvekiliyle ana muhalefet partisi olmuştur.³²

1965-1970 arası dönem, yurtseverlerin Türkiye’nin ABD’ye ve NATO’ya aşırı ve koşulsuz bağlılığını sorguladığı, buna tepki gösterdiği Mustafa Kemal’in tam bağımsızlık ve ulusçuluk ilkesine bayrağını yeniden yükseltmek istediği bir dönemdir.³³ Solda yer alan aydınların sosyal adalet, bağımsızlık gibi kavramları savundukları, üniversitelerde hızlı kalkınma stratejisi arayışı içinde bulunan köktenci öğrencilerin önderlik ettiği boykot ve gösteriler yaygınlaşırken, ana muhalefet lideri İnönü’nün eylemci öğrencileri haklı bulduğu, Başbakan Süleyman Demirel’in de görüşlerini “yürümekle sokaklar aşınmaz” biçiminde dile getirerek Türkiye’nin demokratik gelişmesi bakımından az rastlanan bir yaklaşım içine girdiği bir dönemdir.³⁴

1.5. 1970-1974 Dönemi

1970’li yıllarda ekonomiyi yönetmek gittikçe zorlaşıp, ödemeler dengesinin bozulması yüksek büyüme hızını tehdit etmeye başlayınca toplumsal çatışmalar

³⁰ Milliyet Gazetesi, 23.07.1969, s.1

³¹ Arcayürek, **a.g.e.**, s.229-230

³² <http://www.tesav.org.tr/1969.htm>, Erişim tarihi: 18.10.2011

³³ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve Rumeli müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2007, s.108

³⁴ Özdemir, **a.g.m.**, s.250

şiddetlenmiş, sendikalar dikkat çekici ölçüde güçlenmiştir.³⁵ Sendikalar, cemiyetler, dernekler ve benzeri kuruluşların büyük bir bölümü iç ve dış etkenlerle kuruluş amaçları dışına çıkmışlar, siyasi faaliyetler içine girmişlerdir. Bu tür siyasal hareketlenmeler üniversitelerde de yaşanmıştır. Önceleri öğrenim eksiklikleri ve öğrencilerin barınma sorunları neden gösterilerek forumlar ve kısa süreli boykotlar halinde başlatılan olaylar, giderek daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Olaylar daha sonra üniversitelerin dışına taşarak, ülkenin diğer kentlerine de yayılmaya başladı. Bankalar soyuluyor, insanlar kaçırılıyor, işyerleri tahrip ediliyordu. Sendikalar Kanunu'nun değiştirilmesini protesto etmek maksadıyla bazı fabrika ve işyerlerinde başlatılan direnişler, kısa sürede kitlesel yürüyüşlere ve giderek devlete karşı ayaklanma hareketine dönüştü.

15-16 Haziran 1970'de DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) tarafından tertiplenen yürüyüşlerde meydana gelen kanlı olaylar, bu yılların dehşet verici örneklerinden biriydi. 16 Haziran'da DİSK'e bağlı işçiler güvenlik güçlerine karşı silahlı çatışmaya girdiler. Olaylar, askeri birliklerin yardımıyla ancak kontrol altına alınabildi. İki gün içinde 4 kişi ölmüş, 90 kişi yaralanmıştı. Olayların büyüme istidadı göstermesi üzerine Hükümet Sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmış, DİSK yöneticileri ve 150 işçi gözaltına alınmıştı.³⁶ Sıkıyönetim kararı basında şu şekilde yer almıştır:

“Sıkıyönetim Komutanlığı dün iki bildiri yayınlayarak sokağa çıkma yasağı süresini, iki saat daha kısaltmış ve önceden izin almak suretiyle bazı toplantılara müsaade edileceğini açıklamıştır. Sıkıyönetim Komutanlığının, 11 numaralı tebliği şudur:

-Bizzat yapmış olduğum kontroller ve bölgelerden aldığım raporlardan yönetim bölgesindeki sayın halkımızın yasaklara riayetkâr olduklarını memnuniyetle tespit etmiş bulunuyorum. Bu sebeple 18 Haziran 1970 tarihinden itibaren gece sokağa çıkma yasağı saat 22.00 ile 04.00 arasında uygulanacaktır.

-Kahvehane, birahane, meyhane, sinema, tiyatro, bar, gazino ve emsali umuma açık yerlerin birinci maddede belirtilmiş yasak saatler dışında çalışmalarını serbesttir.

---

³⁵ Levent Ünsaldı (Çev. Orçun Türkay), **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Kitap yayınları, İstanbul, 2008, s.94

³⁶ **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği tarafından Hazırlanmış, Türk Tarih Kurumu Basımevi'nce tertip edilerek basılmıştır. Ankara, 1981, s. 6-7

-Bundan sonraki günlerde de sayın halkımızın konulan yasaklara riayet edeceklerine inanıyorum ve rica ediyorum.

*Orgeneral Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı KEMAL ATALAY*³⁷

1.5.1. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

Bu dönem, 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı beş Orgeneralin gerçekleştirdikleri muhtıra darbesiyle başlıyor, 1973'te muhtıracılardan Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığı seçiminde saf dışı bırakılmasıyla sona eriyordu.³⁸

12 Mart 1971'de, saat 12.05'te muhtıra metni imzalandı ve Tuğgeneral Musa Öğün başkanlığında bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi. Böylece 12 Mart Muhtırası saat 13.00 haberlerinin başında Türkiye'ye ve dünyaya duyuruldu.³⁹ Silahlı Kuvvetlerin muhtırasında şöyle denilmekteydi:

1. Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.⁴⁰

³⁷ Milliyet Gazetesi, 19.06.1970, s.1

³⁸ Talat Turhan, **27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001, s.240

³⁹ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 299.

⁴⁰ **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, s.8

Ordu zirvesi, muhtıra metninden anlaşılacağı üzere ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamentoyu ve hükümeti birlikte sorumlu tutuyor, çözümü de yine aynı parlamentonun içinde arıyordu. Ordunun formülüne göre; tarafsız bir Başbakan iki büyük partiden (AP ve CHP) oluşacak bir Teknokratlar Kabinesi ile ülke sorunlarına çözüm getirebilecekti. Partisinden bu amaçla istifa ettirilen ve 19 Mart 1971 günü partiler üstü Başbakan olarak görevlendirilen Prof. Nihat Erim başkanlığındaki I.Erim Hükümeti'nde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Millî Birlik Grubu (MBG) üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat vardı.

Başbakanın 2 Nisan 1971 günü parlamentoda okuduğu reform programının ana ilkeleri şunlardı:

- Atatürk ilkelerinin ve devrimlerinin tam olarak uygulanması,
- İdari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi,
- Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi,
- Huzursuzluk ve asayişsizliğin hızla giderilmesi...⁴¹

12 Mart 1971'de ordunun gözetimi altında parlamento tarafından gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin önemlileri şunlardır:

1. Hak ve özgürlüklerin alanı daraltılarak kısıtlandı.
2. Gözaltına alma süresi 24 saat iken, önce 7, sonra da 15 güne çıkarıldı.
3. Memurların sendikaya üye olma, sendika kurma hakları kaldırıldı.
4. Hükümete, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verildi.
5. TRT'nin özerk statüsüne son verildi.
6. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu.⁴²
7. Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal konumu güçlendirildi.
8. Sıkıyönetimi gerektiren durumların kapsamı genişletildi.
9. Temel hakların kullanılmasına yeni sınırlamalar getirildi, bu amaçla genel bir yasak eklendi.
10. Mahkeme kararı olmadan bazı hallerde gazete toplatılabilmesi öngörüldü.
11. Ordu'nun elindeki malların denetlenmesi usullerine Sayıştay'ın bu konudaki yetkilerini sınırlayan bir "gizlilik" unsuru getirildi.⁴³

⁴¹ Özdemir, **a.g.m.**, s.44-45

⁴² Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayınları, İstanbul, 1993, s. 242

⁴³ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 126-128.

12 Mart muhtırası verildikten üç gün sonra, 16 Martta bazı yüksek rütbeli subaylar emekliye sevk edilerek ordudan çıkarıldı. Bunu izleyen günlerde ise bazı subayların yerleri değiştirilerek pasif görevlere getirildi ve daha küçük rütbelerdeki bazı subaylar da çeşitli suçlamalarla sıkıyönetim mahkemelerinde sanık olarak yargılandı. Körü körüne Amerikancı olmayan ulusal çıkarlarımızı savunan birçok aydınımız, yazarımız, öğretim üyemiz uydurma suçlarla tutuklandılar, işlerinden atıldılar.⁴⁴ 12 Mart yönetiminin tutuklama ve yargılamaları yurt içinde ve yurt dışında geniş yankılar uyandırdı ve tepkilere yol açtı.

12 Mart 1971’de verilen Askeri Muhtıra’da 60’lı yılların ortalarından itibaren başlayan anarşi ve öğrenci hareketlerinin temelinde, dış mihraklar ve radikal, ayrılıkçı akımların etkisi yanında ekonomik ve sosyal reformların yapılmamasının, bu hususta AP hükümetinin isteksiz davranmasının yattığı belirtilmiştir. Muhtıra uyarınca AP hükümeti istifa etmiş ve Birinci Reform Hükümeti işbaşına gelmiştir. Bu ilk reform hükümetinin özel teşebbüsün kontrolü, petrolde kamu kesimine öncelik verilmesi, madenlerin devletleştirilmesi, dış ticaretin, ön fiyat kontrolleri dâhil, yoğun şekilde devlet kontrolüne alınması, katı bir toprak reformunu içeren iktisat politika ve programları hazırlıkları, piyasada bu politikaların aksamalara, istikrarsızlığa ve durgunluğa yol açacağı yolunda itirazlar ve endişeler doğurmuştur. Bunun üzerine istifa etmek zorunda kalan 1. Reform Hükümeti’ni izleyen ve yine meclis dışı üyelerden oluşan Reform Hükümetleri geniş kapsamlı devletleştirme programlarını uygulama alanından kaldırmış, özel teşebbüsün teşviki ilkesine yeniden dönmüştür.⁴⁵

12 Mart Yönetimi sırasında kalkınma girişimleri duraksamış, ekonomide sıkıntılar baş göstermiş, SSCB ile ekonomik işbirliğinde başkaca bir adım atılmamış, dış siyasa da ABD etkisi daha da duyulur duruma gelmiş, başta haşhaş ekiminin yasaklanması üzere ABD istekleri yerine getirilmiş, öğrenci ve işçi eylemleri bastırılmış, antiemperyalist görüşte olanlar susturulmuş, TİP kapatılmış, toplumsal ve sendikal haklar kısıtlanmıştır. 12 Martın bu uygulamaları ABD çıkarları ile tam bir uyum içindedir. Üstelik toplumsal ve siyasal tepkilere set çekebilecek güçte partiler

---

⁴⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s.147,161

⁴⁵ Hiç, **a.g.m.**, s.958

üstü bir hükümet kurulmakla da kalmamış, sıkıyönetim ilan edilerek ülke bir cendere içine sokulmuştur.⁴⁶

1.5.2. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri

1971-1973 yılları arasında 5 ayrı partilerüstü hükümet iş başına gelmiştir. Bu hükümetler döneminde meclislere toplam 417 kanun tasarısı sevk edilmiş, bunlardan 278'i kanunlaşabilmiştir. Bu ara dönemden sonra, 1973'te genel seçimlere gidilmiştir.⁴⁷

Seçimlerde 450 sandalyenin 185'ini Cumhuriyet Halk Partisi (Bülent Ecevit), 149'unu Adalet Partisi (Süleyman Demirel) kazanmıştır. CHP işçi sınıfının yoğun durumda olduğu büyük kent merkezlerinde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde önemli oy patlaması sağlamıştır. Kitle desteği bulan diğer partilerden Milli Selamet Partisi (Necmettin Erbakan) 48, Demokratik Parti (Ferruh Bozbeyli) 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi (Turhan Feyzioğlu) 13, Milliyetçi Hareket Partisi (Alparslan Türkeş) 3, Türkiye Birlik Partisi (Mustafa Timisi) 1 sandalye kazanmıştır. Her yerde oy kaybeden AP'nin seçmenleri, sanayi merkezlerinin bulunduğu metropollerde CHP'ye, Batı ve Orta bölgelerdeki kapitalist tarım merkezlerinde (Konya gibi) DP'ye, Doğu ve Güneydoğu'da MSP'ye Orta Anadolu'nun geri kalmış yörelerinde MHP'ye kaymışlardır.

Seçim sonuçları karma hükümet kurulmasını zorunlu kıldı. 26 Ocak 1974'te CHP ile MSP, Bülent Ecevit başkanlığındaki karma hükümeti iş başına geldi. Ancak bu ortak hükümet uzun ömürlü olmamıştır.⁴⁸

---

⁴⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s.145

⁴⁷ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s.9

⁴⁸ Özdemir, **a.g.m.**, s.269-271

Tablo 4: Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları (kaynak: <http://www.tbmm.gov.tr> Erişim tarihi: 22.02.2012)

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
CHP	3.570.583	33,30
AP	3.197.897	29,82
DP	1.275.502	11,89
MSP	1.265.771	11,80
CGP	564.343	5,26
MHP	362.208	3,38

1.5.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 yılının ocak ayında yürürlüğe girdi. Bu plan matematiksel bir modele dayandırıldı ve bu modelden türetilen veriler planın temelini oluşturdu. Planın hazırlanmasında ağırlık olarak Türk plancılarının ve bilim adamlarının bilgi ve deneyiminden yararlanıldı. AET ile imzalanan Katma Protokol uyarınca 22 yıl sonra gümrük duvarlarının tamamen kalkması öngörüldü. Bu açıdan plan hızlı sanayileşmeyi ve tüketim malları yerine ara ve yatırım malları üretiminin ağırlık kazandığı bir sanayi yapısına ulaşmayı hedef aldı. Yani GSMH'nin oluşumunda tarım %11.6, sanayi %35 ve hizmetler % 53.4 olacaktı.

1974'te MSP ile koalisyon hükümeti kuran CHP, iki önemli kavramı ve hedefi ülke ekonomisinin gündemine koydu. Birincisi halk sektörü, ikincisi köykent idi. Halk sektöründe mülkiyet yaygınlaşacak kamu ve özel mülkiyet yanında halk toplulukları mülkiyeti doğmuş olabilecekti. Köykent hedefi, kırsal alanda yeni bir yerleşme önerisiydi. CHP programının 88. sayfasında “kurulu yerleşim merkezlerinden biri de köykent olarak seçilebilir” denilmekteydi.⁴⁹

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile hedeflere istenilen ölçüde ulaşılamamıştır. Petrol krizinin yaşanması, OPEC'in ham petrol fiyatlarını 1974

⁴⁹ Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s.195-196

başında beş katın üstünde artırması, petrol fiyatlarındaki artışın girdi ve enerji maliyetlerini yükseltmesi, Kıbrıs sorununun savunma harcamalarını artırması, Türkiye'nin yoğun ekonomik ilişki içinde bulunduğu ülkelerde görülen ekonomik bunalımın dış satım, paranın dış değeri ve yurtdışına işçi gönderilmesi konularında yaşanan olumsuz gelişmeler hedeflere ulaşılamama nedenleri olarak gösterilebilir.⁵⁰

Tablo 5: Üçüncü Plan Dönemi ve Gerçekleşmeler (Milyon Dolar) (Kaynak: Tokgöz, a.g.e, s.197)

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon (%)	Dış Ticaret Açığı	İşçi Dövizleri
1973	5,4	20,5	-769	1183
1974	7,4	19,9	-2245	1426
1975	8,0	10,1	-3338	1312
1976	7,9	15,6	-3168	983
1977	3,9	24,1	-4043	982

1.5.4. 1974 Kıbrıs Harekâtı

Kıbrıs'ın bağımsızlık dönemi buhranları esas itibariyle, Kıbrıs Rumlarının Enosis'ten, yani adayı Yunanistan'a ilhak sevdasından vazgeçmemeleri ve 1960 Anayasası'nın Türklere tanıdığı hakları bir türlü hazmedememiş olmalarından çıkmıştır. Cumhurbaşkanı seçilmiş bulunan Kıbrıs Rum lideri Makarios, yeni cumhuriyetin ilk gününden itibaren, yaptığı çeşitli konuşmalarda, Enosis'i unutmadıklarını, eninde sonunda Enosis'i gerçekleştireceklerini söylerken, Rum idaresi de Türklerin haklarını çiğnemeye ve anayasayı ihlale başlamıştır. Bu sebepten de, Türkiye 1961 yılından itibaren bu anayasa ihlallerine karşı Rumları uyarmaya çalışmıştır. Makarios Anayasada değişiklik yapılması meselesini Türkiye ile görüşmek üzere 22-26 Kasım 1962 günlerinde Ankara'yı ziyaret etti. Yapılan müzakerelerde Türk Hükümeti bütün değişiklik tekliflerini reddetti. (Teklifler Türk toplumunun yaşama teminatı ile ilgiliydi.)

⁵⁰ Nurhan Yentürk-Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s.196

Kıbrıs Türk toplumu, 29 Aralık 1962 de yaptığı bir açıklamada 1 Ocak 1963'ten itibaren beş büyük şehirde (Lefkoşa, Limasol, Magusa, Baf, Larnaka) kendi belediyelerini işletmeye karar verdiklerini açıkladılar. Buna karşılık, Makarios hükümeti, Türklerin kuracağı belediyeleri tanımayacağını ve beş büyük şehir belediyesinin hükümet kontrolü altına alındığını bildirdi.⁵¹

Makarios, 30 Kasım 1963'te İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 13 maddesinde değişiklik yapılması gerektiğini bildirdi. Bu anayasa değişikliği teklifini Kıbrıslı Türkler derhal ve Türkiye de 6 Aralık 1963'te reddetti. Çünkü bu anayasa değişikliği teklifinin kabulü halinde Kıbrıslı Türkler basit bir azınlık statüsüne düşecekti. Bu arada İngiltere ve Yunanistan ise, anayasa değişikliği teklifine herhangi bir tepki göstermedi. Bu değişikliklerin en önemlileri şunlardı: Cumhurbaşkanı Makarios ve Yardımcısının veto hakkının kaldırılması, bazı kanunların yapılması için Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasında öngörülen ayrı çoğunluğun istenmesinin kaldırılması, belediyelerin birleştirilmesi, adalet mekanizmasının tek elde birleştirilmesi, memurların nüfus oranlarına göre toplumlar arasından alınması, Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun 10'dan (7 Rum ve 3 Türk) 5'e (4 Rum ve 1 Türk) indirilmesi...⁵²

Bu durum gerginliği daha da arttırmıştır. Yunan-Rum ikilisi Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek, buradaki Türk varlığına son vermek için tedhiş ve katliam hareketlerine devam etmişlerdir. Antlaşmalar mucibince Türklerin sahip olması gereken hakları vermedikleri gibi Türkleri imha planları yapmaya başlamışlardır. Ada'da yapmak istediklerini silah zoruyla hayata geçirmeye karar vermişlerdir. "Akritas Planı" da denilen bu planın bir parçası olarak 23 Aralık 1963 tarihinde Kanlı Noel olarak bilinen katliamı gerçekleştirmişlerdir. Bu olaylar üzerine, Türkiye'nin girişimiyle 24 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa'da Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Taraflar bu bildiri ile Kıbrıs Hükümeti'ni, Türk ve Rum cemaatlerini olaylara son vermeye çağırmışlar, ancak olaylar yine sona ermemiştir.

---

⁵¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s.785-786

⁵² Serkan Açıkgöz, **Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)**, Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.32

Türkiye bunun üzerine garantörlük hakkını kullanmaya karar vermiştir. Kıbrıs'taki Türk Alayı harekete geçerken, Türk Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar da ihtar uçuşları yapmışlardır. Bunun üzerine Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Kıbrıs Hükümetine Ada'da huzuru temin için birlikte hareket edeceklerini ve müdahaleye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Bu kararlardan sonra, üç devletin askerlerinden müteşekkil kuvvet, Kıbrıs'ta görev yapmaya başlamıştır. Bu arada Makarios, Aralık 1963'te bütün antlaşmaları tek taraflı olarak feshettiğini açıklamış, İngiltere'nin baskısı üzerine iddiasını yumuşatmıştır. Ancak Rum tarafı, 13 Ocak 1964 tarihinde Londra'da toplanan üçlü konferansta, Garanti ve İttifak Antlaşmalarının feshedilmesini, Türk ve Yunan alaylarının Kıbrıs'tan geri çekilmelerini, anayasada Türklere tanınan hakların kaldırılmasını teklif etmiştir. Londra'daki görüşmeler Rum tarafının uzlaşmaz tutumundan dolayı tam bir başarısızlıkla sona ermiştir.⁵³

Kıbrıs'ta Rumların Türklere saldırılarının devam etmesi üzerine, Türkiye 15 Şubat'ta Kıbrıs'a müdahalede bulunmayı düşünmüştür. Bu ise buhranı daha da şiddetlendireceği için Güvenlik Konseyi meseleye el koymuş ve 4 Mart 1964'te 8 maddelik bir karar almıştır. Kararda gerek ilgili devletlerden gerek Türk ve Rum toplumlarından barışı, huzuru ve sükûnu bozacak hareketlerden kaçınmaları istenirken, bu barış ve sükûnu sağlamak üzere bir barış gücü kuruluyor ve ayrıca Kıbrıs meselesine barışçı bir çözüm bulunması amacı ile Genel Sekreterin bir arabulucu tayin etmesi isteniyordu.

Makarios nisan ayında, ittifak antlaşmasını feshettiğini ilan etti. Türkiye bu feshi kabul etmedi. Mayıs ayında Makarios'un Kıbrıs'ta mecburi askerlik sistemini ihdas etmesi, Rumları askere almaya başlaması ve dışarıdan ağır silahlar satın alması, durumu yeniden gerginleştirdi. Bu yeni gelişme Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi kararını kesinleştirdi. Kıbrıs'a Türk askerinin çıkması 7 Haziran için planlanmıştı. Fakat Amerika Türkiye'yi kararından caydıramayınca, Başkan Johnson 5 Haziran'da ifadesi ağır ve tehdit dolu bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Başbakan İnönü 21 Haziran'da Washington'a gitti. Türk-Amerikan görüşmeleri 22-23 Haziran'da yapıldı. Türk Hükümetinin bu görüşmelerdeki hareket noktası şuydu: Zürih ve Londra anlaşmaları ile Türk toplumuna tanınan hakların korunması ve bunu sağlamak için de, daha da sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde edilmesi. 22-

⁵³ Ramazan Tosun, **Kıbrıs Meselesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, 2001, s.102

23 Haziran 1964 tarihlerinde gerçekleştirilen Türk-Amerikan görüşmeleri sonucunda yayınlanan ortak bildiri, mevcut antlaşmaların yürürlükte olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴

Rum askerî birlikleri 15 Kasım 1967'de Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırdı. Yirmi sekiz köylüyü öldürüp, bölgede alenen katliam yaptılar. 16 Kasım günü toplanan TBMM, 435 üyeden 432'sinin oyu ile Ada'ya müdahale ve hatta gerekirse Yunanistan'la savaş kararı aldı. Alınan kararın akabinde Türk Donanması İskenderun'da çıkarma hazırlıklarına başladı. T.C. Hükümeti 17 Kasım'da Yunan Hükümeti ile diğer müttefiklerine Türkiye'nin kararını bildirdi. Ayrıca çıkarmanın durdurulması için yirmi bin Yunan askerinin, derhal Ada'yı terk etmesini, can ve mal kaybı için tazminat ödenmesini istedi. Türk jetleri Ada üzerinde ihtar uçuşlarına başladı. Türkiye'nin ileri sürdüğü şartları kabul eden Yunanistan Dışişleri Bakanı Panaiotis Pippinellis 2 Aralık'ta yaptığı açıklamada Kıbrıs'taki kuvvetlerini çekeceklerini, buna mukabil Türkiye'nin de savaş hazırlıklarını durduracağını belirtti. 28 Aralık 1967'de T.C. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kuneralp, Suat Bilge ve Kıbrıs Türk ileri gelenleri bir araya gelerek Geçici Türk Yönetimi'ni kurdular.⁵⁵

Bu süreçte Türkiye Enosis'i önlemeye çalışmış, Rum tarafı ise hep Enosis'i öne sürmüştür. Ayrıca, bu olaylardan sonra Makarios, Enosis'i zamana yayma yolunu seçmiştir. Oysa Yunan cuntası Enosis'i bir an önce gerçekleştirmek istemektedir. Bu anlaşmazlık üzerine Makarios, Kıbrıs'taki Yunan askerlerinin geri çekilmesini istemiştir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının metodu hususunda Makarios'a ters düşen cunta 15 Temmuz 1974 tarihinde ona karşı bir darbe yapmıştır. Makarios'un yerine, Nikos Sampson'un geçmesiyle beraber Türkler üzerindeki baskı iyice artmıştır. Bunun üzerine Türkiye tek başına Ada'ya müdahale etmiş ve 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Türklerinin kurtuluş harekâtı başlamıştır. Türk Ordusu, iki gün zarfında Girne-Lefkoşa yolunu kontrol altına almış, Girne kıyılarında Türk hatlarını biraz genişletmiştir. Ancak, bütün bunlar güvenlik açısından yetersiz kalmıştır. 22 Temmuz 1974 tarihinde ateşkes yürürlüğe girmiştir. 23 Temmuz 1974 günü cuntacı Yunan hükümeti istifa ettiği gibi Kıbrıs'ta da Sampson görevden uzaklaştırılıp yerine Glafkos Klerides getirilmiştir. Bütün iyi

---

⁵⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.787-791; Tosun, **a.g.m.**, s.103

⁵⁵ Galip Alçitepe, "Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)", **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.199-201

niyetli girişimlere rağmen Rum-Yunan ikilisi meselenin çözümü yolunda hiçbir gayret göstermeyip oyalama taktiğine başvurmuşlar ve Kıbrıs'taki Türkleri tehdit etmeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine, Türk Silahlı Kuvvetleri 14 Ağustos 1974 tarihinde ikinci harekâta başlamıştır. Ağustos akşamına kadar devam eden bu harekâta, Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'ın %38'ini kontrol altına almıştır.⁵⁶ Gelişmeler Genelkurmay Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler şubesi tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Kıbrıs Barış Harekâtına katılan uçakların hiçbiri kayıp vermeden üslerine döndüklerini bildirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin dün sabaha karşı başlattıkları hava harekâtı sürdürülürken zırhlı birliklerin desteğindeki Türk piyade ve komandoları dün akşamüzeri Kıbrıs'ın doğusundaki bütün hedefleri ele geçirerek Magosa liman şehrine 8 kilometre yaklaşmışlardır. Özellikle adanın doğusunda çok etkili bir askeri harekâtın devam ettiğini bildiren kaynaklar, Türklerin Magosa Lefkoşa yolunu da keserek Kuzey Kıbrıs'a hâkim olma imkânını sağladıklarını bildirmişlerdir. Batı cephesinde de deniz kuvvetlerinin ateş desteğinde hareket eden Türk karacılarının hızla ilerledikleri bildirilmektedir. Bu arada kıyı boyunca yol alan bir askeri konvoy Türk savaş gemilerinin denizden açtıkları ateş sonunda işe yaramaz hale getirilmiştir. Güneydoğu yönünde gelişen Türk taarruzunun yanı sıra Lefkoşa'da Türk birlikleri tarafından çevrilmiştir. Güneydoğu yönünde ilerleyen Türk birlikleri çok sayıda Rum Ulusal Muhafız Askerini tutsak alırken birçok silah ve malzemeyi de ele geçirmiştir. Nitekim dün öğleden sonraki çatışmalar sırasında Türkler sayısı küçümsenmeyecek tank ve uçaksavar silahları ele geçirmişlerdir. İyi haber alan kaynaklar Türklerin Larnaka'ya 13 kilometre kadar sokulduklarını, Larnaka yakınındaki Melusa ve Koçyatağı köyelerinin düşmek üzere olduğunu bildirmişlerdir. Güney'de ise Timbu ilçesi ile Meriç bölgesi tamamen Türk birliklerinin kontrolü altına girmiştir.”⁵⁷

Bu gelişmelere Sovyet Rusya ve ABD tarafından sert tepki gösterilmiştir. Amerika, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. Rum-Yunan ikilisinin uzlaşmaz ve Kıbrıs'ta Türk'ü yok sayan tutumları karşısında, Kıbrıs Türk Federe

⁵⁶ Tosun, **a.g.m.**, s.104-106

⁵⁷ Milliyet Gazetesi, 15.08.1984, s.8

Meclisi 15 Kasım 1983 tarihinde oybirliği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen ilân etmiştir.⁵⁸

1.5.6. 1974 Petrol Krizi

Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, İran, Irak, Meksika, Venezüella, Cezayir, Libya, Angola OPEC üyesi olan ülkelerdir. Bunlar, 1960'tan sonra Abdullah Tarıkî'nin (Suudi politikacı ve hükümet görevlisi) telkinleriyle ham petrol satışlarında sömürüldüğü bilgi ve duygusu içine girmiştir. OPEC üyelerinin zamdan sonra bir araya gelip petrol üretimini kısma kararını almaları ve kısıntıdan sonra her üyenin ne kadar kısıntı yapacağını üretim kotalarıyla belirlemeleri gerekti. Petrol fiyatları eski düzeyinin beş katına çıkartıldı.⁵⁹ Petrol fiyatlarının yükseltilmesi ileri kapitalist ülkelerde fazla olumsuz sonuçlar doğurmamıştır. Petrol fiyatlarının yükseltilmesinin hemen ardından sanayi ürünleri fiyatları yükseltilmiştir. Bu durumdan en çok zararlı çıkanlar, Türkiye gibi petrol ithalatçısı ülkeler oldu. Enerji politikaları büyük ölçüde petrole bağımlı hale gelmiş yarı-sanayileşmiş ülkeler için, petrol fiyatlarının yükselmesi, büyük bir şok etkisi yaptı. Petrol fiyatlarıyla birlikte ileri kapitalist ülkelerden ithal edilen sanayi ürünleri fiyatlarının da yükselmesi, bağımlı sanayi süreci içindeki ülkelerde önemli dış-ödeme güçlükleri yarattı. Bu gelişmeler hızlı bir enflasyonun ortaya çıkması sonucunu doğurdu.⁶⁰

Bu dönemde bütün dünya petrol tasarruf etmeye çalışırken, Türkiye petrole sübvansiyon vererek tüketimi patlatmıştı. İçeride petrole dayalı enerji üretimi ve yabancı sermayeye dayalı otomobil üretimine geçiş, petrol tüketimini 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona fırlatırken, petrolün enerji tüketimindeki payı %50 civarına çıkmıştı. Petrol krizini izleyen dönemde Batı stagflâsyona girerken, Türkiye'nin hızlı yatırım ve GSMH artışındaki temel etken ABD öncülüğünde "Petro-dolarların dolaşıma iadesi" politikasıydı. Türkiye Uluslararası bankalardan kısa vadeli borçlar alıyordu. Batı kendi ihracatını artırarak sermayesinin kâr haddini yükseltmek için geliştirdiği "çevreyi borçlandırarak bunların ithalatını artırma ve sermayeye kârlı yatırım alanı bulma" politikasıyla Türkiye'yi de aynı ağına içine çekmişti.⁶¹ Krizin yaygınlaşmasıyla, ileri kapitalist ülkelerden Türkiye'ye doğru olan dış krediler

⁵⁸ Tosun, **a.g.m.**, s.106

⁵⁹ A.Başer Kafaoğlu, **Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-1**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.313

⁶⁰ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Maki Basın Yayın, Ankara, 2004, s.157-158

⁶¹ Kazgan, **a.g.e.**, s.104-105

azalmıştır. Türkiye’de sanayi gelişebilmek için daha fazla dış kaynağa ihtiyaç duyarken, dış kaynakların daralması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye’nin Batı Avrupa’ya doğru olan “işgücü” ihracı 1974’de kadar artış göstermiştir. Ancak, 1974’ten başlayarak krizin etkisiyle Batılı ülkelerin işgücü talebinde bir gerileme başlamış, Avrupa’daki Türk işçilerinin sayısı sürekli azalmıştır. Türkiye’nin işgücü ihracatından elde ettiği döviz 1974 yılına kadar sürekli artarak 1 milyar 426.3 milyon dolara yükselmişken, 1974’ten sonra üç yılda ortalama 1 milyar doların altına düşmüştür.⁶²

1.6. 1975-1979 Dönemi

Bu dönemde daha önce sakıncalı görüldüğü için yürürlükten kaldırılan bir kredi türü olan DÇM (dövizle çevrilebilir mevduat) hesapları geri getirildi. 1973’te “hariçte mukim” kişilere ilişkin hesapların tasfiyesine ve bir daha açılmaması yönünde verilen kararın gerekçesi, bunların enflasyonist kredi genişlemesine yol açmalarıydı. Dışarıdan girdiklerinde TL kredisi olarak çekilince, ticari banka sisteminin kredileri genişletmesine kaynaklık ediyor. Bu da enflasyon baskısını artırıyordu. 1974’te petrol fiyatlarının patlayışı hükümeti döviz arayışına sokunca, 1975’te çıkarılan bir tebliğle sistem geri getirildi. “Hariçte mukim gerçek ve tüzel kişilerin”, başta bankalar, DÇM hesapları açabileceği kabul edildi. Sekiz büyük bankaya DÇM hesaplarını yürütme yetkisi verildi. Hükümet konvertibl dövizlerle açılan DÇM hesap sahiplerine “kur garantisi” tanıdı. DÇM girişlerini teşvik etmek için dış piyasanın çok üstünde tutulan reel faizler yanında, devlet bunların faizlerini stopaj yoluyla vergilendirmemekle, stopaj yoluyla vergilemeye tabi olan doğrudan borçlara oranla cazibesini artırdı. Böylece Türkiye, Batı stagflasyon yaşarken, iç kaynak açıklarını 1975-1977 arasında GSMH’nin %6.5’ine çıkarıyor, DÇM’ler, mal mukabili ithalat vb. yollardan kısa vadeli sermaye hareketlerinin “giriş” ayağını teşvik ediyor, IMF denetimi olmadan borçlanıp ithalatını patlatabiliyordu.⁶³ Türkiye sürekli bir seçim konjonktürü içinde, kısa dönemli borçlanma kanallarını sonuna kadar zorlayarak ve ithalat ve milli gelirdeki hızlarını sürdürmeye çalışarak tepki

---

⁶² Başkaya, **a.g.e**, s. 174

⁶³ Kazgan, **a.g.e**, s.108-110; Tokgöz, **a.g.e**, s.201

gösterdi. Böylece 1974-1975 yıllarında planlı ve rasyonel anti-kriz önlemleriyle hafif atlatılabilecek ekonomik bunalım, üç yıl gecikmeyle fakat çok daha şiddetle geldi.⁶⁴

Tablo 6: Krize Gidiş Yolunda Ekonominin Göstergeleri:1975-1979. Dış Borçlar/ Milyon Dolar ve (yüzde). (Kaynak: Kazgan, a.g.e, s.106)

	1975	1976	1977	1978	1979
I. Orta ve Uzun Vadeli / %	3579/ 75.78	4212 / 57.5	4819 / 42.1	6618 / 48	10048/73.9
II. Kısa Vadeli / %	1155 / 24.2	3115 / 42.5	6620 / 57.9	7176 / 52	3556 / 26.1
III. Toplam / %	4724 / 100	7327 / 100	11439 / 100	13794 / 100	13604 / 100

1977 yılı ekonomideki tıkanıklığın yapısal bir nitelik taşıdığı, bazı politikalarla krizden çıkışın mümkün olmadığı anlaşılmaya başlandığı yıl olmuştur. Türkiye gibi uluslar arası kapitalizmin çevresinde yer alan bir ülkede iktisadi büyümenin ve ileri kapitalist ülkelerle olan ekonomik ilişkilerin niteliğinden ötürü, ekonominin krizi her zaman ödemeler dengesi krizi gibi görünür. 1977'den sonra da öyle olmuştur. Ekonominin içine girdiği kriz, basit bir ödemeler dengesi krizinden öte, yapısal nitelikte bir krizdi ve ekonomide yeni yönelişler olmadan atlatılmasına olanak yoktu. Krizin içe dönük büyüme modelinin krizi olduğu halde, bir ödemeler dengesi krizi gibi ortaya çıkması, modelin dış kaynağa dayalı bir zemin üzerine oturtulmuş olmasındandır. Yıllardır Türkiye ekonomisi kendi kapasitesinin üstünde tüketen bunu da dış destekle sürdüren bir gelişim içinde olmuştur. Dünya konjonktürünün olumlu döneminde dış kaynak bulmanın oldukça kolay oluşu, işçi dövizlerinin yarattığı rahatlık, sorumsuz iktisadi politikalar, ekonominin kendi kapasitesinin üstünde bir performans göstermesi sonucunu doğurmuştu.

Türkiye’de tüketimin aşırı düzeyde teşvik edilmesinin yarattığı toplam talep, bunun neden olduğu ithalat artışı, başta petrol olmak üzere bir kısım mallara yönelik sübvansiyonlar, siyasi amaçlı tarımsal destekleme alımları, bunun yarattığı bütçe açığı ve enflasyonu körükleyici etkisi, birbiri ardından gerçekleştirildiği halde

⁶⁴ Boratav, a.g.e, s.140

beklenen sonucu vermeyen, fakat ekonomideki gidiş üzerinde olumsuz etki yapan devalüasyonlar, büyüme modelinin tıkanması sonucunu doğurdu.⁶⁵

1977 yılının sonunda Türkiye'nin toplam dış borçları 11.439 milyon dolar düzeyine çıkmıştır. Bunun %58'i kısa, geri kalanı da orta ve uzun vadeli dış borçtur. Artık ülke vadesi gelen dış borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Devlet kurum ve kuruluşları işlemez hale geldiğinden genel olarak ekonominin yönetimi, özel olarak dış borç yönetimi tam bir çıkmaza girmiştir. IMF ve dış alacaklıların yardımıyla, Türkiye borç ödeme planı hazırlamak durumunda kalmıştır.

1.6.1. 1 Mayıs 1977 Olayları

1 Mayıs 1977'de İşçi Bayramını kutlamak için birçok ilden İstanbul'a gelen yaklaşık 500 bin kişi Taksim Meydanı'nda toplandı. Miting alanı çevresindeki binalarda, Intercontinental Oteli'nde, Sular İdaresi'nde pusuya yatmış kişiler yüzbinlerce insanın üzerine otomatik silahlarla kurşun yağdırdılar. İnsanlar panik halinde kaçarken panzerler de kalabalığın arasına girmeye, insanları Kazancı Yokuşu'na itmeye başladı. Bir kamyonun tıkağı yokuştan aşağı kaçmaya çalışan insanlar panzerler altında kalarak ve birbirlerini ezerek kaçmaya devam ettiler. Alanın içinde ve dışında görevlendirilen panzerlerin siren çalmaya başlamaları, halkın arasında ilerlemeleri, ses bombaları atmaları ve bir yerlere sığınan halkın üzerine su sıkmaları, ateş açmaları; normal muhakeme ve soğukkanlılığını büyük ölçüde yitirmiş, can korkusu içindeki 300-400 bin kişilik kitlenin panik içine düşmesini süratlendiren diğer bir etken olmuştur. 34 kişi yaşamını yitirmiş, yaklaşık 130 kişi de yaralanmıştır.

Kanlı olaylar hakkında ki tepkiler değişik olmuştur. Bazı kuruluşlar Maocuları suçlarken, bazıları da olayları CIA emrindeki kişilerin düzenlediğini iddia etmişlerdir.⁶⁶ Olayın organize bir gizli güç tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin somut iddialar vardı. Kontrgerilla adı ve karanlık eylemleri yoğun bir tartışma konusu oldu. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit gazetecilere bazı kuşkuları olduğunu belirtiyor, bunu ancak Cumhurbaşkanı'na açabileceğini söylüyordu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e yazdığı 7 Mayıs 1977 tarihindeki mektubunda şunları dile getiriyordu:

---

⁶⁵Başkaya, **a.g.e.**, s.182-183

⁶⁶ www.disk.org.tr Erişim tarihi: 01.06.2012; Milliyet Gazetesi, 03.05.1977, s.1-9

“Söz konusu örgüt, gerilla ve kontrgerilla savaşları için ve her türlü yer altı faaliyeti için planlar yapar ve insan yetiştirir... Gizlilik içinde çalışır, hukuk dışındadır... 1974’e kadar gizli olarak Amerikalılardan mali destek görürdü. Amerikan askeri heyetleriyle bir binada çalışırdı. Amerikan mali desteğinin 1974’te sona erdiği bildirilmiştir. Kontrgerilla denen kimselerin bu örgüte bağlı olma olasılığı vardır. Bu örgüte iyi niyetli kimselerin dışında siyasal düşünceleri yönünden yurt savunması için gördükleri eğitimi Türkiye’deki şiddet eylemlerinde kullananların bulunabileceği güçlü olasılıktır... Çünkü bu eylemlerden bazıları, görünürdeki çoluk çocuk tarafından değil, ancak güçlü bir örgüt tarafından düzenlenebilecek niteliktedir. Özellikle 1 Mayıs 1977 Taksim olayı bu izlenimi vermektedir...”⁶⁷

1.6.2. 1977 Seçimleri

Süleyman Demirel’in başında bulunduğu hükümet, 31 Aralık 1977’de görevi bıraktı. Çok hassas bir çoğunlukla yeni hükümeti Bülent Ecevit kurdu.⁶⁸

Bülent Ecevit’in seçimden hemen sonra kurduğu azınlık hükümetine parlamentoda güvenoyu verilmeyince yüzde 41’lik bir oy oranı ile CHP’ye iktidar yolu kapatılmıştı. Ülke, bir iktidar boşluğuna doğru adım adım sürüklenmeye devam ediyordu. Süleyman Demirel liderliğinde sağ ittifak, CHP lideri Ecevit’in azınlık hükümetine güvenoyu verdirmeyerek daha önce denenmiş ve başarısızlığı tespit olunmuş Milliyetçi Cephe Koalisyonu’nun ikincisini oluşturduğunda, takvimler, 21 Temmuz 1977 idi. İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyonu 219 ret oyuna karşılık 229 ile güvenoyu almış ve ancak Ocak 1978’e kadar dayanabilmiştir. 5 Ocak 1978’de CGP ve DP desteği ile kurulan Üçüncü Ecevit Hükümeti, 229 güvenoyu almıştır.⁶⁹

---

⁶⁷ Hürriyet Gazetesi, 04.02.1978, s.1

⁶⁸ Tokgöz, **a.g.e**, s. 201

⁶⁹ Özdemir, **a.g.m**, s.58

Tablo 7: TBMM Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri 1977 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları. (Kaynak: www.tbmm.gov.tr Erişim tarihi: 22.02.2012)

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
CHP	6.136.171	41,38
AP	5.468.202	36,88
MSP	1.269.918	8,56
MHP	951.544	6,42
BAĞIMSIZ	370.035	2,50
CGP	277.713	1,87
DP	274.484	1,85

Ecevit iktidarının ilk yılı iyimser gelişmelerle başlamıştı. 1977’de bir yıl öncesine göre %10.6 azalan ihracat 1978’ de 1977’ye göre %39.6 artarak 2.288 milyon dolara yükselmişti. İthalat ise aynı yıl %20 azalınca dış ticaret açığı %42.9 azalarak 1977’deki 4.049 milyon düzeyinden birden 2.311 milyon dolara inmişti. 1 Mart 1978’de yapılan operasyonla döviz fiyatları yükseltilmiş, 1 doların değeri 25.50 liraya çıkartılmıştı. Hükümet bu dövizlerde umduğunu bulamamıştı. Gelmeyen işçi dövizini, yavaşlayan DÇM hesaplarıyla ikili finansmanda kullanılıyor ve ithalatın sürtüşmesiz devamı sağlanıyordu.⁷⁰

Aşağıda 1975-1979 arası ithalat, ihracat miktarlarını gösteren tablo yer almaktadır:

---

⁷⁰ Kafaoğlu, a.g.e, s.369

Tablo 8: 1975-1979 Arası İthalat, İhracat Miktarları. (Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s.183)

Yıllar	İthalat(milyon dolar)	İhracat(milyon dolar)
1975	4739	1401
1976	5129	1960
1977	5796	1753
1978	4599	2288
1979	5069	2261

1.6.3. Maraş Olayları

19-26 Aralık 1978’de Ecevit Hükümeti döneminde yaşanan en trajik olay Maraş Olayı’dır. Olaylar Alevi ve Sünni inançlı vatandaşlar arasında yaşanmıştır. Yedi gün süren olaylar sırasında 150 kişi öldürülmüş, Alevilere ait 200’ün üzerinde ev yakılmış, 100’e yakın işyeri tahrip edilmiştir.

26 Aralık 1978’de 13 ilde (İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Gaziantep, Kars, Erzurum, Elazığ, Erzincan, Bingöl, Malatya, Sivas, Şanlıurfa) sıkıyönetim ilan edilmiştir. Maraş Olayı 12 Eylül Darbesine sebep olan olaylardan biri olarak görülmektedir.⁷¹

1.6.4. İstikrar Programları

1978’de DÇM’lerin kesilmesiyle araya OPEC’in yeni ham petrol fiyat zammının da girmesiyle, bundan sonra o zamana kadar uğramadığı bir ekonomik bunalıma girildi. Ülkeye mal girmesi zorlaşmıştı. Ham petrol getiren tankerler, rafinerilerimizin bulunduğu limanlarda bekliyor, mal bedelinin ödendiği teyit edilmeden yüklerini boşaltmayı reddediyordu. Döviz yokluğundan, ara mallarını

⁷¹ tr.wikipedia.org/wiki/Mara%C5%9 Erişim tarihi: 20.03.2012; Milliyet Gazetesi, 20.12.1978, s.1, 27.12.1978, s.1

dışarıdan sağlayan sanayi de durmuştu. Bu nedenle, Türkiye bir “yoklar ülkesi” haline gelmişti.⁷²

Türkiye'nin ekonomik bunalımdan çıkmak için alacağı önlemlerin başarılı olması, dış kaynak sağlanmasına büyük ölçüde bağlıydı. Ödemeler bilançosu açıklarının acilen finanse edilebilmesi için yeni kredilere ve vadesi gelen dış borçların ertelenmesine ihtiyaç vardı. Bu dış kaynak desteğinin sağlanması da IMF'ye bir niyet mektubu verilmesini ve IMF ile Stand-By Anlaşması yapılmasını gerektiriyordu.⁷³ Bu anlaşma ile Türkiye'ye 325 milyon dolarlık bir kredi olanağı yaratıldı. Ayrıca OECD ile yapılan görüşmeler sonucunda 1979 için Batılı bankalardan ve OECD'den 600-700 milyon dolarlık ek kredi olanağı sağlandı. Dünya bankasından sağlanan 60 milyon dolarlık kredi ile birlikte, 1979 için toplam 1 milyar dolarlık taze kredi sağlanmıştı.⁷⁴ Ekonomik bunalımı aşabilmek için Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki tane istikrar önlemleri programını yürürlüğe koymuşlardır. Bu önlemler ödemeler bilançosu açıklarının finansmanını, enflasyon baskısının durdurulmasını, KİT'in kendi kendilerini finanse eder duruma gelmelerini ve bütçe üzerindeki yüklerinin azaltılmasını amaçlıyordu. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için IMF'nin mali dış desteği alınarak hazırlanan istikrar programları uygulanmaya konuldu. Bu istikrar programına göre:

1. TL ABD doları karşısında 1978'de %23, 1979'da ise %26.3 oranlarında devalüe edildi; ABD doları, Mart 1978'de 19.25 TL'den 25 TL'ye, Nisan 1979'da da 25 TL'den 35 TL'ye yükseltildi. 1979 yılında TL'nin dolar karşısında değer yitirmesi devam etti. Dolar, Mayıs 1979'da 42 TL ve Haziran 1979'da 47.1 TL oldu. Nisan 1979 devalüasyonu katlı kur uygulaması şeklinde ve üç aşamalı olarak gerçekleştirildi.

2. KİT ürünlerine zam yapıldı.

3. Kamu sektörü açıkları, harcamaların kısılması, KİT zararlarının azaltılması ile kapatılacak ve TCMB kaynaklarına daha az başvurulacaktı. Emisyon artışı sınırlandırılacaktı.

---

⁷² Kafaoğlu, a.g.e, s.370

⁷³ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s.189

⁷⁴ Başkaya, a.g.e, s.186

4. İthalatın kısıtlanması ve ihracatın artırılması ile cari işlemler bilançosu açıkları azaltılacak ve GSMH'nin %4'üne çekilecekti. İhracatın artırılması, vergi iadesi, vergi indirim yolu ile gerçekleştirilecekti.

5. Faizler yükseltilecek tasarruflar özendirilecekti.

6. Yatırımlar azaltılacak, kalkınma hızı düşürülecekti.

7. Tarım ürünleri destekleme alımlarının kapsamı daraltılacaktı.

8. Ücret ve maaş artışları sınırlı tutulacaktı.

9. DÇM uygulamasına son verilecekti.⁷⁵

Uygulanan istikrar programları başarılı olamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan birincisi, siyasal plandaki istikrarsızlıktır. Gerek Demirel gerekse Ecevit hükümetleri zayıf hükümetlerdi, denge hesapları ile ayakta kalabiliyorlardı. Hükümetlerin parlamentodaki güç dengesi dağılımından kaynaklanan bu zayıf durumları, hem siyasal istikrarın sağlanmasını hem de radikal ekonomik tedbirlerin alınmasını ve uygulanmasını engelliyordu. Siyasal ve bürokratik yapıda bazı düzenlemeler olmadan da ekonomi-politika uyumunu sağlamaya olanak kalmamıştı. İkinci neden, alınan anti-kriz önlemlerin iç tutarlılıktan yoksun olmalarıdır. Kararlar arasındaki tamamlayıcılık ilkesine dikkat edilmiyordu. Bunun sonucunda kopukluklar, gecikmeler, zamanlama hataları yapıyordu. Bu durum alınan kararların etkinliğini büyük ölçüde sınırlıyordu. Bazı önlemler, nitelikleri gereği demokratik bir ortamda başarı şansı olmayan kararlardı. Ücretlerin düşürülmesi, destekleme alımlarının durdurulması, bazı mallara uygulanan sübvansiyonların kaldırılması gibi önlemler geniş toplum kesimlerinin muhalefeti ile karşılaşır. Vergi vermeyen ve az vergi veren kesimlerden vergi almaya yönelik düzenlemeler, bu düzenlemelere konu olan kesimlerin tepkisine yol açar. Oy hesapları yapmak durumunda olan bir siyasi partinin bu konularda bir tutum içine girmesi zordur. Üçüncü neden, dışarıdaki olumsuzluklarla ilgilidir. Türkiye'nin ihtiyacı olan ve ekonomide işlerliğin sağlanması için zorunlu dış krediler çoğu zaman istenilen oranda gerçekleşmiyordu. Borçların ertelenmesi ve yeni krediler bulunması, uzun görüşmeler ve uluslar arası plandaki bürokratik engellerle sürekli olarak gecikiyordu.

---

⁷⁵ Şahin, a.g.e, s.189

Çoğu zamanda uluslar arası kuruluşlar ülke koşullarını dikkate almayan isteklerde ısrar ediyorlardı. Dış kredilerdeki gecikme, sanayinin ithalat talebinin karşılanamaması, atıl kapasite, düşük üretim yükselen fiyatlar, arz-talep dengesizliği, karaborsa, tekrar enflasyon senaryosunu sürekli gündemde tutuyordu.

Bütün bunlar ve ekonominin yapısı ve işleyişine ilişkin daha köklü olumsuzluklar, ihracatın yapısı ve hacmi vb. alınan anti-kriz önlemlerin Türkiye ekonomisindeki krizi tersine çevirmede başarılı olmasını engellemiştir.⁷⁶

1.6.5. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Ecevit Hükümeti önce 1978 yılı için bir yıllık geçiş programı hazırlayıp yürürlüğe koymuş ve daha sonra da tabandan hareket ederek Dördüncü Beş Yıllık Planın hazırlıklarını başlatmıştı. Bu arada devlet kurum ve kuruluşlarının üst yöneticileri başta DPT Müsteşarı olmak üzere değiştirilmişti.

Ecevit Hükümeti IMF, Dünya Bankası ve OECD ile yeni krediler için görüşmelere başladı. Bu kuruluşların ekonomik reforma ilişkin ağır talepleri yüzünden görüşmeler sürüncemede kaldı. Temmuz 1979'da 1.8 milyar dolarlık yeni krediler çıkaracak bir anlaşmaya varıldı. Bu krediler Türk Hükümetinin bir reform paketini uygulamaya sokmasına bağlıydı. Paket, ithalat ve ihracat denetimlerinin kaldırılmasını, devlet sübvansiyonlarının kesilmesini, faiz oranlarının serbest bırakılmasını, fiyatların yükseltilmesini ve devlet harcamalarının kısılmasını içeriyordu.

Planı hazırlayıp yürürlüğe koyan hükümet ve teknik kadro daha planın birinci yılı tamamlanmadan Kasım 1979'da görevden ayrılmak zorunda kalmıştı. Çünkü 14 Ekim 1979 ara seçimlerinde başarısız olan Ecevit istifa etmişti. Süleyman Demirel altıncı kez Başbakan olurken Turgut Özal'ı da Başbakanlık Müsteşarlığına ve DPT Müsteşar Vekilliğine getirmişti.⁷⁷

Dördüncü Plan, yaygın halk girişimciliğini, yalnız daha etkin kaynak kullanımı yönünden değil, yönetime katılma ve demokratikleşme yönünden de etkin bir biçimde geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yaygın halk girişimciliği yoluyla

---

⁷⁶ Başkaya, **a.g.e.**, s.187-188

⁷⁷ Tokgöz, **a.g.e.**, s.202; Erik Jan Jürcher (Çev. Yasemin Saner), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.386

mülkiyetin yaygınlaşması, kaynakların üretimde kullanımını artıracak bir araç sayılmaktadır. Sermaye ve iş gücünün ekonomik ölçütler içinde daha çok üretime yöneltmek istenmesi, var olan üretim yapısının daha etkin çalışması için de gerekli görülmektedir. Var olan üretim yapısının tekelci durumundan doğan sakıncalar giderilebilecek, kamu kesiminin sektör kurumları biçiminde yeniden örgütlenmesi ve temel ara ve yatırım malı üretimine yönelmesi ve yaygın halk girişimciliğinin bunları tamamlaması sonucu daha etkin bir üretim yapısına ulaşılabilecektir.⁷⁸ GSMH'nin yılda ortalama %8 oranında büyümesi, piyasa fiyatlarıyla tarım sektörünün %5.3, sanayinin %9.9 ve hizmetlerin %8.5 oranında genişlemesi, GSYİH'nin oluşumunda piyasa fiyatlarıyla 1978'de sanayi payının %29 iken 1983'te %32'ye yükselmesi, tarımın payının %22'den %19'a düşmesi, bu hızlı sanayileşmeye uygun olarak iç tasarrufların GSMH'ye oranının %16.4'ten %22.4'e yükselmesi öngörülen amaçlar arasındaydı. Dış ekonomik ilişkilerde hedeflenen temel ilkeler ise şöyleydi: Dış ekonomik ilişkilerin çok yönlü olarak geliştirilmesi, dış satımın çeşitlendirilmesi ve sanayi mallarının payının %60'a çıkarılması, sınai yatırım hedeflerine uygun bir dış alım politikasının izlenmesi, birikmiş kısa vadeli dış borçların konsolide edilmesi, Türkiye-AET ilişkilerinin gözden geçirilmesi, yükümlülüklerinin bir süre dondurulması ve AET'nin Türkiye'nin sanayileşmesine katkısının artırılması öngörülmüştü.⁷⁹ Dördüncü Plan siyasal, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle uygulanamamıştır.

Tablo 9: 1978-1980 Arası Temel Göstergeler.(Kaynak: Tokgöz, a,g,e, s.206)

Yıllar	Enflasyon Top.Eşya F.	Büyüme Hızı	Dış Açık (Milyon \$)	İşçiDövizleri (Milyon \$)	Turizm (Milyon \$)
1978	52,6	2,9	-2311	923	127
1979	63,9	-0,4	-2808	1694	185
1980	107,2	-1,1	-4999	2071	212

⁷⁸ Kepenek-Yentürk, a.g.e, s.198

⁷⁹ Tokgöz, a.g.e, s.204

Tablo 10: GSMH ve TEFE Yıllık Artış Hızı (%) 1977-1980. (Kaynak: Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2011)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, s.206)

Yıllar	GSMH	TEFE
1977	3.9	24.4
1978	2.9	52.6
1979	-0.4	83.9
1980	-1.1	107.2

1.6.6. 1979 Ara Seçimleri

14 Ekim 1979'daki ara seçimler AP'nin zaferi ile sonuçlanmış, ancak bu olay şekli bir hükümet değişikliği dışında yeni bir durum yaratmamıştır. Boş bulunan 5 sandalyeyi ve 50 senatörlüğün 33'ünü Demirel'in AP'si kazanmıştır. AP'nin ara seçimden güçlenerek çıkması üzerine Üçüncü Ecevit Hükümeti istifa etmiş ve yerine 12 Kasım 1979 tarihinde Demirel tarafından eski ortaklarınca dışarıdan desteklenen AP azınlık hükümeti kurulmuştur.⁸⁰

Süleyman Demirel Hükümet Programı konuşmasında genel olarak şunları dile getirmiştir:

"...Hükümet Programının hedefleri arasında kısa vadeli, orta vadeli, uzun vadeli işler vardır. Bir kısım hedeflere ulaşılırken, bir kısım hedeflere ulaşmanın hazırlıkları yapılacak ve vadesinde gerçekleştirme sağlamak için icabına tevessül olunacaktır.

Hükümetimiz, demokratik rejimin vazgeçilmez gereği olan düşünce, inanç ve ibadet hürriyetine, Anayasanın teminatı altında bulunan bütün temel hak ve hürriyetlere saygılı olacaktır.

⁸⁰ Özdemir, **a.g.m.**, s.60

Hükümetimiz, Anayasa ve kanun dışı eylemlerle Türk Devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü zedeleyen, dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada yer alan Türkiye Cumhuriyetini ortadan kaldırmayı hedef alan faaliyetlerle müessir şekilde mücadele edilmesini kesin bir zaruret saymaktadır.

Can ve mal güvenliği mutlaka sağlanacaktır. Kanun ve nizam hâkimiyeti mutlaka sağlanacak, özellikle sokakta, okulda, işyerinde, Devlet dairesinde ve her yerde huzur ve sükûn tesis edilecektir. Huzur ve sükûn yeniden hissedilir bir şekilde tesis edilinceye kadar, sıkıyönetime devam edilecektir. Sıkıyönetim, hiçbir müdahale olmaksızın, Anayasa ve kanunlarla verilen yetkilerin hepsini kullanacaktır. Adaletin yerine getirilmesi ile suçluların teşhis, takip, tespit ve yakalanmasında görev alanlar ve yakınları görev esnasında ve görevden ayrıldıktan sonra dahi, tehdit ve tecavüzlere karşı korunacaktır. Taşındıkları sıfat ve gördükleri görev sebebiyle, adı geçen kişilere karşı suç işleyenlerin fiillerine daha ağır cezalar verecek tedbirler alınacaktır. Bu görevlerden şehit olanların ailelerine ve çocuklarına devlet kaydı hayat şartı ile bakmayı üstlenecektir. Görev esnasında çalışamaz hale gelenlere de aynı imkân tanınacaktır.

Anayasanın 136. maddesi ile kurulması emrolunan Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu çıkarılacaktır.

Sendika ve Dernekler kanunlarında değişiklik yapılacaktır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu yeniden düzenlenecek, toplantı ve gösteri hakkının kamu düzenini ihlal etmesi veya günlük hayatı felce uğratması önlenecektir.

Hükümetimiz, fakir fukarayı ezen, ekonomik hayatı ve devlet hayatını felce uğratan enflasyonla netice alıcı, amansız bir mücadeleye girişmeye kararlıdır. Hükümetimiz, ekonomik hayatı felce uğratmayacak, büyümeyi durdurmayacak, Devletin bütçesini ve diğer giderlerini sağlam kaynaklardan finanse edecek, doğru iktisadi ve mali politikaları da içine alan bir istikrar programını ciddiyet ve samimiyetle uygulayacaktır. Üretim ve yatırım geniş çapta teşvik edilecektir.

Hükümetimiz, Şartlar ne olursa olsun Milletimizin emrinde ve hizmetindedir. Barış, huzur ve adalet içinde Türkiye birliğinin, milli ve manevi değerlerimizin sadık bekçisidir. Türk vatandaşının ibadet ve inanç haklarını

*dokunulmaz sayar; teşebbüs, mülkiyet ve miras haklarını kutsal tanır. Ülkenin bir baştan bir başa imar ve inşasının, Türk vatandaşının hürriyet içinde refah ve saadete ulaşmasının hizmetindedir.*⁸¹

Tablo 11: 14 Ekim 1979 Seçim Sonuçları.(Kaynak: <http://www.tesav.org.tr> Erişim tarihi:22.02.2012)

Seçim Yapılacak İl Sayısı		5 İl	
Seçilecek Milletvekili Sayısı		5 Milletvekili	
Seçim Yapılan İller		Aydın, Edirne, Konya, Manisa, Muğla	
Seçmen Sayısı		1.727.069	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		1.289.141	
Seçime Katılma Oranı		% 74.6	
Geçerli Oy Sayısı		1.252.427*	
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı(%)	Çıkardığı Mv.Sayısı
AP(1)	676.900	54.1	5
CHP(1)	367.317	29.3	-
CGP	21.593	1.7	-
MHP(1)	67.154	5.4	-
MSP	92.932	7.4	-
SDP(1)	7.677	0.6	-
TBP	4.290	0.3	-
TİP(2)	7.315	0.6	-
TSİP(2)	8.735	0.6	-
Bağımsızlar	297	0.0	-
Toplam	1.252.210*	100.0	5

(*) Geçerli oy sayısına ilişkin resmi rakam ile siyasi partilerin rakam ve bağımsızların aldıkları oyların toplamı arasında 217 sayılık bir fark oluşmuştur.

Demirel hükümeti dönemi de ekonomik gelişmeler açısından parlak geçmedi. OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979 ve 1980’de ikinci kez %150 oranında artırdı. Bu kez fiyat artış oranı daha düşüktü, ama çok daha yüksek bir fiyat düzeyinden yapıldığı için ithalatçı ülkeleri sarsmaya yetti. Bu şok Türkiye’yi yoğun ekonomik kriz yaşarken yakaladı. Dünya piyasaları, petrol ithalatçısı ülkeler daralmaya girerken, Türkiye’nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin dış ticaret hadleri de tepetklak oldu.

Bir diğer olumsuz gelişme, ABD’nin faiz hadlerini sıkı para politikası yoluyla yükseltmesiydi. Bu 1970’li yıllarda çok düşük reel faiz hadleriyle alınan değişken faizli borçlar ve yeni borçlar için çok yüksek reel faizler ödenmesi demektir,

⁸¹ www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP43.htm Erişim tarihi: 22.02.2012

bir yandan da dolar uluslar arası piyasada değerlenmeye başlıyordu. Ayrıca Türkiye'nin ve bir dizi diğer gelişmekte olan ülkenin borç krizine sürüklenmesi, finans merkezlerini önlem almaya itti. Uluslar arası bankalar ve Dünya Bankası, IMF ile işbirliğine ve IMF onayına bağlı kredi sistemine geçtiler.⁸²

Bu hükümetin en önemli icraatı, 24 Ocak 1980 Kararları diye bilinen ekonomik istikrar tedbirleridir. 24 Ocak kararları, Türk ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlarla Cumhuriyetin kuruluşundan beri uygulanan ithal ikamesi sanayileşme modelinden, bir anda, ihracata yönelik yeni bir sanayileşme modeline geçiliyor ve sonuçta Türkiye'nin dünya serbest piyasa ekonomisine eklenmesi,⁸³ devletin yerini özel kesimin alması, ekonomide makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde idari kararların yerine, fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştı. Bu temel amacın gerçekleşmesi için mal ve faktör piyasa fiyatlarına müdahalelerin kaldırılması gerekiyordu.⁸⁴ Bu paket, temelde, IMF onayını alabileceği kesin olan, ekonomiyi serbestleştirme yolunda politika araçlarından oluşuyordu. 24 Ocak 1980 Paketi diye anılan bu politikalar paketi, IMF ve Dünya Bankası yanında Türkiye'deki iş dünyasının da desteğini aldı. Ne var ki, 24 Ocak Paketini yapan ve hem içeriden hem dışarıdan onay alan hükümet, uygulamaya geldiğinde, ayak sürümeye başladı. Bunu içeride yoğunlaşan siyasal kargaşa tamamlıyordu. Ve 12 Eylül 1980'deki askeri darbe, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'la birlikte, bu paketin İstikrar Programı biçimindeki ilk aşamasının uygulanmasını üstlendi. Müsteşar Özal, Batı'nın talep ettiği 'serbest piyasa' inancına gönülden bağlıydı. Nitekim ileriki yıllarda serbestleşme sürecinin daha ileri aşamaları gerçekleştirilirken de Başbakan sıfatıyla iktidarda bulundu.⁸⁵

1.7. Özetle 1980 Öncesi Ekonomik ve Sosyal Durum

1960'lı yıllar toplumsal ve siyasal yönden oldukça hareketli geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesi (27 Mayıs Darbesi) gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile hükümet üyeleri tutuklanmış, darbeyi gerçekleştiren 37 subay ve Emekli Orgeneral Cemal Gürsel'in

---

⁸² Kazgan, a.g.e, s.117

⁸³ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.665

⁸⁴ İsmail Şiriner-Yılmaz Doğru, **Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası-1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006, s.156

⁸⁵ Kazgan, a.g.e, s.120

oluşturduğu Milli Birlik Komitesi ülke yönetimini üstlenmiştir. 1961'de Türkiye tarihinde halk oylamasına sunulan ilk anayasa kabul edilmiştir. AP-CHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 22 Şubat 1962'de parlamentoyu dağıtarak iktidarı ele geçirmek isteyen bir grup subay ayaklanmış, ayaklanma girişimi hükümeti destekleyen askeri birlikler tarafından ayaklanma bastırılmıştır. Yaklaşık 1 sene sonra 22 Şubatçılar yeniden teşkilatlanmış, 20 Mayıs 1963'te ayaklanmışlar ancak 21 Mayıs'ta ayaklanma bastırılmıştır. 10 Ekim 1965'te genel seçimler yapılmış, Süleyman Demirel liderliğindeki AP tek başına iktidar olmuştur. 1969 yılı toplumsal olayların şiddetlendiği, işçi ve öğrenci olaylarının ileri boyutlarda yaşandığı yıl olmuştur. Üniversiteler öğrenciler tarafından işgal ediliyor, işçiler grevler yapıyordu. 16 Şubat 1969'da kanlı pazar olarak anılan olay yaşandı. Bu olayda Taksim'de iki grup arasında arbede çıktı. Polis arbedeyi önleyememiş Garnizon Komutanlığından yardım istenmiş, olaylar geç saatlere kadar sürmüştür. 1969'un nisan-haziran ayları arasında üniversite öğrencilerinin eylemleri artış göstermiş, olayların önüne geçilemediği için birçok üniversitede eğitime ara verilmiştir. 1969'un sonlarına doğru işçi olayları da artış gösterdi. Çorum'da Alpagut linyit işletmesi işçileri 70 günlük ücretlerini alamadıkları için yönetime el koymuş, 34 gün sonra jandarma tarafından bu duruma son verilmiştir. Koç'un Türk Demir Döküm tesislerinde ki 2300 işçi işgal eylemine girişmiştir. Tarsus'ta pamuk alım fiyatlarından dolayı 600 traktör Ankara-Adana yolunu iki saat trafiğe kapatmıştır. 12 Ekim 1969'da seçimler yapılmış Süleyman Demirel yeniden Başbakan olmuştur.

1960'lı yılların ekonomi politikaları devlet mekanizmasının yozlaşmasına sebep olmuştur. 30 Eylül 1960 tarihinde planlı kalkınma ilkesi getirilmiş, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın sağlanması, uygulanan ekonomi politikaları arasında uyum sağlanması, ekonomiye kamu müdahalesinin temini hedeflenmiş ve bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1963-1967 yılları için Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış, bu planda ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiş, ekonomide devlet kontrolleri ön planda olmuştur. Bu sebeple, bu dönem kalkınma hızı düşük kalmıştır. 12 Eylül 1963'te Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmış, bu anlaşmayla Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) üye olmuştur. 1968'de İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış, 1972'ye kadar yürürlükte kalmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla korumacılık ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi devam etmiş, dış ticaret rejiminde ithalatta yüksek

gümrük vergileri, sabit döviz kuru ve kambiyo kontrolleri uygulanmıştır. Yatırım malları ve sınaî hammadde ithalatı ithal vergilerinden muaf tutulmuştur. Bu dönem, tarım sektörünün sübvansede edildiği, KİT'lerin yüksek miktarlardaki açıklarının devlet tarafından karşılandığı bir dönem olmuştur. 1960'lı yıllarda maliye politikaları etkin bir şekilde yürütülmesine rağmen 1960'lı yılların sonunda giderek artan bir kötüleşme meydana gelmiş, bütçe açıklarıyla finanse edilen kamu harcamalarından dolayı toplam talep, arzı aşmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinden toplumsal sorunlar devam etmekteydi. Sendikalar, cemiyetler ve benzeri kuruluşların bir kısmı amaçları dışına çıkarak siyasi faaliyetler içine girmişlerdir. Siyasal hareketlenmeler üniversitelerde büyük boyutlara ulaşmış, daha sonraları ülke geneline yayılmıştır. İşçi grevleri devlete karşı ayaklanma hareketine dönüşmüştü. 15 Haziran 1970'te DİSK tarafından düzenlenen yürüyüşte işçiler ile güvenlik güçleri arasında silahlı çatışma yaşanmış, 4 kişi ölmüş, 90 kişi yaralanmıştı. Olayların büyümesi sıkıyönetim ilan edilmesine sebep olmuştur. 12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetler muhtıra yayınladı. Silahlı kuvvetler ekonomik ve toplumsal sorunlardan hükümeti sorumlu tuttu. Muhtıradan sonra bazı yüksek rütbeli subaylar ordudan çıkarılıp, bazıları pasif görevlere getirildi. Birçok aydın, öğretim üyesi tutuklandı ya da işten çıkarıldılar. 19 Mart 1971'de Nihat Erim Başbakan olarak görevlendirildi. 12 Mart yönetimi sırasında öğrenci ve işçi eylemleri bastırılmış, antiemperyalist görüşte olanlar susturulmuş, toplumsal ve sendikal haklar kısıtlanmıştır. 14 Ekim 1973'te genel seçimler yapılmıştır. Seçim sonucunda Bülent Ecevit başkanlığında CHP ile MSP karma hükümeti iş başına gelmiştir. 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Harekâtı başlamış, bu sebeple 5 Şubat 1975'te ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Kıbrıs Harekâtı başarıyla tamamlanmış 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Federe Devleti kurulmuştur. 1 Mayıs 1977'de İşçi Bayramını kutlamak için Taksim'de toplanan 500 bin kişi çevre binalardan ateş açılması sonucu korkuya kapılmış, izdihamda kalarak ve silahla vurularak toplam 34 kişi yaşamını yitirmiştir. 19-26 Aralık 1978'de Maraş Olayı yaşanmıştır. 150 kişi öldürülmüş, Alevilere ait 200'ün üzerinde ev yakılmış, 100'e yakın ev tahrip edilmiştir. 26 Aralık 1978'de İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Gaziantep, Kars, Erzurum, Elazığ, Erzincan, Bingöl, Malatya, Sivas ve Şanlıurfa illerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçim sonucunda Süleyman Demirel başkanlığındaki AP azınlık hükümeti kurulmuştur.

1970'li yıllara girerken TL'nin aşırı değerlenmesi, ihracatta duraksama ve ithalat ikamesinden dolayı dış ticaret açığı oluşması gibi sorunlar yaşanmaktadır. 12 Mart yönetimi sırasında ekonomik sıkıntılar yaşanmaya devam etmiş, kalkınma girişimleri durma noktasına gelmiştir. 1973 yılında Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya sokulmuş, bu planla gümrük duvarlarının kalkması sağlanmış, hızlı sanayileşmek, ara ve yatırım mallarını üretiminin ön planda olduğu sanayi yapısına ulaşmak hedeflenmiştir. 1974'te petrol krizinin yaşanması, Kıbrıs Harekâtının harcamaları, Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini sürdürdüğü ülkelerde ekonomik bunalımın yaşanması gibi sebeplerden ötürü Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile hedeflere ulaşılamamıştır. 1975'te döviz ihtiyacından dolayı Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) hesapları sistemi uygulamaya sokuldu. Son yıllarda Türkiye, dış kaynaklara dayanarak, kendi kapasitesinin üstünde tüketen bir ülke haline gelmişti. 1977'ye gelindiğinde krizin etkileri ağır şekilde kendini gösterir olmuştu. Türkiye IMF desteğiyle borç ödeme planı hazırlamak zorunda kalmıştır. 1977 seçimlerinden sonra göreve gelen Ecevit hükümetinin ilk yılı olumlu gelişmeler yaşanmış, ihracat artış gösterirken dış ticaret açığı azalmıştır. 1978'de petrol fiyatlarının zamlanması, döviz yokluğundan dolayı sanayinin durması gibi nedenlerle ekonomik krize girildi. Krizin aşılabilmesi için 1978 ve 1979'da iki istikrar programı yürürlüğe koyuldu. Siyasal alandaki istikrarsızlığın ekonomik tedbirlerin uygulanmasını zorlaştırması, alınan kararlar arasında kopukluklar, gecikmeler olması gibi nedenlerden dolayı istikrar programları başarılı olamamıştır. 1979'da Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Plan, halk girişimciliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, sınai yatırım hedeflerine uygun bir dış alım politikasının izlenmesi, kısa vadeli dış borçların vadesinin uzatılması öngörülmüştü. Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı da siyasal, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan olumsuzluklardan dolayı başarılı olamamıştır. Büyüme, istihdam ve üretim düşerken enflasyon artış göstermiştir.

Yıllardır yaşanan tüm olumsuz gelişmeler, ekonomide uygulanan ithal ikamesi politikasından vazgeçilerek ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmesine zemin hazırlamıştı. 1980'li yıllar 24 Ocak 1980 Paketi diye anılan ekonomik istikrar tedbirleri ile başladı.

İKİNCİ BÖLÜM:

2. 24 OCAK 1980 PAKETİ VE SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ:

Türkiye’de görev başına gelen hükümetlerin uyguladığı ekonomik politikalar ve bazı dış gelişmeler nedeniyle Türk ekonomisi sekteye uğramıştır. Bozulan ekonomiyi kurtarmak için 24 Ocak 1980 Paketi adıyla anılan bir dizi önlem alınmıştır. 24 Ocak kararları dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal tarafından hazırlanmıştır.

24 Ocak kararları niteliği, amacı ve sonuçları, oldukça tartışılan bir istikrar programıdır. Olumlu ya da olumsuz yanlarına yönelik çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu kararların Uluslar Arası Para Fonu’nun baskısı ile alınmış kararlar olduğu da iddia edilmiştir.

24 Ocak kararlarının en büyük ve üzerinde dikkatle durulması gereken özelliği, devletin kamu iktisadi teşebbüsleri sahibi olmaktan çok ekonomiyi bütünü ile hareket ettiren bir güç olduğunun daha açık görülmesidir. 24 Ocak, cumhuriyet döneminin önemli bir iktisadi olayı ve iktisat politikalarında yeni bir dönemin başlangıcıdır. 24 Ocak Kararları, ona bağlı uygulamalar ve alınan sonuçlar hafızalarda yer etmiştir.⁸⁶

2.1. 24 Ocak Kararlarının Alınmasını Zorunlu Hale Getiren Sebepler

1970’li yılların başından itibaren Türkiye ekonomisi çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bunun nedenleri arasında diğer büyük ekonomilerin olumsuz etkilerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki sarsıcı etkileri sayılabilmektedir. Özellikle dışarıda yaşanan petrol krizleri, Kıbrıs Barış Harekâtı ve ülke içi siyasal istikrarsızlıklar ülke ekonomisini ve istikrarını olumsuz etkilemiştir. 1972 yılında Erim’in Türk Lirasını nominal olarak revalüe etmesi kurun aşırı değerli konuma gelmesine neden olmuştur. Asıl amaçlanan ülke içerisinde üretilmeyen sanayi girdilerinin dışarıdan temin edilmesi isteğidir. Bu da beraberinde hiç istenmeyen bir sonuç olan dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. Bu şekilde ülkeyi tamamen dışa bağımlı hale getirmenin ve ilerleyen zamanlarda da yabancı ülkelerde

---

⁸⁶ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s.175

yaşanan büyük fiyat artışları gibi nedenlerle Türkiye 1970'lerin sonuna doğru tam bir çıkmaza girmiştir.⁸⁷ Ekonomideki sorunların çaresi hep yabancı ülkelerde ve uluslararası kuruluşlarda aranmıştır. Bunun sonucu olarak karşımıza OECD, IMF, Dünya Bankası, yabancı bankalar gibi kuruluşlar çıkmıştır. Özellikle 1974 yılından sonra başlayan koalisyonlar döneminde hiçbir hükümet Türkiye'nin ekonomik sorunlarının üzerine ciddi bir biçimde gidememiş ve ekonomi 1977 yılının şubat ayında döviz transferlerinin yapılamaz duruma gelmesiyle birlikte resmen tıkanmıştır. Bu tıkanma olayı ve olumsuz ekonomik göstergeler her geçen gün biraz daha artmış ve Türkiye yavaş yavaş uluslararası kuruluşların kucağına iyice düşmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde dış borçlar da hızla artmış, akla gelebilecek her kaynaktan borç aranmıştır. Türkiye'den uluslararası kuruluşların isteği her zaman aynı olmuştur. Bunların ana hatları şöyledir:

1. Enflasyonu yavaşlatmak için sıkı para politikası uygulayın ve KİT sorununa çözüm bulun. Kamuda ve özel sektörde ücret artışlarını denetim altına alın.
2. Devalüasyon yapın ve paranızın dış değerini gerçekçi bir düzeyde korumasını bilin.
3. Yatırımlara bu kadar fazla kaynak ayırmayın ve kalkınma hızını düşürün.
4. Bize inanın ve güvenin. Darboğazdan çıkış için bizden başka hiç kimsenin yardımcı olamayacağını bilin. Ekonomik bunalımın reçeteleri sadece bizdedir.⁸⁸

1970'li yılların sonunda ekonomi altüst olmuştu. Vatandaş günlük yaşam derdine düşmüştü, elektik günde 8 saat kesiliyordu. Çünkü santrali çalıştıracak petrolü alacak döviz yoktu. Evdeki kalorifer de çalışmıyordu. Mazot olsa da çalışmıyor çünkü pompası elektrikliydi. Doğalgaz bulmakta zorlanılıyordu. Arada sırada benzin de ortadan kayboluyordu. Margarin de yoktu. Yani Türkiye yoklar ülkesi haline gelmişti. Her şey karaborsada idi. Her şey çift fiyat, çift ödeme. Döviz

---

⁸⁷ Kerem Karabulut, **Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi Politikası**, s.984
<http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/57.pdf> Erişim tarihi: 30.04.2012

⁸⁸ Emin Çölaşan, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, Haziran 1983, s.8-9

olmadığı için sanayi ara mal ve girdi ithal edemiyordu. Üretim neredeyse durmuştu. Ama talep çok yüksekti. Fiyatlar ve kârlar sürekli yükseliyordu.⁸⁹

İçeride sürekli para basılmakta, bu durum dengesiz gelir dağılımını artırmakta, iç pazar hareketlenmekte ve üretilen her mal içeride tüketilmektedir. Enflasyon artışı çok ciddi boyutlara vardığı için herkes elindeki parayı mala yatırmakta, iç talep daha da kızıışmaktadır. İhracat düşük düzeydedir. İşçi gelirleri düşüktür ve ithalat için elde döviz yoktur. Hammadde yokluğu nedeniyle sanayi kuruluşları yavaş yavaş devreden çıkmakta, buna ek olarak örneğin akaryakıt ilaç gibi temel mallar için bile döviz transferi yapılması mümkün olmamaktadır. Türk ekonomisi dış borçlar açısından büyük açmazlara girmiş durumdadır. Akla gelebilecek her kaynaktan borç alınmakta, bankerlerden, serbest piyasadan ve devletlerden sağlanan borçlar daha sonra ödenemez duruma gelmektedir.

İşte bu ortamda Ecevit Hükümeti, her türlü olanağı kullanarak yeni kredi, dış yardım ve borç erteleme çabası içindedir. Olağanüstü yardım için NATO ve OECD'ye başvurulmuştur. 1978 Haziran ayında IMF ile bir anlaşma imzalanmış ancak anlaşmanın gerekleri yerine getirilmemiştir. 1979 Haziran ayında IMF ile yeni bir anlaşmaya varılmış, bu da yürütülememiştir.⁹⁰ Anti-kriz politika arayışlarının başarılı olamamasının çeşitli nedenleri vardır:

Birincisi, siyasal plandaki istikrarsızlıktı. Zayıf hükümetler denge hesapları ile ayakta kalabiliyorlardı. Hükümetlerin parlamentodaki güç dengesi dağılımından kaynaklanan bu zayıf durumları, hem siyasal istikrarın sağlanmasını hem de radikal ekonomik tedbirlerin alınmasını ve uygulanmasını engelliyordu. Türkiye'deki kurumlarla, siyasal ve bürokratik yapılarla daha ileriye gidebilmek artık olanaksızdı.

İkincisi, anti-kriz önlemlerin iç tutarlılıktan yoksun olmalarıdır. Kararlar arasındaki tamamlayıcılık ilkesine dikkat edilmiyordu. Bunun sonucunda kopukluklar, gecikmeler, zamanlama hataları yapılıyordu. Bu durum alınan kararların etkinliğini büyük ölçüde sınırlıyordu. Öte yandan bazı önlemler, nitelikleri gereği demokratik bir ortamda başarı şansı olmayan kararlardı. Ücretlerin düşürülmesi, destekleme alımlarının durdurulması, bazı mallara uygulanan

---

⁸⁹ Asaf Savaş Akat, "24 Ocak" İstikrar Programı, Gazete Yazıları-2 1995 yılı Sabah Gazetesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mart 2004, s.15, <http://akat.bilgi.edu.tr> Erişim tarihi: 10.05.2012

⁹⁰ Çölaşan, a.g.e, s.9-11

sübvansiyonların kaldırılması vb. gibi önlemler geniş toplum kesimlerinin muhalefeti ile karşılaşır. Öte yandan ekonomide bir rasyonalizasyon amacı taşıyan bazı başka önlemler, vergi vermeyen ve az vergi veren kesimlerden vergi almaya yönelik düzenlemeler vb. bu düzenlemelere konu olan kesimlerin tepkisine yol açar. Oy hesapları yapmak durumunda olan bir siyasi partinin bu konularda kararlı bir tutum içine girmesi zordur.

Üçüncü neden ise, dışarıdaki olumsuzluklarla ilgilidir. Türkiye'nin ihtiyacı olan ve ekonomide işlerliğin sağlanması için zorunlu dış krediler çoğu zaman istenilen oranda gerçekleşmiyordu. Çoğu zaman da uluslararası kuruluşlar ülke koşullarını dikkate almayan isteklerde ısrar ediyorlardı. Dış kredilerdeki gecikme, sanayinin ithalat talebinin karşılanamaması, atıl kapasite, düşük üretim, yükselen fiyatlar, arz-talep dengesizliği, karaborsa, tekrar enflasyon senaryosunu süreli gündemde tutuyordu. Bütün bunlar ve ekonominin yapısı ve işleyişine ilişkin daha köklü olumsuzluklar, ihracatın yapısı ve hacmi vb. alınan anti-kriz önlemlerin Türkiye ekonomisindeki krizi tersine çevirmede başarılı olmasını engellemiştir.⁹¹

1979 yılının sonuna yaklaşırken ekonomik bunalım geniş halk kitlelerini ve sermaye sınıflarını derinden etkileyen bir boyut kazandı. Geniş halk kitleleri, özellikle kentli emekçiler, temel tüketim mallarında etkisi sınırlı kalan fiyat denetimleri, kuyruklar ve karaborsa gibi birbirleriyle ilgili olguların içinde bulunurken, örgütlü işçi sınıfı Türkiye toplumunun alışık olmadığı bir enflasyon hızı karşısında en azından sendikal mücadele yoluyla reel gelir düzeylerini koruyabilmenin savaşını vermekteydi. Üretimde (dolayısıyla artık kitlesinde) büyümenin durduğu bir hızlı enflasyon konjonktüründe sermaye sınıfları için artığı paylaşmanın geleneksel mekanizmaları (kredi, döviz tahsisleri, vergi teşvikleri vb.) önemini yitirmekteydi. Yasa dışı stokçuluk gibi faaliyetlerle artıktan elde edilen payı yükseltme olanakları ise sermayenin normal işlevleri dışında yer alan, farklı beceriler gerektiren değişik ve yeni bir "iş adamları" grubunun palazlanmasına yol açmıştı. Bu koşullarda sanayi burjuvazisi için artı-değer oranının yükseltilmesi ön plana geçiyordu ve bunun için de sermaye-işgücü çelişmesini lehine çevirmekten başka çıkar yol yoktu. Bu doğrultudaki girişimler güçlü bir sendikal direnme karşısında beklenen sonuçları vermiyordu. Büyük sermaye çevreleri sendikaların disiplin altına

---

⁹¹ Başkaya, a.g.e, s.187-188

alınmasının, sermaye için gerekli güven ortamının yeniden yaratılmasının çağrılarını 1979 yılından itibaren açıkça yapmaya başlamışlardı. Siyasi ortamın giderek bozulması ekonomik krizin üstüne binmekte idi.⁹² Tüm bu olumsuz gelişmeler yaşanırken 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimler AP'nin zaferi ile sonuçlandı. AP'nin ara seçimden güçlenerek çıkması üzerine Üçüncü Ecevit Hükümeti istifa etti ve yerine 12 Kasım 1979 tarihinde Demirel tarafından AP azınlık hükümeti kuruldu.⁹³

2.2. 24 Ocak Kararları

Başbakan Süleyman Demirel, 8 Aralık günü bir basın toplantısı düzenledi. Türkiye'nin bir çıkmazda olduğunu kabul etmediğini söyledi. Zorlukların ve sıkıntıların fevkalade ciddi olduğu tartışılmayacak kadar açıktır. Meclisten ve milletimizden bize güvenilmesini, bize kredi açılmasını, icraatımızın sabırla takip edilmesini istiyoruz, milli meseleler saydığımız anarşi ve enflasyon mücadelesinde herkesin bize yardımcı olmasını istiyoruz, dedi.

8 Aralık'ta Başbakanın kafasında, alınacak ekonomik önlemler henüz tam bir kesinlik kazanmamıştı. Önlemlerin genel hatları belliydi. Dışarıdan yardım gelebilmesi için yüksek bir devalüasyon ve yeni zamlar yapılması kaçınılmazdı. Demirel bu basın toplantısında ekonomik konulara da değindi ve 24 Ocak kararlarından önce ilk somut ipuçlarını verdi. "Enflasyonla mücadele ve ekonomik istikrarı sağlama bakımından moneter ve fiskal tedbirlere titizlikle başvurulacaktır. Ayrıca bir istikrar programı uygulanacaktır. Fiyatların makul seviyelerde tutulması için mali ve ekonomik tedbirler alınacaktır. İhracatı teşvik ve döviz gelirlerini artırma bakımından yeni tedbirlere başvurulacaktır."⁹⁴

Demirel'e hükümeti kurması görevi verilir verilmez, iş dünyasında da kurulacak hükümetin ekonomi politikasını yönlendirme çalışmaları başlamıştır. 12 Kasım 1979'da Demirel Hükümeti'nin güven oylaması açıklandıktan sonra, Demirel'in ekonomiyi kime teslim edeceği tartışılmaya başlanmıştır. Tam da bu tartışmalar olduğu sırada, hükümetin güvenoyu aldığı günün ertesi günü, işverenlerin en büyük ve etkin kuruluşlarından biri olan Madeni Eşya Sanayicileri Sendikasının

---

⁹² Boratav, **a.g.e**, s.145-146

⁹³ Özdemir, **a.g.m**, s.60

⁹⁴ Çölaşan, **a.g.e**, s.70

(MESS) Yönetim Kurulu Başkanı olan ve o sırada bir Holdingin üst düzey yöneticiliğini yürüten Özal, eski bir dost sıfatıyla İstanbul'dan kalkıp Demirel'i ziyarete gelmiştir. Özal bu görüşmeye, çantasında ekonomide alınması gereken radikal kararları konu alan kapsamlı bir raporla gelmiştir. O gece yapılan ikili görüşmede, ekonominin içinde bulunduğu durum ayrıntılı olarak görüşülmüş, Özal görüşme sırasında Demirel'e sunduğu ayrıntılı bir raporu (EK:1) ayrılırken kendisine bırakmıştır. O gece Özal, ekonomiyi kurtarmak için Demirel'e formüller önermiş ve kendisinin de hükümette çok yetkili bir makam istediğini belirterek, hatta bu yetkinin kapsayacağı kurumları da tek tek sayarak ekonomiyi kurtarmaya talip olduğunu vurgulamıştır.

İlerleyen günlerde Özal, Demirel'in önerdiği görevlerin hiçbirini beğenmemiştir. Bürokrasinin en yüksek makamı olan Başbakanlık Müsteşarlığı için pazarlık yaparken, ekonomiyi tek elde toplayacak şekilde Maliye, Ticaret Bakanlığı, Planlama ve Merkez Bankasının yönetimlerinin de kendi yetkisinde toplanmasını talep etmiştir. Özal, Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirilmiş ve talep ettiği bütün birimlerin kontrolünün kendi elinde olacağı sözü verilmiştir.⁹⁵

Böylece Süleyman Demirel, Turgut Özal'ı tam yetkiyle ekonominin başına getirmiş oldu. 25 Ocak 1980 tarihli 16880 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 8/166 karar sayısı ile ekonominin yönetimiyle ilgili tüm birimlerin bağlı oldukları Bakanlıklar Özal'ın başında olduğu Başbakanlık Müsteşarlığına bağlanmıştır. (EK:2) Özal, daha sonra ülkede şok etkisi yaratacak olan istikrar programını hazırlamaya koyuldu. Ve nihayet hazırlanan ekonomi paketi 24 Ocak 1980 Perşembe günü Bakanlar Kurulu'nun olağan toplantısında ilan edildi.

Bakanlar Kurulu'nda ilk konuşmayı Süleyman Demirel yaptı ve söze Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu anlatmakla başladı:

“Arkadaşlar bugün Türk ekonomisini kurtarmak için çok önemli kararlar alacağız. Bu revolüsyoner kararları, içinde bulunduğumuz durum nedeniyle almak zorundayız. Bu kararlar alındığı zaman, siyasi misyon olarak büyük zararlar görme ihtimalimiz vardır. Ancak almadığımız takdirde memleket bu işten büyük zararlar

---

⁹⁵ Şükran Gölbaşı, **TÜSİAD'ın Söylemleri Aracılığıyla Toplumun İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya, 2007, s.149

görecektir. Bu durumu sizler de bizim gibi içinde yaşıyorsunuz, nelerle boğuştuğumuzu çok iyi biliyorsunuz. Ekonomiyi en kısa zamanda istikrara kavuşturamadığımız takdirde misyonumuz bitecektir. Durum fevkalâde kritiktir ve darlıkları, yoklukları, kuyrukları kaldıramazsak, Merkez Bankası'nı çalışır duruma getiremezsek bizim siyasi misyonumuz iflas eder. Bu tehlikeleri bertaraf etmek için bugün huzurunuzda getirdiğimiz kararları burada almak zorundayız... Bu kararlar, açık söyleyeyim acıtıcı kararlardır... Netice itibariyle bunlardan korkmamak gerekir. Bunları biz meydanlarda millete anlatırız. Turgut Bey, birazdan bütün bu kararları size tek tek anlatacak. Her konuda müştereken karar vereceğiz. Bunları Allah'ın izniyle burada tamamlayacağız ve hepsi de yarınki resmi gazetede çıkmış olacak... Şimdi Turgut Bey de size durumu kısaca anlatacak..."

Başbakan söz verdikten sonra Turgut Özal, Türk ekonomisinin durumunu uzun uzun anlattı. Özal, bu kararların alınmasının zorunlu olduğunu, aksi halde Türk ekonomisinin batmaya mahkûm olduğunu söyledi.⁹⁶ Turgut Özal konuşmasında çözülmesi gereken sorunlardan ve çözümünü sağlayacak ana prensiplerden de bahsetti. (EK:3) Söz edilen sorunlar ve çözümleri özetle şöyleydi:

“Çözümü gereken meseleleri şöyledir:

- Enflasyonun azaltılması,
- Döviz gelirlerinin artırılması,
- Mevcut tesislerin tam kapasitede çalışır hale getirilmesi,
- Süratle ihracata yönelme,
- Karaborsanın ve yoklukların giderilmesi,
- Yatırımların istihdamı artıracak tarzda yeniden hızlandırılması,
- Gelir dağılımı düzeltilerek, kaybolmakta olan orta gelir grubunun genişletilmesi.

Bu meselelerin kötüleşen dünya ve özellikle Ortadoğu şartlarında çözülebilmesi için aşağıdaki ana prensiplere göre hareket etmek zarureti vardır:

---

⁹⁶ Çölaşan, a.g.e, s.128

1. Memleketin ekonomik idaresinde koordinasyonun ve karar bütünlüğünün sağlanması,

2. Ekonomik idarede genel mahiyette makro tedbirlere çok ağırlık verilmesi, detaydaki müdahalelerden kaçınılarak ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesine imkân verilmesi,

3. Karaborsanın önlenmesi için esas itibariyle çift fiyat sisteminin kaldırılması,

4. Devlet teşebbüslerinin verimli çalışmalarının temini yanında, bunların zararlarının ve devletçe yapılan sübvansiyonların kaldırılması veya asgariye indirilmesi. Şurası unutulmamalıdır ki her zarar veya sübvansiyon ekonomi tarafından ödenmektedir.

5. Dış ticaretin dengeli bir şekilde götürülmesi ve döviz gelirlerinin geliştirilmesi için en önemli nokta olarak gerçekçi kur politikasının uygulanması. Değeri hakiki değerinden daha yüksek bir kur politikası izlenmesi ithalatı cazipleştirecek, ihracatı ve diğer döviz girişlerini cezalandıracaktır.

6. İhracatın hızla geliştirilmesi için özel tedbirler uygulanması,

7. Kalkınmada fertlerin teşebbüs gücünden azami şekilde istifade edilmesi,

8. Çalışma sürelerinin azaltılmayarak bilakis artırılması,

9. Moneter tedbirlerin enflasyonu azaltmada en önemli vasıtalarından biri olduğunu kabul ederek, bunun dikkatle tatbiki,

10. Düşen yatırım temposunun kısa veya orta vadede hızlanamayacağı gerçeğinden hareketle meydana gelen açığın kapatılmasında yabancı sermayenin önemli bir vasıta olarak kullanılması,

11. İhracatın geliştirilmesi için yurtiçi talep baskısının azaltılması şarttır. Bunun için moneter tedbirler yanında ücret artışlarının 5-6 yıl boyunca enflasyona paralel ve onu yavaşlatacak bir tarzda eşel mobil sistemine bağlanması,

12. Vergi sistemindeki çarpıklıkların düzeltilerek vergi yüklerinin daha adil bir tarzda tevzii, bu suretle vergi gelirlerinin artırılması.”⁹⁷

25 Ocak 1980 tarihli ve 16880 mükerrer sayılı Resmi Gazetede ilan edilen 24 Ocak Kararlarının ana hususları kısaca şöyledir:

- İç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,
- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,
- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların kârsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması.⁹⁸

---

⁹⁷ Çölaşan, a.g.e, s.311-322

⁹⁸ Osman Ulugay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, 1984, s.21

2.3. 24 Ocak Paketinin Yapısı ve Amaçları

Türkiye ekonomisinde 1974'den itibaren ciddi bunalım belirtileri ortaya çıkmaya başlamış. 1978-1979'a gelindiğinde artık ekonomi, daha önce rastlanılmadığı kadar ağır bir bunalıma sürüklenmiş ve ekonomide plan program kalmamıştı. Ekonomideki gelişmeler planı etkisiz ve anlamsız kılmıştı. Ekonomik bunalımdan çıkmak için 1978 ve 1979 yıllarında bir dizi ekonomik tedbirler uygulanmış olsa da, bu tedbirler bir iç bütünlük arz etmedikleri ve dönemin iç ve dış şartları bunların uygulanmalarına tam imkân vermediği için başarılı olmamıştır.

Nihayet 24 Ocak 1980'de dönemin hükümeti IMF'nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin kredi desteğini de arkasına alarak ekonomide radikal dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. Bu istikrar programının IMF tarafından kimi Latin Amerika Ülkelerine önerilen ve uygulanan standart bir program olduğu söylenebilir. Fakat Türkiye'de 1958'de ve 1970'de uygulanan istikrar programlarından bazı farklılıklar arz etmektedir.⁹⁹ Diğer istikrar programlarına kıyasla birçok bakımdan daha önemlidir. Daha önceki istikrar programı uygulamaları genellikle kısa vadeli amaçlara sahip idi. Hükümetler içinde bulunulan dış ödeme sıkıntılarını atlatmak ve enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi kısa vadeli tedbirler alıyorlardı. Ekonomik gidişte bir rahatlama olur olmaz veya programın uygulaması bir engelle karşılaşıncaya tedbirlerin uygulaması gevşetiliyordu. 24 Ocak 1980 istikrar programı kısa vadeli amaçlarla beraber uzun vadeli amaçlara da sahip idi. Bu programla ekonominin kurumsal yapısında ve geleneksel sanayileşme stratejisinde değişiklikler amaçlanmıştı. Program daha yürürlüğe konulduğunda uzun vadede kararlı bir şekilde uygulanması tasarlanmıştı. 24 Ocak İstikrar Programı öncelikle enflasyon ve ödemeler dengesi güçlükleri ile mücadele için hazırlanmış bir tedbirler paketi olarak sunulsa da uzun ve kısa vadeli amaçlarının çokluğu ile karakterize edilmektedir.¹⁰⁰

Programın ideolojik çerçevesi piyasa ekonomisine devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayalı pazar ekonomisinin oluşturulması, yabancılarla rekabetin özel girişime dürtü ve fiyat denetiminin ikâme ögesi sayılmasıydı. Bu modelde KİT'lere, piyasa dışı kamu yatırımlarına hiç yer yoktu. Bu yaklaşım,

⁹⁹ Nihat Batmaz, **Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler**, Uluslar arası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:5 No:9 Yaz 2012, s.34

¹⁰⁰ Şahin, **a.g.e.**, s.191

Batı'nın ekonomik sistemindeki yeni yaklaşımın küreselleştirilmesiyle bağlantılıydı. Programın temel amaçlarının gerçekleşmesi için mal ve faktör piyasa fiyatlarına yapılan müdahalelerin kaldırılması gerekiyordu. 24 Ocak 1980 Programı ve devamında alınan kararlarla bu yönde mesafe alınmış, ancak uygulamalar sonrasında hiçbir plana, programa bağlı olmaksızın yürürlüğe konan 24 Ocak Kararları ve onu izleyen "Serbest Piyasa Ekonomisi" ile dışa açılma programı, bir bakıma 1950'li yıllardaki denemenin gelişigüzelliğine dönüşmüştür. Sürekli değişen idari kararlar, önemli bir belirsizlik kaynağı olduğu gibi, kendi içinde yeni bir bürokrasi de yaratmıştır.¹⁰¹

24 Ocak programının amaçları özetle şöyledir:

- Dış ödeme güçlüklerinin aşılması,
- Enflasyon hızının düşürülmesi ve enflasyon sarmalının kırılması,
- Atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi ve büyüme hızının yükseltilmesi,
- Ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması,
- Geleneksel sanayileşme politikası olan ithal ikameci politikadan ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmesi,
- Ekonominin bunalımdan çıkarılması.¹⁰²

2.4. 24 Ocak Kararlarının Uygulanması

2.4.1. Dünya Bankası'na Kredi Başvurusu

Uygulamanın ilk adımı Türkiye ekonomisinin serbest piyasa koşullarında dışa açılması için ihtiyaç duyduğu krediyi sağlamak olmuştur. Bu amaçla Turgut Özal, şubat ayında Dünya Bankası'ndan 300 milyon dolarlık "yapısal uyum kredisi" istedi. Dünya Bankası Başkanı Mc Namara, daha önceki yıllarda da Türkiye'ye büyük yakınlık göstermiş ve bu kuruluş, ülkemize 1978 ve 1979 yıllarında iki kez program kredisi vermişti. Özal şimdi program kredisinin üçüncü kez verilmesini istiyordu. 300 milyon dolarlık bu kredi verilirse, Türkiye dışarıdan başta gübre olmak

---

¹⁰¹ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.196; Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1988, s.370-377

¹⁰² Şiriner-Doğru, **a.g.e.**, s.156; Şahin, **a.g.e.**, s.192

üzere pek çok mal getirme olanağına sahip olacak ve önemli ölçüde rahatlayacaktı.¹⁰³ Turgut Özal bu amaçla, Dünya Bankası Başkanı MC Namara'ya 7 sayfalık bir mektup yazdı. Mektubun geniş özeti şöyledir:

“Hükümetim tarafından 25 Ocak 1980 tarihinde uygulanmasına başlanılan ekonomik program konusunda ben ve çalışma arkadaşlarım size ve arkadaşlarınıza bu ay bilgi verdik. Size bu mektubun ekinde sunulan belgelerde Türkiye'nin ekonomik sorunlarının nedenleri, bunları gidermek için yapılması gereken yapısal değişiklikler, bu değişiklikleri yoğunlaştırmamız gereken temel makro ekonomik alanlar ve bu yapısal değişiklikleri uygulayacağımız ekonomik felsefe ve doğrultular konusunda analizlerimiz yer almaktadır.

Ocak 1980 programımızdaki temel politika amaçları ve getirdiği değişiklikleri gelecekte kararlı bir biçimde uygulayacağız ve felsefemizin altında yatan yapısal değişiklikleri getireceğiz.

...Bu önlem ve politikaların geniş kapsamlı ve köklü özelliklerinin ve bizim bunları şimdi ve orta vadede uygulama kararlılığımızın uluslararası destek sağlayacağına inanıyorum. Bu destek, önlemlerin başarıya ulaşması için zorunludur. Hükümetimizin ekonomiyi yeniden yönlendirmeye ilişkin olarak belirlediği temel politika hedefleri şunlardır:

a- Mikro düzeye kadar inen ekonomik planlamaya dayanmak ve planlanan hedeflere idari kontrollerle varmak gibi uygulamalara son verilmeli ve bunun yerine serbest piyasa güçlerine ve mekanizmasına daha büyük oranda dayanacak bir ortam getirilmelidir.

b- Bugünkü koşullarda enflasyonu yavaşlatmak, yüksek kalkınma hızı sağlamaktan daha önemli ve önceliklidir.

c- Dışalım ikamesine ve korumacılığına yönelik politikalar iç piyasa lehine ve dışsatımlar aleyhine çalışmıştır. Bunun yerine kamu ve özel sektörün verimliliği artırılmalı ve uluslararası rekabete açık duruma getirilmelidir.

---

¹⁰³ Çölaşan, a.g.e, s.157

d- Kalkınma politikamızın dayanağı, kur hadlerinin doğru saptamak ve etkin bir kur politikası uygulamak olmalıdır. Böylece Türkiye gelecekte dışsatımlardan, döviz sağlayacak diğer çabalardan (işçi dövizleri, yabancı özel sermaye, turizm gibi) döviz kazancını artıracak bir dış ticaret politikasına sahip olmalıdır.

e- KİT sektöründe bu kuruluşları bütçeye yük olmaktan ve yatırım programlarının enflasyonun temel nedenlerinden biri olma durumundan kurtaracak reformlara gerek vardır.

f- Ekonomimizin en büyük sorunlarından biri, Gayrisafi Milli Hasıla içinde iç tasarrufların giderek azalan oranıdır. Bu nedenle kaynakların vergiye dayalı olması, kamu ve özel tasarrufların yükseltilmesi ve banka sistemi ile para piyasalarına daha çok önem verilmesi gibi çabalar artırılmalıdır.

g- Dışsatımı, istihdamı artıracak veya kritik altyapı darboğazlarını giderecek yatırımlara ve eldeki üretim kapasitesinin değerlendirilmesine önem verilmelidir. Ancak bu yapılırken kaynakların kıtlığı da dikkate alınmalıdır.

1980 programının yapısal reformları: Orta vadede Türk ekonomisinde temel yapısal değişiklik yapısal değişiklik yapılacaktır. Temel bazı alanlarda alınan önlemler şöyledir; Akılcı bir kur politikası, dış satım artışına ve yabancı sermayeyi teşvike yönelik politikalar, serbest piyasa mekanizmaları yoluyla kaynakların daha iyi kullanımı ve tasarrufların yönlendirilmesi, dış borçların formüle edilmesi ve milli bir dış borç yönetim politikasının izlenmesi.

Hükümetin şimdi ve orta vadede ısrarla uygulamaya kararlı olduğu yapısal değişiklikler:

a- Ödemeler dengesinde gelecekteki baskıları önlemek, sanayi ve tarımı rekabetçi bir düzeye getirmek ve döviz kazanmak açısından Türkiye'deki ve ticaret yaptığımız ülkelerdeki enflasyon oranları birlikte dikkate alınmalı ve kur hadlerindeki değişiklikler buna göre yapılmalıdır.

Bu ise, geçmişte uygulanan politikalardan temel bir ayrılıştır. Geçmişte Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değeri yeterince ve zamanında ayarlanmamıştır.

b- Geçmişte iç pazarlara yönelik olan ekonomi, kur politikası ve bazı teşvik önlemleriyle dış pazarlara yöneltmiştir. Dışalım listelerindeki koruma kotalarının azaltılması amacıyla adımlar atılmıştır. Türkiye'nin bundan sonraki politikası, kotalara dayanan sanayi koruma yöntemlerinin zamanla kaldırılması olacaktır.

c- Devletçilikten uzak yeni bir uygulama da, temel politika olarak belirlenmiştir. Amacımız idari kararlara değil serbest pazar güçlerine dayanmak, özel sektörü teşvik etmek ve aynı zamanda Türkiye'yi sanayi, tarım ve petrol alanlarında yabancı yatırımlara açmaktır. Bunlar, bunlar politika yönlendirilmesinde çok güçlü değişikliklerdir. Geçmişte kamu sektörü himaye görmüş planlama ve kontroller alt düzeylere kadar inmiş ve yabancı yatırımlar teşvik edilmemiştir.

d- Son yıllarda KİT sektörü suni bir biçimde kontrol edilen düşük fiyatları, Merkez Bankası kaynaklarından sağlanan finansman ve bütçe sübvansiyonları ile ekonomi üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. Amacımız KİT'leri, serbest piyasaya yönlendirmek, böylece zararlarını önlemektir. Bu da Türkiye'nin ekonomik felsefesinde başka bir yapısal değişikliktir ve ülke kalkınmasına katkısı orta vadede görülecektir.

...Hükümet 1980 ve gelecek yıllarda yatırımların elde mevcut parasal kaynaklara göre sürdürüleceği konusundaki kararlılığını korumaktadır. Ayrıca devam eden yatırım projelerinden hangilerinin durdurulması, yavaşlatılması ya da hızlandırılması gerektiğini halen gözden geçiriyoruz.

Hükümet akılcı bir dış borç yönetim politikasının açıklanması için adımlar atmaktadır. Böylece şimdi mevcut borçların gerçekçi bir ertelenmesi mümkün olacak, ayrıca gelecekteki yatırımlar için tutarlı dış borçlar sağlanabilecektir.

...Yapısal değişikliklere destek olacak adımlar: Orta ve uzun vadede uygulanacak politikalarla dışsatımlarda artış sağlanacak, dışsatımların artırılması amacıyla alınan bazı önlemlerin hangi ölçüde etkinlik sağladığı ekim 1980'den önce yeniden gözden geçirilecektir. ...Ticarete yönelik bir optimal politikayı oluşturan önlemleri aldık ve almaya devam edeceğiz. Bu arada dışsatım aleyhine oluşan gelişmeleri ortadan kaldırdık, temel malların yurtiçi denge fiyatlarını dünya fiyatlarıyla uyumlu bir biçimde belirledik ve genel, ağır döviz kısıtlamalarına son

verdik. Türk dışalım rejimi şimdiden önemli ölçüde yumuşatılmış, miktar kısıtlamaları ve dışalım teminatları azaltılmıştır. Türk sanayiinin akılcı bir biçimde korunmasına yönelik temel politikamızın uygulanmasına ilişkin kapsamlı bir yaklaşımı belirlemek üzere, gümrük vergilerine dayalı akılcı bir koruma ve özendirme sistemini ortaya koyan bir çalışmayı 1980 nisan sonunda başlatmak üzere çalışmalar yapıyoruz. Çalışmanın bir yıl içinde biteceğini sanıyoruz. Bitince size sunulacaktır. Bu tür bir koruma sisteminin 1984 yılında işlerlik kazanacağını umuyoruz. Elbette ki, hükümetim, bu çalışmaya bankanın destek olmasından mutluluk duyacaktır.

Şu anda enflasyonun kontrol edilmesi, daha yüksek bir kalkınma hızı sağlanmasından daha önemlidir. Bunun bilincindeyiz ve bu mektupta daha önce yer alan kıstaslara uygun olarak gelecekteki yıllık yatırım programlarımızda yıllık yatırım düzeyi, eldeki kıt kaynaklar dikkate alınarak belirlenecektir. Yatırım programlarının nicelik ve niteliğine ilişkin bu görüşlerimiz, geçen yıllarda olduğu gibi 1980 programında da yer almıştır. Şunu belirtmek isterim ki, 1980 yılından başlamak üzere sağlanması mümkün olan iç ve dış para yatırım programında öngörülenden daha az olduğu takdirde elde mevcut kaynaklar en büyük önceliği olan projelere kaydırılacak ve bunların ayrı ayrı listeleri Dünya Bankası'na verilecektir.

Bu mektup hükümetin yeni politika hedeflerinin gerekliliğini özetlemektedir. Bunlar orta vadede ekonomimizin önemli alanlarında yapılması zorunlu olan yapısal değişiklikler için ortaya konulmuştur. Böylece Türkiye, sağlıklı ve sürekli bir ekonomik büyüme sağlayabilecektir. Hükümet Ocak 1980 programının ve bu politikaların başarıya ulaşması için her türlü gerekli ve ek önlemi almaya kararlıdır. Bu temel hedeflere ulaşabilmek için Dünya Bankası da dâhil uluslararası finansman kuruluşları ve ticari bankalar topluluğunun hem proje hem de ilave program kredilerinden oluşacak sürekli destek ve yardımlarına güveniyoruz. Umudumuz Dünya Bankası'nın bu çabaları sadece önümüzdeki haftalarda vereceği ikinci program kredisiyle değil, 1983 yılına kadar verebileceği başka program kredileriyle de desteklemesidir. Değişen iç ve dış ekonomik koşullara bağlı olarak, belirlenen stratejilerde bazı yeni düzenlemeler yapılmasının zorunlu olacağını farkındayız. Bunlar, temel ekonomik sorunlar üzerinde var olan sürekli diyalogumuzun bir parçası olarak Dünya Bankası ile görüşmeyi umuyoruz. Şunu belirtmek isterim ki,

Dünya Bankası'nın mali desteği Türkiye'nin sağlıklı ve sürekli ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacaktır.

Saygılar Turgut Özal."¹⁰⁴

Dünya Bankası istenen krediyi çok ağır koşullar altında vermeyi kabul etti. Hükümet 17 politika taahhüdüyle, bu programdan yararlanabilen ülkeler arasında en ağır koşulları kabul etmiş oluyor, buna karşılık 1 Şubat 1980-30 Haziran 1981 arasındaki dönem için projeye bağlı olmayan program kredisine kavuşuyordu. Politika taahhütleri şöyleydi:

- Dış Ticaret ve Döviz Politikaları:

TL'nin dış değeri, iç-dış enflasyon farkına göre zamanında ve farkı kapatacak oranda düşürülecek, İthalat serbestleştirilecek, sanayi yasaklar ve kotalarla korunmayacak, İhracat teşvik edilecek ve özel kesimin ön planda olması sağlanacak, ihracat sigortası ve finansmanı ile kurumsal destek verilecek, yabancı sermaye teşvik edilecek.

- Üretim Kesimi Politikaları:

Kesimlere verilen fiyat sübvansiyonları kaldırılacak, bütün üretim kesimleri yabancı sermayeye açılacak, kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilecek.

- Kamusal Yatırım Programı:

Enerji üretimine öncelik verilecek, projeler arasında yapılacak bir ayıklamayla kârlı olmayan projeler durdurulacak, KİT'lerin kârlı çalışması sağlanacak, uygulamalar devletçilikten uzak olacak, KİT'ler bütçeye yük olmaktan çıkarılacak.

- Kaynak Seferberliği:

Hükümet bütçe politikasında harcamaları ayarlayacak, tasarrufları teşvik etmek için faiz politikasını düzenleyecek, borç yönetiminin temel kurallarına uymak üzere kurumsal güçlenme gerçekleştirilecekti. Bu uygulamaların çerçevesi ise, serbest piyasa ekonomisi olacaktır. Özel kesime ağırlık verilecek, ekonomik planlama

---

¹⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 15.03.1980, s.6

ve idari kontroller yerini piyasa koşullarına bırakacak, enflasyonun denetim altında tutulması büyümeye öncelik alacaktı.¹⁰⁵

2.4.2. Döviz Gelirlerini Artırmaya Yönelik Kararlar:

Döviz gelirlerinin artırmaya yönelik ilk tedbir TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatının belirlenmesi oldu. TL'nin ABD Doları karşısındaki fiyatı önce yüzde 48.62 oranında düşürülerek, 1 dolar TL karşılığı, 47,80 TL'den 71,40 TL'ye yükseltildi. (EK:4) Döviz kurunun hesaplanmasında, iç piyasa fiyatlarının değişimi, yabancı paraların uluslararası piyasalardaki fiyatı ve bunlar karşısında TL'nin alım gücü etkili olmaktadır. Bu durumda dışsatımın yabancı paralar cinsinden daha ucuza gelmesi için TL'nin fiyatı iç fiyat artışlarından daha fazla oranda düşürülmelidir. Ancak bu uygulamayla, yabancılar aynı miktar mal için daha az para ödeyecekler ve bu durum dış satımı artıracaktır.

Sürekli bir özellik kazanan devalüasyonlar, kısa dönemde döviz girişlerini artırsa da, uzun dönemde dışsatımı artırıcı etkide bulunmaları, daha çok dışalım girdi kullanmayan yerli üretim için geçerli olabilir. Dışalığa bağlı üretim ve sınai yatırımları, devalüasyonlardan olumsuz yönde etkilenecektir.¹⁰⁶ Kur ayarlamalarında tarım ve işgücü yoğun alanlarda bazı istisnalar yapıldı. Bu istisnalar şöyledir:

- Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddeleri ile zirai ilaç ve hammaddeleri ithalatı karşılığı satılan dövizler için parite 1 ABD doları 55 TL'dir.
- Hariçte çalışan işçilerin yurda gönderdikleri veya getirdikleri 499 sayılı kanun kapsamına giren döviz ve efektif dövizlerin alışlarında, alış katlarına ilaveten üç yıllık peşin faiz ödemeleri de dâhil bu nevi döviz ve efektif döviz alımlarında 1 ABD doları 70 TL'dir.
- Dış seyahat harcamaları vergisine konu olan döviz ve efektif döviz satışlarında %50 vergi dâhil 1 ABD doları 70 TL'dir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Kazgan (2008), **a.g.e.**, s.199-200

¹⁰⁶ Yentürk-Kepenek, **a.g.e.**, s. 205

¹⁰⁷ Başkaya, **a.g.e.**, s.191

2.4.3. Devletin Ekonomideki Yerini Daraltmaya Yönelik Tedbirler

Devletin ekonomideki yerini daraltmaya yönelik tedbirler arasında sigara tekelinin kaldırılması, madenlerin kamulaştırılması kararının iptal edilmesi ve KİT'in özelleştirilmesi çalışmalarının başlatılması sayılabilir. Devletin piyasalara müdahalelerinin azaltılması konusunda alınan tedbirler arasında şunlar sayılabilir:

- KİT'e ürettikleri malların fiyatlarını tespit hususunda özerklik verilmesi,
- Fiyat Tespiti ve Kontrol Komitesinin kaldırılması, piyasada fiyat rekabetini gerçekleştirmek için ithalatın serbestleştirilmesi,
- Taban fiyatları ve destekleme alımlarının daraltılması,
- Faiz haddi ve döviz kurunun serbest piyasalarda oluşması için kurumsal alt yapının oluşturulması.¹⁰⁸

2.4.4. Yabancı Sermayeye Yönelik Tedbirler

Yabancı sermayeyi özendirme amacıyla çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, bu konudaki bürokratik işlemleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır. (EK:5)

Kararnamede, yabancı sermayeli ortakların toplam "sabit yatırım tutarının" 2-50 milyon dolar olabileceği belirtilmektedir. Kararnamede, bir kısım sektörlerde yabancı sermaye yatırımı sonucu elde edilecek üretimin belirli bir oranda dışarıya satılması koşulu getirilmektedir.¹⁰⁹

- Karayolu yapımına da yabancı sermaye iştiraki yolu açılmıştır.
- Yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarına olanak sağlanmıştır.
- Yabancı sermayenin yatırım alanlarında uygulanan gümrük muafılığı genişletilmiştir.
- Petrol aramalarıyla ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın ruhsat sahibi olduğu sahalar dahi, arama faaliyetlerinin yeterli görülmediği bütün sahaların

---

¹⁰⁸ Şahin, a.g.e, s.193

¹⁰⁹ Yentürk-Kepenek, a.g.e, s.207

yeniden başka arayıcılara açılmasını temin etmek üzere 6326 sayılı Petrol Kanunu Hükümlerine göre petrol işleri genel müdürlüğü gerekli çalışmaları süratle tamamlayacaktır.¹¹⁰

2.4.5. Faiz Oranlarının Düzenlenmesi

24 Ocak 1980 programıyla faiz hadlerinin serbestleştirilmesi ve reel faiz uygulaması ile ilgili kararlar da alındı. (EK:6) Sıkı para politikası faiz hadlerinin yükseltilmesinde ve pozitif reel faize geçilmesinde etkili oldu. Faiz hadlerinin serbest piyasada oluşması hedeflenmişti.¹¹¹

1 Temmuz 1980 tarihinden sonra kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır. 24 Ocak Programı'nda hedeflendiği gibi para arzı artış oranı ilk 3 yılda giderek azaltılmıştır. Bunda kamu otoriteleri tarafından Merkez Bankası kredilerinin önceki yıllara oranla daha az kullanılması etkili olmuştur.¹¹²

1979 yılından itibaren halkın bankalardaki mevduatı reel olarak azalmaya başlamış ve banka sisteminin mevcut faizlerle yürüyemeyeceği anlaşılmıştır. Halk banka faizlerinin yetersizliğini görerek parasını özel sektör tahvilleri karşılığı ödeme garantisi sağlayan bankerlere veriyordu.

Faizlerin serbest bırakılması kararı bütün bu olumsuz gelişmeleri bir oranda etkilemiş ve bankalara yeniden mevduat akımı başlamıştır. Faiz kararnamesiyle bir taraftan enflasyonist gidişin yarattığı dengesizlik giderilirken diğer yandan da bankalar ve tahvil satışlarını üstlenen büyük bankerlik kuruluşları lehine olarak durum düzenlenmiş oluyordu. Fakat bankalar arasında varılan “centilmenlik anlaşması” ile faizleri piyasa mekanizması kuralları dışında oluşmaya devam etmiştir.¹¹³

---

¹¹⁰ Başkaya, **a.g.e.**, s.196

¹¹¹ V. Serin Uludağ, **Dış Şoklara Karşı Dünyada ve Türkiye’de Geliştirilen İstikrar Politikaları**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1987, s. 146

¹¹² Şiriner-Doğru, **a.g.e.**, s. 159

¹¹³ Başkaya, **a.g.e.**, s.198

2.4.6. Fiyatlar Üzerindeki Düzenleme

24 Ocak 1980 Programıyla fiyatlar üzerindeki düzenleme ve müdahalelerin kaldırılması ve fiyat oluşumunun piyasaya bırakılmasına karar verildi. Fiyat serbestisi, bir malın yerli üretiminin iç talebi karşılamadığı ya da fiyatının dünya fiyatlarının üstünde olması durumlarında ilgili malın dışalımını yoluna gidilmesidir.

Fiyat serbestisi ile ilgili uygulamalardan birisi, KİT'in kendi ürünlerinin fiyatlarını saptamaları idi.

Diğer bir uygulama ise tarım kesiminde uygulanan taban fiyatları ve destekleme alımları kapsamının daraltılması oldu. Birçok tarımsal ürün destekleme alımı kapsamından çıkarıldığı gibi, taban fiyatları da enflasyonist gidişi durdurmak gerekçesi ile düşük tutuldu. Ayrıca satın alınan ürünlerin bedelleri zamanında ödenmedi. Bu uygulamanın sonucu olarak, iç ticaret hadleri süratle tarım kesimi aleyhine gelişti. Gelir bölüşümünde tarım kesiminin payı küçüldü.¹¹⁴

2.4.7. İthalat-İhracatın Serbestleştirilmesi

24 Ocak 1980 Programıyla ithalat-ihracatın serbestleştirilmesine yönelik kararlarda alındı. İthalat-ihracat rejiminin serbestleştirilmesiyle ekonominin dışa açılması ve iç piyasada rekabetin genişlemesi hedeflenmişti. Rekabetin maliyetleri düşürmesi ve mal kalitesinin iyileştirilmesi umuluyordu.

24 Ocak Kararlarını takiben ithalatın serbestleştirilmesi için atılan adımlar şunlardır: (EK:7)

- İthalattan alınan damga resmi ve teminatlar önemli ölçüde indirilmiştir.
- Kotaya tabi mal sayısı azaltılmıştır.
- İthalat üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri kaldırılmıştır.
- İthalatta liberasyon giderek genişletilmiş ve %90'ı aşmıştır.
- İhracatta devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış ve geniş teşvik sistemi getirilmiştir. İhracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi sürdürülmüş, kurumlar vergisi hafifletilmiştir.

¹¹⁴ Yentürk-Kepenek, a.g.e, s.201; Şahin, a.g.e, s. 195

- İmalatçı ihracatçılara, ham madde ve ara girdi ithalatında kullanılmak üzere döviz tahsisinde ve döviz transferinde, öncelik kazanılan dövizlerden mahsup, gümrük muafiyeti olanağı sağlanmıştır.
- TL günlük veya kısa aralıklı kur ayarlamaları ile, sadece nominal değil reel olarak da devalüe edilmiş, böylece ihracat ve sermaye girişi teşvik edilmek istenmiştir.¹¹⁵

Tablo 12: 1980-1984 arası ithalatın ve ihracatın GSMH'ye oranları (Kaynak: Başkaya, a.g.e, s.262)

Yıllar	İthalat/GSMH %	İhracat/GSMH %
1980	12,1	4,5
1981	15,1	7,9
1982	16,1	10,4
1983	18,1	11,2
1982	24,1	16,1

2.5. İstikrar Tedbirlerini Destekleyecek Kurumlar

Devlet bürokrasisinin yapısının 24 Ocak Kararları'na uyum sağlayamayacağından şüphe duyulmuş, 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasında bürokrasiden gelebilecek herhangi bir sorunun engellenmesi ve yapılan değişikliklerin devamının sağlanması amacıyla yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar şunlardır:

2.5.1. Koordinasyon Kurulu

Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında, ekonomi ile ilgili bakanlıkların üst kademe bürokratlarından oluşan koordinasyon kurulu, beş yıllık planların ve yıllık programların uygulanmasında birden çok bakanlığı ilgilendiren hususlarda üst

¹¹⁵ Şahin, a.g.e, s.194

düzeyde koordinasyonu sağlamak ve önemli projeleri takip etmek amacıyla kurulmuştur.¹¹⁶

2.5.2. Yabancı Sermaye Dairesi

Hizmetin daha rasyonel bir şekilde yürütülmesi ve işlemlere çabukluk kazandırılması amacıyla, çeşitli bakanlık ve kuruluşlara dağıtılmış bulunan görev ve yetkilerin bir merkezden yürütülmesinin daha yararlı olacağı düşünülerek, Başbakanlık bünyesinde bir “Yabancı Sermaye Dairesi” kurulmuştur.¹¹⁷

2.5.3. Para ve Kredi Kurulu

Para ve kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin plan ve program ilkelerine uygun olarak dağılımını ve finansman güçlüklerinin giderilmesini temin etmek, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak, ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak amacıyla, Başbakanlık Müsteşarlığı başkanlığında bir “Para ve Kredi Kurulu” kurulmuştur.¹¹⁸

2.5.4. Teşvik ve Uygulama Dairesi

İhracat ve Yatırım Teşviki, 24 Ocak İstikrar Tedbirleriyle başlatılan ekonomik operasyonun sağlam temellere oturtulmasında büyük bir önem arz etmektedir. Dağınık halde bulunan ve önemli ölçüde dinamiğini yitiren ilgili ünitelerin bir araya getirilerek, bunlara yeni bir canlılık kazandırılması görevi “Teşvik ve Uygulama Dairesi”ne verilmiştir.¹¹⁹

24 Ocak 1980 İstikrar Programı, 12 Eylül 1980’e kadar bir azınlık hükümeti olan VI. Demirel Hükümeti tarafından, 12 Eylül 1980-Aralık 1983 tarihleri arasında da askeri yönetim tarafından uygulanmıştır.

---

¹¹⁶ Sevil Temel, **24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri**, TC. Anadolu Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1987, s.44

¹¹⁷ Başkaya, **a.g.e.**, s.198

¹¹⁸ Resmi Gazete, 8/166 Sayılı Kararname, 24.01.1980

¹¹⁹ Temel, **a.g.m.**, s.45

2.6. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

24 Ocak 1980 İstikrar Programı, yurt içinde yoğun olarak yaşanan siyasal ve toplumsal kargaşalardan ötürü uygulama aşamasında tökezledi. 12 Eylül 1980’de askeri müdahaleyle yönetime el koyuldu ve askeri yönetim Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal’la birlikte, 24 Ocak Paketi’nin uygulanmasını üstlenmiştir.

12 Eylül Darbesi’ni gerçekleştiren Milli Güvenlik Konseyi (MGK) şu üyelerden oluşuyordu:

Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun. Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkileri de Kenan Evren’e verilmişti.

12 Eylül sabahı saat 04.00’da MGK’nın ilk mesajı yerine geçen 1 numaralı bildirisi TRT’den Org. Kenan Evren tarafından bütün ülkeye duyuruldu.¹²⁰ Milli Güvenlik Konseyi’nin yayınladığı bildiri şöyledir:

“Yüce Türk Milleti,

Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda izlediğiniz gibi iç ve dış düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat ve suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

---

¹²⁰ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1983)”, **Türkiye Tarihi-5 (Bugünkü Türkiye 1980-2003)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.31

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti,

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini koruma ve kollama görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'dan itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu koruma ve kollama harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'daki Türkiye Radyoları ve Televizyonunun başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.¹²¹

Org. ve MGK Başkanı Kenan Evren''

---

¹²¹ Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984, s.31-32

12 Eylül 1980’de saat 13.00’da Kenan Evren TRT’den uzun bir konuşma yaparak, müdahalenin gerekçelerini ve amaçlarını açıkladı. Konuşmanın önemli noktaları özetle şöyle idi:

Anarşi, terör ve bölücülük karşısında partiler ve milletvekilleri seyirci kalmış, hukuk devleti kavramı birtakım anayasal kuruluşlarca devletin parçalanması pahasına da olsa kişilerin savunulması olarak yorumlanmış, kuvvetler ayrılığı ilkesi kuvvetler çatışmasına dönüşmüş, siyasal partiler yıkıcı ve bölücü mihrakları kışkırtmış, iktidarlar partizanca davranmışlardır. TSK tarafından bu konularda zamanında yapılan uyarılar dikkate alınmamış olduğu gibi, siyasal çıkar hesapları yüzünden Cumhurbaşkanlığı seçimi bile 8 aydır yapılamamıştır.

12 Eylül harekâtı kanun ve nizam hâkimiyetini sağlamak için yapılmıştır. MGK yasama ve yürütme yetkilerini yüklenmiş olup, yürütme sorumluluğu en kısa zamanda Bakanlar Kurulu’na bırakılacaktır. Yeni bir anayasa, seçim ve siyasal partiler kanunu ile diğer düzenlemelerin yapılmasından sonra ülkede seçimlere geçilecektir. Bu dönem içinde her türlü siyasal faaliyet durdurulmuştur. Parlamento üyeleri siyasal faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak, yeni yönetime karşı suç niteliğinde davranışlarda bulunmadıkça herhangi bir işleme uğratılmayacaklardır.¹²²

17 Eylül 1980 çarşamba günü IMF’de Türkiye ile ilgili bir belgenin dağıtımı yapıldı. Bütün müdürlere, bölüm başkanlarına, masa şeflerine, Türkiye masasındaki tüm personele ve yönetim kurulu üyelerine IMF Başkanlığı tarafından dağıtılan 17 Eylül 1980 tarih ve EBD/80/254 sayılı belge şöyleydi:

Aşağıdaki 5 sayılı karar Milli Güvenlik Konseyi tarafından alınmış ve 15 Eylül 1980 tarih ve 17105 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

“Ülkemizin ekonomik durumunu düzenlemek ve daha iyiye götürmek maksadıyla yürürlüğe konulan ekonomik programla, yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edilecektir.”

Böylece 24 Ocak İstikrar Programının aynen devam edeceği ilan edildi.¹²³

---

¹²² Tanör, **a.g.m.**, s.32

¹²³ Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984, s.75

12 Eylül askeri yönetimi tarafından, ithal ikameci birikim rejiminden, ihrac ikamesi birikim rejimine geçişin nesnel gereklilikleri yerine getirilmiş oldu. Yeni birikim rejimi doğrultusunda salt iktisadi alan yeniden düzenlenmemiş, yasal-politik üst yapı da birikim rejiminin gereklilikleri doğrultusunda köklü şekilde biçimlendirilmiştir. Ordunun bizzat siyasi iktidarı elinde bulundurduğu 1980-1983 dönemi, ülkenin hızla neoliberal politikalara istikrar paketleri ve yapısal uyum programlarıyla eklemlendiği dönemdir.¹²⁴

Askeri rejim istikrar programını uygulamadaki birinci önceliği Türkiye'nin hızla ihracatını artıracak önlemleri uygulamaya koyması ve düzenli borç ödeyebilir, böylece dış finans piyasalarına güven verir duruma gelmesine verdi. Tarımsal ihracat geliri artışıyla yeterli döviz kazanma imkânı yoktu. Bu nedenle ihracat artışının sınai mamuller ve hizmetlere dayanması gerekiyordu. Özel sanayideki büyük atıl kapasiteler, taze dış krediler ve girdi ithalinin kolaylaşması sayesinde harekete geçirilebilecekti. İhracatın artışı temelde, iç talep kısılmasıyla birlikte görece fiyat değişmelerine dayandırıldı. TCMB günlük kurları ekonominin gereklerine göre ayarladı, katlı kur sistemi kaldırılırken ihracata teşvikler artırıldı.¹²⁵

Askeri rejim, 24 Ocak Kararları'nı sürdürebilmek amacıyla, işgücü piyasasını ekonomi-dışı, yani askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına aldı. Sendikal faaliyetler askıya alındı. DİSK yöneticileri yargılandı. Grev yasağı getirildi. Ücret belirlenmesi toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kurulu'na kaydırıldı ve böylece reel ücretlerin aşındırılmasının güvence altına alınması sağlandı. Emek aleyhindeki politikalar sadece örgütlü işçi sınıfına dönük değildi; memur maaşlarında, emekli ikramiyeleri ve kıdem tazminatlarında tarıma dönük destekleme politikalarında da büyük boyutlu reel ve görece gerilemeler gerçekleşmişti.¹²⁶

12 Eylül Askeri Darbesi 24 Ocak 1980 tarihinde kabul edilen ve ulusal ekonomiyi dış rekabete açmayı hedefleyen iktisat politikalarının uygulanması için olumlu bir atmosfer yaratmıştır. Özellikle, sendikaların kapatılması, tüm partilerin

---

¹²⁴ Pınar Kaya Özçelik, **12 Eylül'ü Anlamak**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, s.77, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17227.pdf> Erişim tarihi: 22.05.2012

¹²⁵ Kazgan (2009), **a.g.e.**, s.132,134

¹²⁶ Boratav, **a.g.e.**, s.150-151

yasaklanması ekonomik anlamda da muhalefeti yok etmiş, 24 Ocak Kararları'nın toplumsal muhalefetle karşılaşmadan yürürlüğe geçirilmesi sağlanmıştır.¹²⁷

1980'in Temmuz ayında banka faizleri serbest bırakılmıştı. Banka-Banker rekabeti oluşmuş, her köşe başında bir banker türemişti. Bankalar çek ve bono karşılığında vatandaştan para toplamaya başlamışlardı. Kısa vadeyle para toplayıp uzun vadeli plasmanlara paraları aktaran bankerler zor durumda kaldı. Bunlar yaşanırken Ulusu Hükümeti'nin (askeri rejim hükümeti) Maliye Bakanı Kaya Erdem verdiği bir demeçte "Bankere para yatıran vatandaş kumar oynamıştır" demiş ve bu sözler paniğe yol açmıştı. Vatandaş parasını geri almak için bankerlere koşunca piyasalar alt-üst olmuştu. Bankerler ardı ardına batmaya veya paralarla kaçmaya başladı. 900 civarında banker battı. 155 bin tasarrufçu 52 milyar TL kaybetti.¹²⁸

Askeri rejim yönetimi elinde tuttuğu süre boyunca hukuksal-kamusal değişime devam etti. Bunun en tipik örneği, Yüksek Öğretim Kurumu'nun kurulmasıdır. YÖK'ün kurulmasıyla birlikte üniversiteler cumhurbaşkanına bağlanmıştır.

Siyasal partiler de bu süreçten nasiplerini almıştır. Siyasal partilerle ilgili olarak son derece dar bir faaliyet alanı çizilmiş, partiler örgütsel faaliyetleri bakımından kısıtlanmıştır. Yurtdışında örgütlenmeleri, kadın ve gençlik kolları oluşturmaları, vakıf kurmaları, dernek, sendika, meslek kuruluşu, kooperatif vb. kuruluşlarla siyasal ilişki ve işbirliği içinde bulunmaları yasaklanmış ve yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan, yabancı devlet ve kuruluşlardan yardım göremeyecekleri yasal olarak düzenlenmiştir. Öte yandan devlet memurları ve öğrenciler de parti üyeliği haklarından yoksun tutulmuşlardır.¹²⁹

Askeri rejimin hazırladığı 1982 Anayasası ile idarenin kişi hak ve özgürlükleri üzerindeki müdahale olanakları genişlemiş, yargı organının rolü ise gerilemiştir. Kişi özgürlüğü, dokunulmazlığı ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti gibi konularda artık kural, idare ve kolluk güçlerinin söz sahibi olmasıdır. Din ve vicdan özgürlüğüne en büyük saldırı

---

¹²⁷Ekrem Erdem-Ömer Şanlıoğlu-M.Fatih İlğün, **Türkiye'de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.178

¹²⁸ Çölaşan (1984), **a.g.e.**, s.99; Tokgöz, **a.g.e.**, s.211

¹²⁹ Özçelik, **a.g.m.**, s.84

zorunlu din dersleridir. Böylece laik devletin temelleri olan tarafsızlık ve kimseye dini inanç aşılama kalkışmama ilkeleri çiğnenmiştir. Düşünce, bilim ve sanat özgürlükleri de anayasada gösterilen esaslara aykırı olarak kullanılmayacaktı. Yani kişi düşünsel ürünlerinin yasalara uygunluğunu da göz önünde bulundurmamak zorunda olacaktı.¹³⁰

Askeri rejim döneminde, ekonomide asıl amaç, etkisi ne olursa olsun serbest piyasa ekonomisine ve küreselleşmeye geçiştir. Karma ekonomi yerini KİT'lerin özelleştirilmesi ve devletin küçülmesine bıraktı.

Sosyal devlet, işçi düşmanlığı ve zenginlik övgüsüne, yerli sanayiye iç pazar yaratma ise ithal malı kullanma merakına yerini bıraktı. Bireycilik, kültürsüz bencillik ve para hırsı biçiminde ön plana çıktı. Türkiye eski dönemdeki ekonomik başarı çizgisinin çok gerisine düştü.¹³¹

İşsizlik bu dönemde artmış, reel ücretler ise azalmıştır. Yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmakla birlikte, bu konuda kayda değer bir ilerleme olmamıştır. Memur, işçi, küçük çiftçi gelir kayıplarına uğrarken, faiz, rant ve kar gibi mülk gelirlerinde önemli artışlar olmuştur.¹³²

Aşağıda 1980-1983 arası yani askeri rejim döneminin ekonomik performans değerlendirmesini içeren tablo yer almaktadır:

---

¹³⁰ Tanör, **a.g.m**, s.51

¹³¹ Kazgan, **a.g.e**, 124

¹³² Karabulut, **a.g.m**, s.987

Tablo 13: 1980-1983 Dönemi Ekonomik Performans Değerlendirmesi. (Kaynak: Karabulut, a.g.m, s.988)

Makro Ekonomik Göstergeler	1980-1983 Askeri Rejim Dönemi Gelişmeler
1. Büyüme ve Sektörel Gelişmeler	Yapısal dönüşüm programı uygulanmasına rağmen, düşük sayılmayacak bir büyüme oranına ulaşmıştır. Büyüme atıl kapasite harekete geçirilerek sağlanmıştır. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörünün payları artmıştır.
2. İstihdam Politikaları	İşsizlik oranı artmıştır. Tarım sektörü işgücü azalmıştır.
3. Para Politikaları, Faiz ve Bankacılık	M1/ GSMH fazla değişmemiştir. M2/ GSMH önemli oranda artmıştır. Bu durum harcamaların daha çok vadeli hesaplar üzerinden yapıldığını göstermektedir. Reel faizler artmıştır. Dönem sonunda küçük bankalar ve bankerler iflas etmiştir.
4. Fiyat İstikrarı	Fiyat istikrarına yönelik olarak dönem boyunca önemli sayılabilecek bir gelişme kaydedilmiştir.
5. Maliye Politikaları	Harcamalar/GSMH oranı ve Gelirler/GSMH azalmıştır. Personel harcamaları azalmış, faiz ödemeleri artmıştır. Toplam dış borçlar artmıştır.
6. Ödemeler Dengesi ve Döviz Politikası	Bu dönemin en başarılı politikalarından birisi ihracat miktarında görülen hızlı artışlardır. İthalat artışları sınırlı düzeyde kalmıştır. İhracatı ve ithalatın GSMH içindeki payı artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı hızla artmıştır.
7. Yabancı Sermaye	Sağlanan kolaylıklara rağmen, doğrudan yabancı sermaye girişinde dikkate değer bir artış gerçekleştirilememiştir.
8. Gelir Dağılımı ve Sosyal Politikalar	Kamu ve özel sektörde reel ücretler azalmıştır. Gelir dağılımı, ücretliler ve tarım sektörü aleyhine, faiz, rant ve kar sahipleri lehine gelişmiştir.
9. AET'ye Yönelik Politikalar	Askeri müdahale nedeniyle Karma Parlamento Komisyonu'nun görevleri askıya alınmış, genel seçimlerin yapılması ve TBMM'nin oluşturulmasına kadar yenilenmemesi kararlaştırılmıştır.

6 Kasım 1983'te Genel Seçimlere gidildi. Turgut Özal'ın başında olduğu Anavatan Partisi mecliste çoğunluğu sağladı. 13 Aralık 1983'te Turgut Özal Başbakan olarak göreve başladı.

2.7. 1983 Seçimleri-ANAP Hükümeti Dönemi

Genel seçimler 6 Kasım 1983'te yapıldı. ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Yüksek Seçim Kurulu'nun açıkladığı sonuçlara göre oy ve sandalye dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 14: 6 Kasım 1983 Seçimleri, Oy ve Sandalye Dağılımı. (Kaynak: Tanör, **a.g.m.**, s.157)

Kayıtlı Seçmen Sayısı	19.740.500	Katılma Oranı: % 92.27
Oyunu Kullanan Seçmen Sayısı	18.214.104	
Geçerli Oy Sayısı	17.328.735	
Geçersiz Oy Sayısı	885.369	
Anavatan Partisi	7.823.827	%45.15
Halkçı Parti	5.277.698	%30.46
Milliyetçi Demokrasi Partisi	4.032.046	%23.17
Bağımsızlar	195.164	%01.12
Siyasi Partilerin Çıkarttıkları Milletvekili Sayısı		
Anavatan Partisi: 211	Halkçı Parti: 117	Milliyetçi Demokrat P.:71

Turgut Özal hükümet programını 19 Aralık 1983 günü mecliste okudu. Hükümet programında yer alan konular özetle şöyleydi (EK:8) :

- Enflasyon aşağı çekilecek. Fiyat artışları yavaşlayacak,
- İşsizlik yok edilecek, fakirlik kaldırılacak,

- Memur, işçinin faturalı harcamaları geri verilecek, tasarruf eğilimi artırılabacak,
- Geçim indirimi hayat şartlarına göre ayarlanacak,
- Sigorta primlerine vergi muafiyeti getirilecek, herkes sağlık sigortasına kavuşacak,
- Vergiler basitleşecek, halk vergi ödemek için kuyrukta beklemeyecek,
- Vergi sistemi reorganize edilecek,
- Konut fonu kurulacak,
- Adli sicil kayıtları kırtasiyecilikten kurtarılacak,
- İthalatta tehdit kalkacak, ithali yasak mallar azaltılacak,
- Tekeller kaldırılacak, geri yörelere ucuz ve uzun vadeli kredi verilecek,
- Polis sayısı artırılabacak,
- Sıkıyönetim kademeli kaldırılacak.¹³³

Bu hedefleri yerine getirebilmek için 1985-1989 yıllarını kapsayacak olan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. Bu plan genel olarak olumsuz sonuçlandı.

Turgut Özal enflasyonu %10'lara indirerek "orta direği" güçlendireceğini söylemişti. Ancak, 1983'te %30 olan enflasyon oranı 1989'a gelindiğinde %69,6'ya çıkmıştı. Kamu harcamaları artırılmış, sermaye piyasasında işlemlerin %87'sini kamuya ait menkul değerler temsil eder hale gelmiş, TCMB'nin kredilerinin %60'ını kamu kullanmış ve dönem içinde kullanılan toplam dış kredilerin %85'i kamuya yüklenmiştir.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri için öngörülen ortalama büyüme hedeflerine ulaşamamıştır. Nüfus artarken kasaplık hayvan sayısı azalmış, üretim yetersizliği düzensiz biçimde ithalat yoluyla kapatılmıştır. Ayrıca, çok sınırlı sayıda mal dışında, her türlü ithalat serbest bırakıldığı için birçok sanayici kendi üretimlerini kısıp, benzer malı ithal edip piyasaya verme yoluna gitti. 1984'te 20 milyar dolar olan dış borç, 1989'da 41 milyar dolara ulaştı.¹³⁴

¹³³ Milliyet Gazetesi, 20.12.1983, s.1

¹³⁴ Tokgöz, a.g.e, s.217-219

Tablo 15: 1983-1991 yılları ekonomik göstergeleri (Kaynak: Tokgöz, a.g.e, s.240)

	1983	1991
Büyüme Hızı (%)	3,3	0,3
Enflasyon (%)	30,5	55,3
İhracat (milyar dolar)	5,7	13,5
İhracatın Karşılama Oranı (%)	66,4	65,0
Dış Ticaret Açığı (milyar dolar)	-3,5	-7,3
Dış Borç (milyar dolar)	17	50
1 Doların TL karşılığı	300	5.049
Cumhuriyet Altını (TL)	26.500	392.000
İç Borç-Hazine (trilyon TL)	3,2	97,6

29 Kasım 1987’de yeniden seçim yapıldı. ANAP %28.59’dan fazla bir oranda temsil gücü elde etti. Böylece Turgut Özal 1989’a kadar Başbakanlık görevini sürdürdü.¹³⁵

Özetle, Süleyman Demirel Hükümeti döneminde, Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak Ekonomi Paketi, 1980-1983 askeri rejim döneminde ve 1983-1989 yılları arasında Başbakan olan Turgut Özal dönemi boyunca uygulanmıştır. Yani Turgut Özal, bu üç dönemde de hükümetin etkili pozisyonlarında görev almıştır. Bu süreçte Türkiye, ekonomik ve toplumsal bakımdan köklü yapısal dönüşümlere sahne olmuştur.

Dönemin askeri-sivil iktidarlarının hoşgörüsü sayesinde şeriatçı akımlar, tarikatlar ve bunlara bağlı ekonomik örgütlemeler tomurcuklanmaya başladı. Bu dönemde kurulan PKK terör eylemlerini giderek artırdı (Tam bağlantılı olmasa da, zaten Türkiye’nin en fakir bölgesi olan Doğu-Güneydoğu bölgelerindeki üreticiler ekonomi politikasının gazabına uğradı. Geçimini sağlayamayan işsiz kitleler bir yandan kentlerin varoşlarını genişletirken, bir yandan da PKK’yı besleyecek insan kaynağını büyüttü.)¹³⁶ Enflasyon işçi ücretlerini hızla aşındırırken, işçi kesimine yönelik yeni düzenlemeler bu kesimin pazarlık gücünü iyice zayıflatmıştır. Ülkede

¹³⁵ Tanör, a.g.m, s.77

¹³⁶ Kazgan(2009), a.g.e, s.122

tarım sektöründe çalışan aktif nüfusun oranı %50'den fazla iken, bu çalışanların GSMH'den aldıkları pay 1989 yılı sonuna göre %17 civarında kalmıştır.

1979-1989 arasında mülk gelirlerinin (faiz+kâr+rant) payı diğer gelirlerin aleyhine olarak hızla artmış ve %42,9'dan %69,8'e çıkmıştır. Yüksek enflasyon ücretliler ve tarımda çalışanları ezerken, mülk geliri elde edenlerin refahını artırmıştır. Yani, bu dönem “zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul” olduğu dönemlerden biri haline gelmişti. Bu dönemde hükümet “çok kazananın çok vergi alma” yerine “ne verirse al” ilkesine bağlı kalmış ve kamu açıkları gerçek kamu gelirleriyle değil, iç ve dış borçlanma yoluyla kapatılmıştı.¹³⁷ İç borçlanma 1985'ten itibaren ivme kazanmıştır. İç borç stoku, 1981'de 990.9 milyar TL'ye, 1983'te 3172.6 milyar TL'ye ve 1991'de 93643.0 milyar TL'ye ulaşmıştır. Hükümet sürekli artan borç anapara ve faiz taksitlerini yeni borçlanma ile ödemek durumunda kalmıştır. 1985'te bazı tüketim vergileri kaldırılarak katma değer vergisi (KDV) yürürlüğe konulmuştur. Bu vergi ile tüketim vergisi sisteminin basitleştirilmesi, kamu kesimine daha fazla gelir sağlanması ve faturalı alım satımın yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Perakende ticarete belge düzenini yerleştirmek için tüketicilere vergi iadesi uygulanmıştır. Bu dönemde, sayıları sürekli artan fonlarla bütçenin temel ilkeleri ve düzeni altüst edilmiş, kamu kesimi borçlanma gereği yükselmiş ve daha sonraki yıllarda kamu maliyesinin sırtının kamburu haline dönüşen iç ve dış borç stoku ve faiz ödemeleri çığ gibi büyümüştür.¹³⁸

Toplumda bir yandan girişim özgürleştirilirken, öte yandan bunun yozlaşmasının sağlayacak araçlar ortaya çıktı. Kamu bankaları denetim dışı bırakılarak soyulmaları kolaylaştırıldı. Servet beyanı kaldırıldı. Mevduat sertifikası, sırdaş hesap gibi isimsiz hesapların açılması, böylece kara para aklama işi olanaklı hale getirildi. Uyuşturucuda örgütlü kaçakçılık suçlarından idam cezası kaldırıldı. İmam Hatip okulları ve Kuran kurslarına ivme verilirken okullarda din kültürü dersi zorunlu hale getirildi, buna karşılık felsefe dersleri zorunlu ders olmaktan çıkarıldı.¹³⁹

¹³⁷ Başkaya, **a.g.e.**, s. 292; Tokgöz, **a.g.e.**, s. 221

¹³⁸ Şahin, **a.g.e.**, s.200

¹³⁹ Kazgan (2009), **a.g.e.**, s.126

SONUÇ

Türkiye, 1980 öncesi uygulanan ekonomi politikalarıyla, özellikle 1970'li yıllardan itibaren ekonomik dolayısıyla da sosyal alanlarda çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumu dışarıda yaşanan petrol krizleri, Kıbrıs Harekâtı gibi gelişmeler de tetiklemiştir. 1974'ten sonra başlayan koalisyonlar döneminde ekonomik sorunlar üzerine ciddi biçimde gidilememiş 1977'de ekonomi resmen tıkanmıştır. Sorunların çözümü olarak OECD, IMF gibi yabancı kuruluşlardan borç alma yoluna gidilmiş, dış borçlar hızla artış göstermiştir. Vatandaş günlük yaşamını sürdürebilmek için elektrik, doğalgaz, gıda gibi gereksinimlere ulaşmakta güçlük çekmiştir. Enflasyon sürekli artış göstermiştir. İhracat düşük düzeydedir. İşçi gelirleri düşüktür. Dengesiz gelir dağılımı mevcuttur. Bu dönemde planlanan anti-kriz politikaları, siyasal plandaki istikrarsızlık, anti-kriz önlemlerinin iç tutarlılıktan yoksun olmaları gibi sebeplerden başarılı olamamıştır. 1979'un sonuna doğru ekonomik bunalım geniş halk kitlelerini ve sermaye sınıflarını oldukça rahatsız etmiştir. Özellikle kentli emekçiler, örgütlü işçi sınıfı bir yandan fiyat denetimleri, karaborsa gibi olgularla boğuşurken bir yandan da sendikal mücadele yoluyla reel gelir düzeylerini koruyabilme çabasıydı.

Bu gelişmeler yaşanırken 12 Kasım 1979'da Süleyman Demirel Hükümeti iktidara geldi. Hükümetin ilk işi bir istikrar programı hazırlamak oldu. Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan istikrar programı 24 Ocak 1980'de Bakanlar Kurulu'nun olağan toplantısında ilan edildi. Daha sonraları 24 Ocak Kararları adıyla anılacak olan bu istikrar programının temel esasları ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi, serbest piyasa ekonomisinin sağlanması, dış ticaretin artırılması yoluyla kalkınmanın sağlanması ve devletin ekonomideki payının azaltılmasıydı.

Kararların uygulanması aşamasında ilk adım serbest piyasa koşullarında dışa açılabilme için ihtiyaç duyulan krediyi sağlamak amacıyla Dünya Bankası'na kredi başvurusunda bulunmak olmuştur. Dünya Bankası çok ağır koşullar altında kredi vermeyi kabul etmiştir. Kredi sağlandıktan sonra uygulamanın diğer aşamalarına geçilmiştir. Döviz gelirlerini artırabilmek için TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatı belirlenmiş, 1 dolar TL karşılığı 47,80 TL'den 71,40 TL'ye yükseltilmiştir. Devletin piyasa müdahalelerinin azaltılması konusunda sigara

tekelinin kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, Fiyat Tespiti ve Kontrol Komitesinin kaldırılması, madenlerin kamulaştırılması kararının iptal edilmesi gibi tedbirler alınmıştır. Yabancı sermayeyi özendirmek amacıyla Yabancı Sermaye Kararnamesi çıkarılmış, bu konudaki bürokratik işlemlerin en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarına olanak sağlanmıştır. Yabancı sermaye için gümrük muaflığı genişletilmiştir. Faiz hadlerinin serbestleştirilmesi ve reel faiz uygulamasıyla ilgili kararlar alınmış, kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır. Bu kararlar, bankalara yeniden mevduat akımı başlamıştır. Fiyatlar üzerinde düzenleme ve müdahalelerin kaldırılmasına yönelik kararlar uygulanmıştır. Uygulamalardan biri KİT'in kendi ürünlerinin fiyatlarını saptamaları, diğeri tarım kesiminde taban fiyatları ve destekleme alımlarının daraltılmasıdır. Bu uygulama sonucunda, iç ticaret hadleri tarım kesimi aleyhine gelişmiş, gelir bölüşümünde tarım kesiminin payı küçülmüştür. Ekonominin dışa açılması ve iç piyasada rekabetin genişlemesi amacıyla ithalat-ihracatın serbestleştirilmesine yönelik kararlar alınmıştır.

24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi ve değişikliklerin devamının sağlanması amacıyla Koordinasyon Kurulu, Yabancı Sermaye Dairesi, Para ve Kredi Kurulu, Teşvik ve Uygulama Dairesi adlarıyla yeni kurumlar oluşturulmuştur.

24 Ocak Kararları, uygulama aşamasında yurtiçinde yaşanan siyasal ve toplumsal kargaşalardan dolayı aksamış, bu sırada 12 Eylül 1980'de yaşanan darbeyle asker yönetime el koymuş ve 24 Ocak İstikrar Programı'nın uygulanmasını üstlenmiştir. MGK, 15 Eylül 1980'de Resmi Gazete'de, yürürlüğe konulan ekonomik programın, yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edileceğini ilan etmiştir. Askeri rejim ilk önceliği kararları sürdürebilmek için, iş-gücü piyasasını askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına almaya verdi. Sendikalar kapatıldı. Grev yasağı getirildi. Ücret belirlenmesi toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kurulu'na kaydırılarak reel ücretlerin aşındırılması yolunun açılması sağlandı. İşçi-memur maaşlarında, emekli ikramiyeleri ve tarımı destekleme politikalarında reel ve görelî gerilemeler gerçekleşti. Ayrıca siyasal partiler örgütsel faaliyetleri açısından sınırlandırılmış, Yurtdışında örgütlenmeleri, kadın ve gençlik kolları oluşturmaları, vakıf kurmaları, dernek, kooperatif vb. kuruluşlarla siyasal ilişki ve işbirliği içinde bulunmaları yasaklanmış ve yabancı devlet ve kuruluşlardan yardım göremeyecekleri

yasal olarak düzenlenmiştir. 1982 Anayasası ile kişi özgürlüğü, dokunulmazlığı ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti gibi konularda kolluk güçleri söz sahibi olmuştur. Okullarda zorunlu din dersi getirilmiş, böylece laik devletin temel ilkeleri çiğnenmiştir. Felsefe dersleri zorunlu ders olmaktan çıkarılmıştır. Askeri rejim döneminde, KİT'ler özelleştirilmiş, devletin ekonomideki müdahalesi azalmıştır. İşsizlik artmış, reel ücretler azalmıştır. Yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmış ancak önemli bir artış gerçekleştirilememiştir. Gelir dağılımı, memur-işçi, çiftçi aleyhine, faiz ve kâr sahipleri lehine gelişmiştir.

Askeri rejim 6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlere kadar sürmüştür. Seçim sonucunda Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi iktidara gelmiştir. Özal Hükümeti 1989'a kadar iktidarda kalmış, bu süre içinde 24 Ocak Kararlarını uygulamaya devam etmiştir. Bu dönemde kamu harcamaları artırılmış, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde amaçlanan hedeflere ulaşamamıştır. Her türlü ithalat serbest bırakıldığı için sanayici kesim, kendi üretimlerini kısıp, daha ucuza ithal ettiği malı piyasaya sürmüştür. Bu durum sanayiciyi zenginleştirirken, işçilerin işsiz kalmasına neden olmuştur. Geçimini sağlayamayan işsiz kitleler kentlerin varoşlarını genişletti. Tarım sektörü de darbe aldı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'daki üreticiler geçim sıkıntısı nedeniyle bir yandan memleketlerinden göç ederken, bir yandan da PKK'nın üye sayısını artırdı. Enflasyon işçi ücretlerini aşındırdı. Yüksek enflasyon ücretliler ve tarımda çalışanları yoksulluk ve açlık sınırına getirmiş, mülk geliri elde edenlerin refahını artırmıştır. Dış borçlar ödenemediği gibi 1989'da 41 milyar dolara ulaşmıştır. Hükümet, sürekli artan borçları yeni borçlar olarak ödemiştir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Kararların sonuçlarının olumlu ve olumsuz yönleriyle ilgili görüş birliğine varılamamıştır. Başarı göstergelerine rastlansa da, başarısız olan sonuçların ağır bastığı söylenebilir. Örneğin, dış ticaret artmış, ithalat-ihracat artışı sağlanmış, buna paralel olarak sanayici kesim üretimi kısarak daha kârlı olduğu için ithalata yönelmiştir. Bu durum üretimi gerçekleştirecek olan işçileri büyük oranda devre dışı bırakmıştır. Devletin ekonomideki müdahalesinin azalması sağlanmıştır. Müteşebbis bir kitle oluşmuş, bu kitlenin dış pazarlara yönelmesi sağlanmıştır. Bu kararlarla enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiş, ancak aksine enflasyon sürekli artış

göstermiştir. Dış borçların artışı engellenemediği gibi borcu borçla kapatma yoluna gidilmiştir.

Orta direk olarak anılan işçi-memur, çiftçi kesimin güçlendirileceği vaat edilmiş, ancak gelişmeler buna imkân vermediği gibi bu kesimin belini daha da bükümüştür. Bu kesim ücretlerin kısılması, vergi yükü, işsizlik gibi sebeplerin altında ezilirken, mülk sahipleri giderek zenginleşmiştir. Sendikal haklar askıya alındığı için, kararlara muhalefet edilememiştir. Yani, 1989 yılına gelindiğinde olumlu gelişmelere rağmen, büyüme oranı düşük, enflasyon oranı yüksek, işsizlik ve yoksulluk had safhada, gelir dağılımı dengesiz, iç ve dış borç yükü içinden çıkılmaz boyutlara ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Serkan, **Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)**, Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006
- AKAT, Asaf Savaş, **“24 Ocak” İstikrar Programı**, Gazete Yazıları-2 1995 yılı Sabah Gazetesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mart 2004, <http://akat.bilgi.edu.tr>
- AKŞİN, Sina, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Yenigün Haber Ajansı, 1997
- ALÇİTEPE, Galip, , “Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 116-122
- ARCAYÜREK, Cüneyt, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, 16. Baskı, İstanbul, 2007
- AYAN, Sezer, **Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası**, Cumhuriyet Üniversitesi ve İdari Bilimler Dergisi, C.8, Sayı 2, 2007, s.1-24
- BAŞKAYA, Fikret, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Maki Basın Yayın, Ankara, 2004
- BATMAZ, Nihat, **Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler**, Uluslar arası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:5 No:9 Yaz 2012, s.27-54
- BATUR, Muhsin, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İmge Yayınevi, 13. Baskı, Ankara, 2009
- ÇAKMAK, Diren, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, **Akademik Bakış**, C.1,Sayı 2, 2008, s.35-68

- ÇÖLAŞAN, Emin, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984
- ÇÖLAŞAN, Emin, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Haziran 1983
- ERDEM, Ekrem-ŞANLIOĞLU, Ömer- İLGÜN, M. Fatih, **Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009
- GÖKTEPE, Cihat, “İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.54-65
- GÖLBAŞI, Şükran, **TÜSİAD’ın Söylemleri Aracılığıyla Toplumun İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya, 2007
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, 5. Basım, Ankara, 1994
- HİÇ, Mükerrerem, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.541-564
- JÜRCHER, Erik Jan (Çev. Yasemin Saner), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- KAFAOĞLU, A.Başer, **Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-1**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004
- KARABULUT, Kerem, **Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası**, <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/57.pdf>, s.978-1008
- KARATEPE, Şükrü, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayınları, İstanbul, 1993

- KARLUK, S.Rıdvan, “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C.5, No.2, Ankara, 2006
- KARLUK, S.Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 8. Baskı , Beta Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 2005
- KAYA ÖZÇELİK, Pınar, **12 Eylül’ü Anlamak**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66-1,s.73-93 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17227.pdf>
- KAZDAĞLI, Hasan, “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, **Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2001
- KAZGAN, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008
- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitapları Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1988
- KAZGAN, Gülten, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009
- KILIÇBAY, Ahmet, **Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984
- ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- 12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği tarafından Hazırlanmış, Türk Tarih Kurumu Basımevi’nce tertip edilerek basılmıştır. Ankara, 1981
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih 1960-1980”, **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, 227-293
- ÖZDEMİR, Hikmet, , “1960-1980 Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları C.17, Ankara, 2002, s.15-47

- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa, 2002
- ŞİRİNER, İsmail-DOĞRU, Yılmaz, **Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası-1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006
- TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih (1980-1983)”, **Türkiye Tarihi-5 (Bugünkü Türkiye 1980-2003)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.27-163
- TEMEL, Sevil, **24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri**, TC. Anadolu Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1987
- TURHAN, Talat, , **27 Mayıs 1960’tan 28 Şubat 1997’ye**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001
- TOKER, Metin, , **İsmet Paşa’nın son yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993
- TOKGÖZ, Erdinç, , **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, 8.baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007
- TOSUN, Ramazan, **Kıbrıs Meselesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, 2001, s.95-107
- GONCA, Nejla, **24 Ocak 1980 ve Sonrası Ekonomik İstikrar Tedbirleri (Resmi Gazete’de 25 Ocak-31 Temmuz 1980 Tarihleri Arasında Yayımlanan Konuyla İlgili Tezkere, Karar, Tebliğ ve Sirkülerlerin Derlemesi)**, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı, KD-Yayın ve Temsil Şubesi, Ankara, 31 Temmuz 1980
- ÜNSALDI, Levent (Çev. Orçun Türkay), **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, Kitap yayınları, İstanbul, 2008
- ULUDAĞ, V.Serin, **Dış Şoklara Karşı Dünyada ve Türkiye’de Geliştirilen İstikrar Politikaları**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1987

ULUGAY, Osman, , **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, 1984

YENTÜRK, Nurhan- KEPENEK, Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi,
21.basım, İstanbul, 2008

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve
Rumeli müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2007

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi 04.02.1978

Milliyet Gazetesi 12.09.1963

Milliyet Gazetesi 17.02.1969

Milliyet Gazetesi 01.06.1969

Milliyet Gazetesi 21.06.1969

Milliyet Gazetesi 17.06.1969

Milliyet Gazetesi 23.07.1969

Milliyet Gazetesi 19.06.1970

Milliyet Gazetesi 03.05.1977

Milliyet Gazetesi 15.03.1980

Milliyet Gazetesi 20.12.1983

Milliyet Gazetesi 15.08.1984

Resmi Gazete, 8/166 Sayılı Kararname, 24.01.1980

www.disk.org.tr

www.tbmm.gov.tr

www.tesav.org.tr

EKLER

EK 1: Turgut Özal'ın Kasım 1979'da, AP Azınlık Hükümeti Kurulurken Süleyman Demirel'e Verdiği, Siyasal ve Ekonomik Değerlendirmeleri Kapsayan Not

GENEL

14 Ekim 1979 seçimleri Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu seçimlerle meydana gelen ortamdan layıkıyla istifade edildiği takdirde Türkiye'mizin geleceğine büyük ümitlerle bakabiliriz. Eğer bundan istifade edilemezse Türkiye'yi ciddi badirelerin beklediğini söylemek zor olmayacaktır. Bu bakımdan 14 Ekim 1979 seçimleri kanaatimizce 14 Mayıs 1950 seçimlerinden daha manalı ve daha tesirlidir.

SEÇİM SONUÇLARININ ÖZET TAHLİLİ

14 Ekim 1979 seçimleri kısmî Senato ve Milletvekili ara seçimleri olmasına rağmen %40'ın üzerinde bir seçmene hitap ettiği ve seçim olan vilâyetlerin herhangi bir önyargıyla tespit edilmediği hakikatinden hareket ederek bu seçimlerin neticelerinin bütün Türkiye'ye teşmil edilebileceği anlaşılır.

Seçim Öncesi Tahminler:

Aşırı ve ölçsüz birtakım tahminleri bir tarafa bırakırsak CHP ve ona yakın çevrelerce yapılan tahminler Milletvekili ara seçimini 3-2 veya 4-1 AP lehine, Senato seçimini ise CHP 23-24, AP 23-24 ve geri kalan diğer partiler şeklinde idi. Oy nisbetlerinde ise CHP'nin biraz düşeceği, AP'nin pek az yükseleceği, diğer partilerde gelişme olmayacağı ve düşme görüleceği şeklinde idi.

AP'ye yakın çevrelerde ise milletvekili seçimleri 4-1 veya 5-0, daha çok 4-1, senatör sayısı 30 civarında, CHP için 18, bir iki tane de diğer partilerce alınacağı tahmin edilmekte idi. Oy nisbetleri bakımından AP oylarının ciddi olarak yükseleceği, oy nisbetinin % 43-44; CHP'de düşüş olacağı, ama bu düşüşün çok olmayacağı, CHP oylarının %37-38 civarında olacağı, nisbi olarak büyük düşmenin MSP'de olacağı, MHP oylarında bir miktar azalış olacağı tahmin edilmekte idi. Aşırı sol oylarda koparılan büyük gürültü ile ciddi bir gelişme olacağı endişesi de genellikle vardı.

Seçim Sonuçlarının Söylediği Hakikatler

1. AP Optimist tahminlerin de üzerinde bir oy nispeti sağlayarak 33 senatörlük ve 5 milletvekilliği aldı. Kısmî senato seçiminde % 47'ye, Milletvekilliği ara seçiminde %54'e yaklaşan bir oy nispetiyle milletin tercih ettiği parti oldu.

2. Sağdaki diğer partileri, hatta CGP'yi de sağda sayar isek, oylarını kısmî ve ara seçim almasına rağmen arttırdılar, AP'nin iki seçimdir yaptığı sağda birleşmenin maalesef tahakkuk etmediği, belki bu gayretlerin sadece sağdaki bu partilerin gelişmesini yavaşlattığını düşünebiliriz. Sağdaki bölünmenin artık kök tutmaya başladığı gerçeğini görerek yeni bir strateji çizilmesinde fayda mülâhaza edebiliriz.

3. CHP İktidarda iken tarihinin en düşük oyunu almıştır. Bu oy nisbeti %29 civarındadır. Eğer İstanbul bu oylamanın dışında tutulursa Anadolu'da CHP oylarının %24'ün altına düştüğünü görürüz. Nitekim CHP bazı illerde 3. hatta 4. Parti durumuna düşmüştür. Bu seçimlerde üzerinde çok spekülasyon yapılan Doğu illerimizin CHP'ne verdiği cevap fevkalâde manidardır.

4. Sol bütün yaygarasına ve TRT'nin sağladığı büyük avantaja rağmen 1969 seçimi kadar bile oy alamamış ve tam manasıyla perişan olmuştur.

5. AP'deki büyük oy artışının sağdan gelmediğine göre nereden kaynaklandığının iyi bir tahlili gerekmektedir, ilk tahminime göre bu oyların mühim bir kısmı geçen seçim CHP'ye giden yüzer-gezer oylardır. Bu oyların sahipleri genellikle bir partiyi koyu bir şekilde tutmazlar. Buldukları duruma göre karar verirler. 22 aylık CHP iktidarı bu oyları AP'ye döndürmüştür. Oy nisbetinin artmasıyla da evvelki seçimde oy vermeyen vatandaşların daha çok AP'ye kaydığını tahmin edebiliriz. Tabiatıyla bu tip oyların partilerin İktidardaki muvaffakiyet derecelerine göre vaziyet alacaklarını kabul etmek lâzımdır. Bu tip oylarla ekseriyeti sağlayan AP'nin bu tip seçmenin beğeneceği kısa, orta ve uzun vadeli işler yapması gereklidir. Bu tip seçmen şehirleşmeyle beraber artacaktır. Bu bakımdan önümüzdeki seçimlerde şehirlerin önemli rol oynayacağı muhakkaktır.

6. Bu seçimlerde seçmenin en çok üzerinde durduğu husus anarşi ve hayat pahalılığıdır. CHP'nin feci mağlubiyetinin ana sebebi bu iki konudaki bütün

vaatlerine karşılık hiçbir pozitif iş yapamamasıdır. TRT'nin, bir kısım basın organlarının, sol tan-danslı derneklerin bütün gayretlerine rağmen milletimiz aldanmamış ve en doğru kararı vermiştir. CHP ve solun düştüğü perişan durumdan alınacak büyük ibret dersleri vardır:

- Seçim kazanmak için milletin bazı kesimlerine menfaatler temin etmek netice vermemektedir,

- Seçim kazanmak ancak dürüst, tutarlı ve bütün memleketin beğendiği ciddi icraatla mümkündür.

- Enflasyon halk kitlelerini iktidardan soğutan önemli faktördür ve esas mücadele bununla yapılmalıdır.

- Suni şekilde aşağıda tutulmuş fiyatlar karaborsadan başka bir şey getirmemektedir ve netice itibariyle bu, halkın memnuniyetsizliğini arttırmaktadır.

- Yerine getirilmesi güç vaatleri yapmamak lâzımdır.

- En kuvvetli propaganda, doğru icraatla halkın yüzünün gülmesidir.

7. CHP o şekilde mağlup olmuştur ki, mağlubiyet sebebi olarak iştirak nisbeti düşüktür diyemez. Benim oylarım solda bölündü diyemez. Hatta seçmenim de sandık başına gitmedi de diyemez,

8. Yeni Hükümetin köklü ve tutarlı icraatı, meselelerin üzerine dağılmadan gitmesi, muhakkak mevcut durumu daha iyiye götürecektir. Bu da CHP'nin bir daha kırılan belini düzeltmemesi sonucunu verebilir.

9. Aşırı sol, rey itibariyle kabil-i ihmal olmakla beraber anarşiye, bölücülüğe, komünizme hayır diyen Türk seçmeni aşırı solun üzerine gidilerek bu işin kazanmasını İstemektedir,

Seçim Sonrası AP Stratejisi Üzerinde Düşünceler:

İki alternatif düşünülebilir;

1. Hükümet kuruluşunu müteakip en kısa zamanda seçime gitmek. Seçim tarihi Aralık 1979 sonu veya Ocak 1980 başı olarak düşünülebilirdi. Bu alternatifin

gerekçesi Türkiye'nin meselelerinin çözülmesi ve güçlü bir desteği olan iktidarın çok ciddi ve icabında sıkıcı da olabilecek tedbirleri almasına bağlı olmasındadır. Böyle bir iktidar, önünde dört seneyi görmelidir, iktidarın hedefi 4 sene sonra yapılacak seçimi de kazanmak olduğuna göre ilk 1,5-2 seneden sonra tedbirlerin neticeleri alınacağından, asgari 4 seneye ihtiyaç vardır. Aralık sonu, en geç ocak başı yapılacak bir seçimde iktidar olmanın hiçbir dezavantajı olmayacağı gibi bilâkis avantajı olacaktır. AP'nin böyle bir seçimde daha fazla oy alacağı muhakkak gibidir. Bu alternatifte seçimin Haziran'a veya daha sonraya bırakılmasının ciddi mahzurları olacağı kanaatindeyim. Çünkü bu süre içerisinde meselelerin çözümü için (özellikle ekonomik konular) ciddi tedbirler alınamayacağı, birçok konunun erken seçim stratejisine göre düzenleneceğinden endişe ederim. Bu durumda seçim kazanılsa bile kaybedilen zaman ve orta ve uzun vadede uygun olmayan tedbirler ekonomik durumu çok daha zor hale getirecektir. Bunun sonucunda da ekonominin seçime kadar nispeten ferahlar gibi olması ve seçim sonrasında da tekrar sıkıntılara düşülmesi halk üzerinde menfi tesir yapacaktır. Bunu takip edecek ilk kısmî Senato seçiminde iktidarın ciddi oy kaybına uğraması büyük ihtimal dahilindedir. Böyle bir durum, bundan sonraki icraatı da büyük çapta etkiler ve dört sene sonraki seçimler kaybedilebilir.

2. Birinci stratejinin tatbik edilme imkânı kaybolduğuna göre ikinci strateji düşünülebilir. Bu stratejinin temeli, sanki büyük seçimler normal zamanda yapılacakmış gibi AP iktidarının 5,5-6 senelik bir program içerisinde icraat yapmasıdır. Hakikatte bugünkü AP iktidarı milletin büyük desteğine sahip bir çoğunluk iktidarındır. 22 aylık CHP iktidarı ekonomik bakımdan memleketi öyle bir noktaya getirmiştir ki, bundan daha kötü bir hal meydana gelmesi için ancak ve ancak gene aynı aptallıkta bir CHP iktidarı lâzımdır. AP iktidarı köklü tedbirler yanında bazı operasyonel ve kısa zamanda netice verecek işleri de yapar ise, ilerisi için imkân sağlamış olur. Halkımızın bugünkü durumda birdenbire ferahlığa çıkacağını hiç ümit etmediğini biliyoruz. Bu durumda ileride kötü netice verecek, fakat kısa zamanda daha büyük ferahlık sağlayacak tedbirleri uygulamak yanlış olacaktır. Yavaş da olsa iyiye doğru giden bir durum halkın itimadını arttıracaktır. Burada önemli bir durum, destek vaat eden partilerin takınacağı tavidir. Özellikle MSP üzerinde durmak lâzımdır. Erbakan'ın durumun yavaş da olsa iyiye gitmesinden endişeye düşerek oyunbozanlık yapması ihtimal dahilindedir. Ama

hesaplar sadece Erbakan'ın bir hareket yapacağına göre yapılmamalıdır. Çünkü destek veren partilerin bu işi normal olarak iktidardaki partinin ekonomikman zor durumlara düşerek yıpranmasına kadar götürmek istemeleri en akli bir husustur. Bu durumda AP iktidarının bir erken seçim faraziyesi ile geçici tesirleri olan tedbirlere dayanarak hareket etmesi çok yanlış sonuçlar doğurabilir. Aslında köklü tedbirler tatbiki ile de durumun yavaş da olsa düzelmesi, bu düzelen durum içinde Erbakan'ın ağızlık yapması sadece kendisine puan kaybettirir. Bu durumda MSP'nin bölünme ihtimali bile vardır. En kötü halde büyük seçime bir sene veya daha az zaman kala yapılan bu hareket CHP ve MSP iktidarım iyice perişan eder. Tahminim, AP köklü tedbirlerle düzenli bir şekilde giderse, Mecliste kendi safına seçim endişesine düşmüş uygun göreceği kadar adam bulabilir ve belki de ekseriyete bile yaklaşabilir.

ANA PROBLEMLER VE ÇÖZÜMÜ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Ana problemlerin başlıcaları, fazla dağılmadan şöylece sıralayabiliriz;

- Anarşi,
- Enflasyon,
- Döviz Durumu,
- Ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması, kalkınmanın harekete geçirilmesi,
- Petrol,
- Elektrik enerjisi,
- Vergiler,
- Devlette aşırı istihdamın önlenmesi, yönetiminde etkinliğin sağlanması.
- Kamu iktisadi Teşebbüslerinin aşın zararları, Toplu Sözleşmeler, sendikal meseleler.

Bütün bu sayılan problemlerin yanında daha başka ve önemli problemler sıralamak mümkündür. Meseleyi fazla dağıtmamak için şimdilik yukarıdaki problemler üzerinde durulacaktır. Bu sayılan problemlerin hemen hepsi birbirine bağlıdır. Bunlardan anarşinin önlenmesinin önemini izah etmek gereksizdir. Bunu bir tarafa bırakarak daha çok ekonomik karakterli konular üzerinde durmak istiyorum.

Enflasyon:

Enflasyon ile mücadele, kalkınmanın tekrar harekete geçirilmesi, döviz durumu, petrol ve elektrik enerjisi konuları birbirleri ile fevkalâde bağımlı konular olup bir arada gözden geçirilecektir. Bu arada enflasyona önemli tesiri olan toplu sözleşme konusu ile KİT zararları, devlette aşın istihdama da dokunulacaktır. Türkiye tarihinde ilk defa meydana gelen, nerede ise üç haneli enflasyonun sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

- Toplu sözleşmelerle ücretlerin başlangıçta yüksek nispetlerde artışı,
- Petrol darlığı, döviz yetersizliği ve elektrik kısıtlaması sebebi ile istihsalin düşmesi ve maliyetlerin artması,

Bu ana sebeplerin yanında yanlış bir fiyat kontrolü, idarenin beceriksizliği, hayali programlar tatbiki, sık sık karar değiştirme gibi hadiseler karaborsayı arttırmış ve enflasyonu körüklemiştir.

Özet Olarak Düşündüğüm Tedbirleri Sıralıyorum

1. Devlette Ekonomik Karar Bütünlüğü

Devlette ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması kısa, orta ve uzun vadeli programlar için elzemdir. Bunun Özellikle yüksek bürokraside temini lâzımdır. Bu maksatla DPT Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Sanayi Müsteşarı, Sanayi Dairesi Reisi, TUD Genel Müdürü, Ticaret Müsteşarı, Dış Ticaret Genel Sekreteri, Dış işleri Ekonomik işler Genel Sekreter Yardımcısı, Maliye Müsteşarı, Hazine Genel Sekreteri, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlerinin birbirleri ile ahenkli çalışacak tarzda kimselerden seçilmesi fevkalâde önemlidir. Vaktiyle bu koordinasyon 1967-1971 arasında benim başkanlığında sağlanmıştı.

2. Petrol

Petrol konusu, Türkiye'nin dış ödemeler meselesiyle çok yakından ilgilidir. Bu konuda kısa vadede alınabilecek tedbirler başında ne yapıp yapıp, mevcut rafinerileri tam kapasite ile çalıştırıp, kısmen benzin ihraç ederek, Türkiye'nin akaryakıt faturasını 3,2 milyar dolardan 2,5 milyar dolara indirmek olacaktır. Bunun için sağlam ham petrol anlaşmaları yapmak, Mobil'i Ataç'a geri getirmek, Suudi

Arabistan, Kuveyt, Libya ve Irak'la uzun vadeli, mümkünse kredili petrol anlaşmalarını her çareye başvurarak temin etmek şeklinde olabilir. Petrol temininin önemini bilhassa belirtmek istiyorum. Çünkü bu mesele çözülemediği takdirde elektrik kısıtlaması devam edecek, sanayi istihsalı artmayacaktır. Bu da netice itibariyle ihracata menfi tesir edecektir. Enflasyonun düşürülmesi de çok zorlaşacaktır. Uzun ve orta vadeli petrol meselesinin halli için Irak tabii gaz boru hattının realize edilmesi, petrol boru hattı sonunda Irak'la müşterek rafineri kurulması, ATAŞ Rafinerisinin MOBİL ve Ortaklarınca tevsiinin teşvik edilmesi, ALİAĞA'nın ve İPRAŞ'ın tevsi düşünülmalıdır.

3. Elektrik Enerjisi

Elektrik enerjisi konusunda kısa vadede yapılacak hususlar maalesef mahduttur. Bunlar ise Ambarlı başta olmak üzere fuel-oil santrallerinin tam kapasite ile çalıştırılması, inşa halinde olup işletmeye açılması bir sene içinde olabilecek tesislerin özellikle hızlandırılması, orta vadede paket tipi 24 ayda kurulabilecek 75-100 MW'lık 8-10 adet fuel-oil santralının elektrik şebekesinin ihtiyaç noktalarına yerleştirilmesi kanaatimce fevkalâde önemlidir. Çünkü bu santraller, yapımı geciken linyit ve hidroelektrik tesislerin boşluğunu dolduracaklardır. Bu yapılamaz ise, 2 sene sonra çok daha büyük sıkıntılara düşebiliriz.

4. Dış Ödemeler Dengesi

Burada maalesef bir fasit daire vardır. Türkiye'nin dış Ödemeler dengesini düzeltebilmesi kısa vadeli olmayıp uzun vadelidir. Dış ödemeler açığının dışarıdan alınacak kredilerle karşılanması hususu ise tamamıyla ödemeler dengesinde müspet yönde ciddi gelişmelerin dışarıdan görülmesine bağlıdır. Dünya para piyasasında likidite yüksektir ve para büyük çapta devletlerin değil bankaların elindedir. Likidite fazlalıkları son senelerde kısmen Brezilya, Kore, Tayvan gibi ülkelere yönelmişse de, bankalar halihazırda endişe duymaktadırlar. Maalesef Türkiye'nin son iki senede dünya para piyasasında itibarı en aşağı seviyeye gelmiştir. Bunun için bankalar, IMF tavsiyelerinin tutulup tutulmadığına bakmakta, bir başka deyimle IMF'nin yeşil ışığını gözlemlemektedirler. Yeşil ışık yansa bile, bankalardan çok ciddi imkânların başlangıçta temin edilebileceğini zannetmiyorum. Bizim bu konularda gerçekçi ve tutarlı politikalar uyguladığımıza ve bunların neticelerinin müspet yolda olduğuna

dair özel bir gayret göstererek inandırmak mecburiyetimiz vardır. Bu arada siyasi olarak Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten ilâve bazı imkânlar temin edip edemeyeceğimize bakmamız lâzım. Her halükârda kendi evimizi düzeltmenin önemi çok büyüktür. Bu konuda bütçeyi takiben Mart aylarında ciddi bir kur ayarlaması, gümrüklerde alınan vergilerin ihracatı ve sanayi gelişmeyi rasyonalize edecek tarzda düzenlenmesi, ihracatın birçok formaliteler kaldırılarak esaslı bir surette teşviki gibi bir paket tedbirlerin yürürlüğe konması.

1970 devalüasyonundan aldığımız tecrübeler ve bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durum önümüzdeki 3-4 ayda tedbirler manzumesini tespit ederek Mart ayı sonlarına doğru bir an evvel yürürlüğe koymalıyız. Tedbirlerin geçerli ve faydalı olabilmesi için plan uygulama kanununa benzer bir çerçeve kanununda daha evvel Meclislerden geçirilmesi lâzımdır.

Tedbirlerin detayı üzerinde daha ayrıntılı düşüncelerim de var. İyi hazırlanmış bir operasyonun 3-4 ay gibi kısa bir sürede işçi dövizleri, turizm gelirleri ve ihracatta göze çarpan neticeler vereceğini ümit ediyorum, işçi dövizlerinin özellikle normal yollardan Türkiye'ye gelmesi halinde dış ödeme açığımızın önemli miktarda azalacağını tahmin etmekteyim. Bu operasyondan önce garantisiz ithalatın ödenmesinin (mal mukabili) bir formüle bağlanması zaruridir. Bu hususta ayrıca düşüncelerim vardır.

5. Devlette ve KİT'lerde Aşırı istihdam

Enflasyonun hızının düşürülmesinde para arzının yavaşlatılması büyük önem taşır. Bugün Türkiye'de para arzına tesir eden en önemli faktör Devlet Bütçesinin ve KİT'lerin açıklarıdır. Maalesef gerek devlet, gerekse KİT'ler ücreti yüksek, toplu sözleşmeli personel ile doldurulmuştur. Belirli bir program içerisinde oldukça süratli bir tarzda personel azaltılarak rasyonalizasyona gidilmelidir. Devletin yatırım yapan kuruluşları son yıllarda emanet iş yapma yoluna sokulduklarından büyük çapta toplu sözleşmeli personel kullanmaktadırlar. Bu kuruluşların bütçelerinin %80-90'ı maalesef cari harcama olmaktadır. Emanet usulden vazgeçerek ve toplu sözleşmeli personel büyük nispette azaltılarak yeniden ihale sistemine dönmeli, buralardan çıkacak iş fazlası çok daha randımanlı bir tarzda alt yapı tesisleri ihalelerinde kullanılmalıdır, icabında biraz açık finansmanla dahi büyük

çapta alt yapı işlerine girişilmesi istihdam sorununa kolaylıklar getirecektir. Bu konuda da Özel bir grubun süratli bir çalışma yapması ve tatbikata geçilmesi tavsiye edilir. Bu konuda da tatbikat bakımından detayda düşüncelerim vardır.

6. Vergiler

Uzun ve orta vadeli işler arasında vergilerde yeniden düzenleme gerekmektedir. Bu düzenlemenin esası:

- Vergiler basit, açık, kolay anlaşılır olmalıdır.
- Vergi nisbetleri genellikle herkesin kolaylıkla vereceği nisbette düşük tutulmalıdır.

Belli bir seviyenin üstünde ücret alan herkesten (meselâ asgari ücret veya asgari tarım geliri, asgari serbest meslek geliri gibi) geliri ile nisbi olacak vergi alınmalıdır.

- Vergileme kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Vergileme göze batan bütün israfı önlemelidir.
- Vergileme arsalar ve binalar-üzerinde bugün büyük mikyasta yapılan ve bir bakıma üretken yatırımları cazip olmaktan çıkaran arsa spekülasyonunu önleyecek yönde olmalıdır.
- Vergileme aşırı stoklamayı önlemelidir.
- Gümrükler gelir getirme veya aşırı sanayi korumaları esasına göre değil, yurt içi sanayinin makul ölçüde korunması yanında, içerde fiyat istikrarının sağlanması da düşünülerek sanayide gerekli dış rekabetin temini esaslarından hareketle tespit edilmelidir.

Bu esaslara uygun olarak ne gibi vergilerin alınacağı üzerinde de bazı ön çalışmalar yapmış bulunuyorum. Kısa vadede en önemli düzenleme gelir vergisinde asgari ücretin vergi dışı bırakılıp vergi kademelerinin tashih edilmesidir. Bugün modern iktisat görüşü kademeli bir gelir vergisi uygulaması yerine, muafiyetin üzerinde düşük nisbette bir kademe uygulanmasıdır. Vergilerin daha çok endirekt yollardan alınmasını daha verimli görmektedir. Türkiye gibi gelişen bir ülkede gelir vergisi çok yüksek olup, ücretlerde büyük adaletsizliğe, serbest meslek erbabında

ciddi vergi kaybına sebep olmaktadır. Nihai olarak ücretler için asgari ücret muafiyetinin üzerindeki kısmın %25 olarak vergilendirilmesi, serbest meslek erbabında bu nisbetin %30 olarak tespiti doğru olur kanaatindeyim. Başlangıçta özellikle asgari ücretin tatbiki ile 60-70 milyar liralık vergi kaybını daha da büyütmek için bu nisbetler %40 ve 45 olarak uygulanmalıdır. Bilahare zaman içinde %25 ve %30 düşürülmelidir. Vergi kanunlarında reformun önümüzdeki sene içinde yapılması, gelir vergisi hariç diğerlerinin tatbikatını bir sene sonraya bırakılması ve bu bir sene içinde vergi teşkilâtının eğitilmesi ve düzenlenmesi uygun olacaktır.

Vergi mevzuatında değişiklik yapmadan evvel veya vergi mevzuatı değişiklik kanunu ile servet beyanlarının iade edilip belli bir süre içinde yeniden alınması lâzımdır. CHP iktidarı, 28 Eylül 1979 tarih ve 16768 sayılı Resmi Gazetede 2117 sayılı kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi veren kanuna dayanarak çıkardığı kararname ile gümrüklerde alınan bütün vergilerin nisbetinin Bakanlar Kurulu kararı ile değiştirilebileceği kararnamesini neşretmiştir. Bu kararname, vaktiyle plan uygulama kanununda mevcut olan bilahare CHP iktidarınca iptal ettirilen maddenin hemen hemen aynıdır. Bu karardan mart sonuna doğru yapılması tavsiye edilen operasyonda ciddi istifade sağlanabilir.

7. Sendikalar ve Toplu Sözleşmeler

Türkiye’de anarşinin mekteplerden sonra el attığı bir saha da sendikalardır. Her iş kolunda çok sayıda sendika olması işyerlerinde devamlı olarak huzursuzluğa sebep olmaktadır. Birçok grev ve lokavtın oluş sebebi de bu duruma bağlanabilir. Çünkü sendikalar devamlı birbiri ile yarış etmek durumundadırlar. «A» sendikası ile bazı işyerlerinde başlayan toplu sözleşme müzakereleri, daha güçlü olan «B» sendikasının başka işyerlerindeki toplu sözleşmesi neticelenmeden bağlanamamaktadır. Bu da iş yerlerinde huzursuzluklara ve grevlere sebep olmaktadır. Bu durumun iş kolunda tek sendika prensibi ile (Almanya’da olduğu gibi) çözülmesi lâzımdır.

Diğer bir husus, mevcut kanunların layığı ile tatbik edilememesidir. Toplu sözleşme müzakerelerinde grev veya lokavt halinde iş yerlerindeki İdarecilerin morallerini bozan zorbalıklar yapılmakta ve maalesef idari makamlar acz içerisinde

bulunmakta ve zorbalıkları önleyememektedirler. Bunun neticesi olarak da hak kuvvetlinindir fikri yerleşmekte ve zorbalıklar artmaktadır. Kanaatimce memleketteki anarşiyi geliştiren maalesef bu zorbalıklara imkân verilmesidir.

Sendikalar, işyerlerinde olan hâdiselerden, direnişlerden, zorbalıklardan muhakkak kanun nazarında sorumlu hale getirilmelidir. Sendikaların, grevlerde işçiye para vermeden militan kullanarak grevi devam ettirdikleri görülmektedir. Sendikaların çok İyi bir mali kontrole tabi tutulmaları ve anarşinin buradan finanse edilmemesi lâzımdır. Ayrıca grev kararı veren bir sendikanın, işçinin aldığı ücret ve ikramiyelerin her ay %40'ını ödeme mecburiyeti konulmalıdır. Bu maksatla grev tatbik kararı verilmeden evvel, grevdeki işçilere ödenecek İki aylık tutar bir resmi kuruluşta depo edilmelidir ve işçilerin hakları bu kuruluş tarafından işçilere ödenmelidir.

Toplu Sözleşmeler:

Yeni senede büyük mikyasta toplu sözleşmeye girecek devletin, hali hazır mevcut sözleşmelerle ortalama yıllık işçi maliyeti 400.000 TL civarındadır. Devletin kıdem tazminatı borcunun 500 milyar lirayı aştığı tahmin edilmektedir. Toplu sözleşmeler bugünkü aşırılığı içinde giderse bir sene sonra devlette ortalama toplu sözleşmeli işçi maliyeti 1.000.000 TL yaklaşır. Kıdem tazminatı da 1,2 trilyonun üzerine çıkar. Bu gidişle Türkiye'de enflasyonu durdurmak, ihracatı geliştirmek, yeni iş sahaları açmak hemen hemen imkânsız hale gelir. Bu duruma muhakkak bir son vermek lâzımdır. Bu konuda Özel bir komitede meselenin incelenmesi ve çözüm yolları bulunmasını tavsiye ederim.

TURGUT ÖZAL - Kasım 1979¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Çölaşan, a.g.e, s.289-299

EK 2: 25 Ocak 1980 Tarihli ve 16880 Mükerrer Sayılı Resmi Gazetede İlan Edilen 8/166 Sayılı Karar.

KOORDİNASYON KURULU İLE PARA KREDİ KURULU TEŞKİLİNE DAİR KARAR

A) Koordinasyon Kurulu Teşkiline Dair Karar:

Madde 1- Beş Yıllık Plan ve Yıllık Programların tatbiki ile ilgili olarak memleketin ekonomik hayatına taallâk, birden fazla bakanlığı ilgilendiren konularda üst seviyede koordinasyonu sağlamak; ithalat ve ihracat rejimlerinin ve kotaların düzenlenmesi ile ilgili esasları tespit etmek; dış ekonomik ilişkilerde koordinasyonu temin etmek; önemli proje ve programların koordinasyon ihtiyacını sağlamak ve gerektiğinde Yüksek Planlama Kurulu'na tasviyelerde bulunmak gayesiyle;

Başbakanlık Müsteşarı'nın Başkanlığında;

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, Devlet Planlama Teşkilatı Koordinasyon Dairesi Başkanı, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcısı, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreteri (kotalarla ilgili görüşmelerin yapıldığı oturumlara Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları Ticaret ve Borsaları Birliği Genel Sekreterleri de katılır) bir Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.

Kurula gerektiğinde diğer ilgililer davet edilebilir. Kurul, lüzum gördüğü uzman, ilgili ve sorumlulardan bilgi alabilir.

Madde 2- Devlet Planlama Teşkilatı Genel Sekreteri, Kurulun sekreterliğini ifade eder.

Madde 3- Kurulda ele alınması söz konusu olacak meseleleri ilgili kuruluşlar gerekli bilgilerle birlikte Kurul Başkanlığına iletirler. Başkan,

sekretaryanın yapacağı hazırlık çalışmalarının durumuna ve konuların özelliklerine göre kurul gündemini düzenler.

Madde 4- Koordinasyon Kurulu Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun kararını gerektiren durumlarda gereken işlemi yapar.

Bakanlar Kurulu kararını gerektirmeyen durumlarda ilgili bakanlıklarca uygulanmak üzere gerekli kararları alır ve/veya alınmasını sağlar.

Madde 5- Koordinasyon Kurulu, ayda bir defa olağan veya Başkan lüzum gördüğü zaman toplanır.

Madde 6- Kurulun çalışması hakkındaki diğer hususlar Kurul tarafından düzenlenir.

Madde 7- 30.07.1978 tarihli ve 7/16139 sayılı Bakanlar Kurulu kararı yürürlükten kaldırılmıştır.

B) Para ve Kredi Kurulu Teşkiline Dair Karar

Madde 1- Para ve Kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin plan ve program ilkelerine uygun olarak dağılımını ve finansman güçlüklerinin giderilmesini temin etmek, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak, ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak gayesiyle,

Başbakanlık Müsteşarı'nın Başkanlığında;

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, Hazine ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Genel Sekreteri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı ve Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdüründen teşekkül eden bir Para ve Kredi Kurulu kurulmuştur.

Kurula gerektiğinde diğer ilgililer davet edilebilir. Kurul, lüzum gördüğü uzman, ilgili ve sorumlulardan bilgi alır.

Madde 2- Devlet Planlama Teşkilatı Genel Sekreteri, Kurulun sekreterliğini ifa eder.

Madde 3- Kurulda ele alınması söz konusu olacak meseleleri ilgili kuruluşlar gerekli bilgilerle birlikte Kurul Başkanlığına iletirler. Başkan sekreteryanın yapacağı hazırlık çalışmalarının durumuna ve konuların özelliklerine göre Kurul gündemini düzenler.

Madde 4- Para ve Kredi Kurulu Başkanı, Bakanlar Kurulunun kararını gerektiren durumlarda gereken işlemi yapar.

Bakanlar Kurulu kararını gerektirmeyen durumlarda, ilgili Bakanlıklarca uygulanmak üzere gerekli kararları alır ve/veya alınmasını sağlar.

Madde 5- Koordinasyon Kurulu, ayda bir defa olağan veya Başkan lüzum gördüğü zaman toplanır.

Madde 6- Kurulun çalışması hakkındaki diğer hususlar Kurul tarafından düzenlenir.¹⁴¹

---

¹⁴¹ Nejla Gonca, **24 Ocak 1980 ve Sonrası Ekonomik İstikrar Tedbirleri (Resmî Gazete’de 25 Ocak-31 Temmuz 1980 Tarihleri Arasında Yayımlanan Konuyla İlgili Tezkere, Karar, Tebliğ ve Sirkülerlerin Derlemesi)**, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı, KD-Yayın ve Temsil Şubesi, Ankara, 31 Temmuz 1980, s.13-14

EK 3: Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980'de Bakanlar Kurulu Toplantısında Ekonomik Kararların Görüşülmesi Başlarken Yaptığı Konuşma.

I- TÜRK EKONOMİSİNİN DURUMU:

Türk ekonomisi planlı dönemde son yıllara gelinceye kadar devamlı bir gelişme temposu içinde olmuştur. Üç plan dönemini kapsayan 15 yıllık dönemde ortalama gelişme hızı %7 civarında gerçekleşmiştir. Bu devamlı gelişme hızı benzer gelir seviyesindeki ülkeler ortalamasının oldukça üzerindedir. Bu hız OECD ülkeleri içerisinde Japonya'dan sonra en yüksek hızdır. Bütün bu gelişmenin demokratik sistem içinde sağlanmış olması ayrı bir önem taşır. Bunun yanında Türkiye'nin önemli bir özelliği de gıda maddeleri ithal ihtiyacı olmayan dünyanın yedi ülkesi ve giyecek maddeleri ithal ihtiyacı dünyanın dokuz ülkesi arasında bulunmasıdır. Ayrıca iki kıtanın birleştiği, zengin petrol ülkeleri ile sanayileşmiş Batı arasında önemli bir geçiş bölgesinde bulunması, büyük pazarlara yakınlığı, memleketimize önemli avantajlar sağlamaktadır. Diğer taraftan 50 milyona yaklaşan nüfusu ve her türlü gelişmeyi başarı ile yürütebilecek nitelikte vasıflı insan gücü, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile muasır medeniyet seviyesine kısa zamanda erişecek potansiyele sahiptir.

Yurdumuzun gelişmesinde son 15 yılda edindiğimiz tecrübeler en önemli darboğazın dış ödemeler dengesi, bir başka ifade ile döviz meselesi olduğunu açık bir surette ortaya koymuştur. Nitekim 1970 yılında yapılan önemli para operasyonu ve bununla ilgili tedbirlerin başarıya ulaşması sonucu bu darboğaz aşılmış ve Türk ekonomisi süratle gelişmiştir. 1974 yılında dünya petrol fiyatlarının birdenbire dört katına çıkması, bunun yanında ileri sanayi ülkelerinin mamullerine yaptıkları zamlar sonucu döviz dengemiz süratle açık vermeye başlamıştır. Türkiye'miz bu yeni ve önemli duruma maalesef süratle intibak edememiştir. 1974 yılında hayat pahalılığı %30 artış göstermiş, 1975'te %10 gibi bir seviyeye düştükten sonra, 1976'da %15,6, 1977'de %24,1, 1978'de %52,6 ve 1979 yılı ilk 11 ayında %74 yükselmiştir. Aynı dönemde yatırım artış hızları 1974'te %13,1, 1975'te %23,8, 1976'da %13,6, 1977'de %6,9 artış göstermiş, buna mukabil 1978'de bir önceki yıla göre %11, 1979'da da 1978'e göre %9 azalmıştır. 1979 yılı toplam yatırım seviyesi sabit fiyatlarla 1975'ten daha aşağıdadır. 1975-1977 yıllarında hızlanan enflasyon 3 yıllık dönemde toplam %58 olmuş, bu hız 1978-1979'da çok artarak toplam olarak

%187'ye ulaşmıştır. 1975'ten sonra enflasyon artışı ile beraber yatırım artış hızında düşmeler görülmektedir. Son iki yıldaki yüksek enflasyonlu devrede yatırım artış hızı negatife geçmiştir. Yatırım artış hızının negatife geçmesi ile son 20 senelik gelişme tarihimizde ilk defa olarak 1979 yılında milli gelir artışı %0,9 gibi nüfus artışının gerisinde kalan bir seviyeye inmiştir. Buradan şu neticeye varmak mümkündür. Enflasyon yatırımı süratle azalmakta bunun sonucunda ise üretim ve istihdam ve milli gelir düşmekte, bu tekrar enflasyonu körüklemektedir. Bunlara ilaveten son yıllarda köklü ve gerçekçi tedbirler alınmadığı, meselelerin daha ziyade dar politik açıdan değerlendirildiği, tedbirlerin de bu yüzden zamanında ve yeterli şekilde ve ölçüde alınmadığı bir gerçektir. Ayrıca halkımızın teşebbüs gücü ile daha müessir bir şekilde yapılan birçok işin devlet ve kamu iktisadi kuruluşlarına kaydırılması meselelerimizi ağırlaştırmıştır. Bunların yanında ekonomiyi rahatlatacak ve tabii kanunları içerisinde gelişmesini sağlayacak genel tedbirler yerine ekonomiyi darboğaza sokacak ve hareketini güçleştirecek bürokratik teferruat ile uğraşılması ilave sorunlar yaratmıştır. Bütün bunların sonucunda ithalat iyice darlaşmış, karaborsa hızla gelişmiş, kaçak ithalatın önü alınamaz hale gelmiştir. Yanlış fiyat kontrol sistemi sonucu meydana gelen çift fiyatlar memlekette karaborsayı büyük çapta beslemiş, devlet gelirleri azalmış, haksız para kazananlar çoğalmıştır. Bunu için bugün Türkiye'de eğlence yerleri sayfalarla ilan verebilmekte lüks arabalar çoğalmakta ve her türlü lüks malı kaçak getirebilen organizasyonlar meydana gelmektedir.

Diğer taraftan yatırımların azalması, yeni iş sahalarının yeterli miktarda açılmaması sonucu KİT'ler ve devlet kuruluşları aşırı istihdam merkezleri haline gelmiştir.

Bütün bunların sonucunda maliyetler aşırı derecede yükselmiş, zararlar inanılmaz boyutlara çıkmıştır. Sübvansiyonlar ve KİT zararlarının 1980 yılında durum değişmediği takdirde 200 milyar TL'yi aşacağı muhakkaktır. Bütün bu zararların aslında milletimiz tarafından ödendiği açıktır. Nitekim bu açıkların ve zararların kapatılmaya çalışılması için sürekli olarak Merkez Bankası emisyonuna müracaat edilerek karşılıksız para basılmıştır. Son iki yılda emisyon artışı bütün Cumhuriyet tarihinde 1978 yılın başına kadar yapılan emisyonun %50 fazlasıdır. Emisyondaki bu artış yüksek enflasyonun en önemli sebebidir. Son iki yılın tecrübesi

bizlere polisiye tedbirler, sol içerikli devletçi ekonomik politikalarla ve hayali programlarla Türkiye'nin çıkmazdan kurtulamayacağını, daha çok batağa saplanacağını açık ve kesin surette göstermiştir.

Hülasa olarak bugün Türkiye'nin ekonomik tablosu şöyledir:

- %100'ün üzerine çıkan görülmemiş derecede yüksek bir enflasyon,
- Azalan döviz gelirleri,
- Genişleyen karaborsa,
- Düşen üretim,
- Hızla artan işsizlik,
- Yokluklar,
- Azalan yatırımlar,
- Sanayi istihsalinin süratle aşağıya doğru gidişi,
- Kötüleşen gelir dağılımı.

Bu tablo karanlık bir tablodur. Milletimizin bu gittikçe karanlıklaşan bu tablodan muhakkak çıkarılması lazımdır. Atalarımızın canları pahasına kurdukları Cumhuriyetin, demokratik hürriyetçi rejimin bekası bu tablodan çıkışa bağlıdır.

II- TABLODAN ÇIKIŞ İÇİN TEDBİR GEREĞİ

Çizilen bu karanlık tablodan çıkış kendi kendine olamaz. Çıkış ancak fedakâr, disiplinli ve fevkalâde gayretli çalışma sonunda olacaktır. Her kademedeki sorumluluk taşıyanlar ile herkesin kendine düşeni en iyi şekilde yapma gayret ve azmi milletimizi bu layık olmadığı tablodan süratle çıkaracaktır. Yalnız çıkış yolunun meşakkatli ve kolay olmadığını açık yüreklilikle ifade etmeliyiz. Milletimizin zor günlerin milleti olduğunu biliyoruz. Tarihimiz bunu gösteriyor. Milletimizin desteğini almanın yegâne yolu aldaticı vaatlerle değil, hakikatleri yılmadan, çekinmeden anlatmaktır. O zaman bu büyük mücadele de bir sıkılmış yumruk gibi olur ve her engeli aşarız.

Son seçimler, milletimizin huzur, güven ve istikrar için her türlü fedakârlığa katlanmaya hazır olduğunu göstermiştir. Memleketin idaresinde her kademedeki

sorumluluk alanlarında çıkış yolunun mevcudiyetine milletimiz gibi inanmaları mecburiyeti vardır.

Bu yolun ifade edildiği gibi zor ve dikenli bir yol olduğunu unutmamalıyız. Şahsi çıkarların ve politik kazançların hiçbir manası kalmamıştır. Çıkış yolunun meşakkatli, zor ve oldukça uzun olduğu ifade edilmişti. Düzlüğe varış 2-3 sene kararlılık, sabır ve disiplinli bir gayretle mümkündür. Memleketimizin rayından çıkan, laçkalaşan ekonomik hayatını yerli yerine oturtmak ancak bu şekilde gerçekleştirilebilir. Bunun yerine gerçekdışı, hayali vaatlerle hareketle daha çok batağa saplanacağımız çok iyi bilinmelidir.

Çözümü gereken meseleleri şöyle özetleyebiliriz:

- A- Enflasyonun azaltılması,
- B- Döviz gelirlerinin artırılması,
- C- Mevcut tesislerin tam kapasitede çalışır hale getirilmesi,
- D- Süratle ihracata yönelme,
- E- Karaborsanın ve yoklukların giderilmesi,,
- F- Yatırımların istihdamı artıracak tarzda yeniden hızlandırılması,
- G- Gelir dağılımı düzeltilerek, kaybolmakta olan orta gelir grubunun genişletilmesi.

Bu meselelerin kötüleşen dünya ve özellikle Ortadoğu şartlarında çözülebilmesi için aşağıdaki ana prensiplere göre hareket etmek zarureti vardır:

1. Memleketin ekonomik idaresinde koordinasyonun ve karar bütünlüğünün sağlanması,
2. Ekonomik idarede genel mahiyette makro tedbirlere çok ağırlık verilmesi, detaydaki müdahalelerden kaçınılarak ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesine imkân verilmesi,
3. Karaborsanın önlenmesi için esas itibariyle çift fiyat sisteminin kaldırılması,

4. Devlet teşebbüslerinin verimli çalışmalarının temini yanında, bunların zararlarının ve devletçe yapılan sübvansiyonların kaldırılması veya asgariye indirilmesi. Şurası unutulmamalıdır ki her zarar veya sübvansiyon ekonomi tarafından ödenmektedir.

5. Dış ticaretin dengeli bir şekilde götürülmesi ve döviz gelirlerinin geliştirilmesi için en önemli nokta olarak gerçekçi kur politikasının uygulanması. Değeri hakiki değerinden daha yüksek bir kur politikası izlenmesi ithalatı cazipleştirecek, ihracatı ve diğer döviz girişlerini cezalandıracaktır.

6. İhracatın hızla geliştirilmesi için özel tedbirler uygulanması,

7. Kalkınmada fertlerin teşebbüs gücünden azami şekilde istifade edilmesi,

8. Çalışma sürelerinin azaltılmayarak bilakis artırılması,

9. Moneter tedbirlerin enflasyonu azaltmada en önemli vasıtalardan biri olduğunu kabul ederek, bunun dikkatle tatbiki,

10. Düşen yatırım temposunun kısa veya orta vadede hızlanamayacağı gerçeğinden hareketle meydana gelen açığın kapatılmasında yabancı sermayenin önemli bir vasıta olarak kullanılması,

11. İhracatın geliştirilmesi için yurtiçi talep baskısının azaltılması şarttır. Bunun için moneter tedbirler yanında ücret artışlarının 5-6 yıl boyunca enflasyona paralel ve onu yavaşlatacak bir tarzda eşel mobil sistemine bağlanması,

12. Vergi sistemindeki çarpıklıkların düzeltilerek vergi yüklerinin daha adil bir tarzda tevzii, bu suretle vergi gelirlerinin artırılması.

1) Tedbirler Alınmazsa Ne Olur?

Ana prensipleri izah edilen tedbirler alınmadığı takdirde ekonomik durumun süratle bugünkünden kötüye gideceği muhakkaktır. Nitekim son iki yılda alınan yarım tedbirler bile bu gidişi durduramamıştır. Enflasyon artışı 1979'un son aylarındaki temposu ile devam etse bile (hızlanması ihtimal dâhilindedir) 1980 yılında muhakkak %120'yi aşacaktır. Enflasyon artışı ücretle çalışan büyük grubu dayanılmaz sıkıntılara sokacaktır. Karaborsa, kaçakçılık genişleyecek, haksız kazanç

sağlayanlar artacaktır. Gelir dağılımı fevkalâde bozulacak, aşırı kazanç sağlayarak lüks yaşayanlar yanında fakirlik yaygınlaşacaktır. Yatırımlar iyice azalacak, işsizlik dayanılmaz boyutlara varacaktır. Son yıllara gelinceye kadar memur, subay, işçi esnaftan meydana gelip büyüyen orta gelir grubu ortadan kalkacaktır. Bu suretle hızla gelişen ekonomik anarşi yurt içindeki anarşi ve terörü süratle artıracaktır. Neticede hiçbir güç devletin çöküşüne mani olamayacaktır. Üzerinde durulacak esas nokta, tedbir alınmadığı takdirde halkımızın büyük çoğunluğunun çok sıkıntı içine düşeceği, buna mukabil nisbi olarak bir avuç karaborsacı ve kaçakçının büyük paralar kazanacağıdır. Bu manada tedbir almamak büyük halk çoğunluğunu hiç düşünmemekle bir olacaktır. Buna mukabil Türkiye bir karaborsacılar cenneti olacaktır.

Genellikle düşünülen prensiplerde tedbirlerin alınması ile pahalılığın artacağı, halkın sıkıntılara uğrayacağı gibi yanlış görüşler sanki doğru imiş gibi ortaya konulabilir. Bu görüşlerin geçersizliği son iki senede fiilen yaşanılarak ortaya konulmuştur. Mesela yağ, maliyetinin altında satmak teşebbüsü yağ normal piyasadan kaldırmış ve karaborsa meta haline getirmiştir. Neticede halkın büyük çoğunluğu yağ bulamaz hale geldiği gibi, bulanlar da karaborsa fiyatı ödemek zorunda kalmışlardır. Bu ve bunun gibi birçok tatbikat kazançların karaborsaya akmasına sebep olmuş, devletin vergi gelirleri düşmüş, üretim yapanlar cezalandırılmıştır. Büyük haksız kazançlar meydana gelmiş, bu kazançlar normal olarak yatırımlara gidememiştir. Hâlbuki normal piyasa şartlarına uyulduğu takdirde kazançlar üretim kaynaklarına doğru akacak bu da yeni yatırımlar yolu ile istihsalin artmasına sebep olacaktır. Ayrıca normal kanallara dönen bu kazançlardan devletimiz de ciddi vergiler alabilecekti. Karaborsaya giden kazançlar ise yatırıma gitmemekte daha ziyade lüks konut, araba, eğlence ve lüks tüketime yönelmekte veya yurtdışına kaçırılmaktadır. Birçok mal bu sistemde tahsis ve vesikaya bağlanacağı için rüşvet, iltimas iddiaları çoğalmakta, devlet memurları ve devlet bu şekilde süratle yıpratılmaktadır.

2) Tedbirler Alınırsa Ne Olur?

Tedbirler alınca hemen kısa zamanda her şeyin düzeleceğini söylemek yanlıştır. Tedbirler Türkiye'nin bozulan, laçkalaşan ekonomisinin tekrar düzgün çalışmaya başlaması için alınmaktadır. Bu bir bakıma bir nevi tamir ve inşa

faaliyetidir veya dağılmış bir makineyi toparlamak şeklinde de düşünülebilir. Bu bir süre meselesidir. Bu süre ne kadardır sualinin şu anda cevabı mümkün değildir. Yalnız şunu söylemek mümkündür. Disiplinli, gayretli ve birlik içinde bir çalışma ile bu süre kısaltılabilir.

Diğer taraftan tedbirler alındığı zaman durum her halükârda bugünkünden daha kötüye gitmeyecektir. Tedbirleri ve gelişmeleri yakından takip ederek durumun genel olarak daha iyiye doğru gideceğini ifade edebiliriz. Muhakkak ki bu tedbirlerden memnun olmayan bir grup olacaktır. Bunlar arasında karaborsacıları, kaçakçıları havadan para kazananları zikredebiliriz.

Tedbirlerin iyi uygulanmasıyla başlangıçta ekonomiye en fazla tesir eden petrol bunalımının artan döviz gelirleri muvacehesinde asgariye indirmek bu konuda karaborsa ve haksız kazançları 1 ay gibi bir sürede önlemek mümkündür. Rafinerilerin tam kapasite ile çalışması Türkiye'nin mamul alımını azaltacak, bu da petrol faturamızı daha aşağıda indirecektir. Diğer taraftan Fuel-Oil'li santrallerin tam kapasiteye çıkması temin edilerek elektrik kısıtlamaları asgariye indirilecektir. Ekonomik hayatta bu iki önemli darboğazın açılması istihsalin artması sonucunu verecektir. Dâhilde istihsal artışı yanında nakliye sisteminin düzgün çalışabilmesi, bunlardan dolayı olan aşırı fiyat yükselişlerini önleyecek ve denge fiyatları teessüs etmeye başlayacaktır. Diğer taraftan ekonomide güvenli bir ortama doğru yönelme zaman içinde görülecektir. Talep baskısının azaltılması ile artan istihsal özellikle yeni tedbirlerin yardımı ile ihracata yönelecektir. İşçi dövizlerinde ve diğer görünmeyen kalemlerde ciddi artışlar olacak, transferlerin sürat kazanması Tahtakale'ye giden dövizleri normal kanallara akıtacaktır. Yeni dengelerin daha stabil fiyat seviyelerinde oluşacağı, bu fiyat seviyelerinin bazılarının bugünden aşağıda bazılarının yukarıda olacağı tahmin edilebilir. Önemli olan fiyatlardaki oynamaların anormal tempolarını kaybetmesidir. Genel olarak 2-3 ay gibi bir sürede bütün belli başlı yokluklar kalkacaktır. Her şey bulunacak fakat dâhili satışlar yavaşlayacaktır. Tüccar, sanayici mallarını eski alışkanlıklarında satmak için kredilerin artırılması, vergilerin ertelenmesi gibi taleplerle gelecektir. Mühim olan bu talepleri başta göğüslemektir. Zaman içinde dengeleri muhafaza ederek emisyonun fevkalâde ölçülü artışı sağlanacak, artan krediler başta ihracata yöneltilecek daha sonra yatırımlara kayacaktır.

Hükümetçe alınacak tedbirlerin yakından takibi ve bunların parlamentoda alınacak diğer tedbirlerle tamamlanması halinde 3-4 ay sonra durumun iyiye doğru gittiği kanaati yaygınlaşmaya başlayacaktır. Takriben 1 sene sonra düze çıkışın belirtilerinin görüleceğini tahmin ediyorum. Döviz gelirlerinin artışı, petrol ile ilgili olarak yabancı şirketlerle yapılacak anlaşmalar, yabancı sermaye yatırımları takriben 1,5 sene sonra istikbale güven ve emniyeti eski seviyelerinin üzerine çıkaracaktır.

1980 senesi başında aylık temposu %8 olan toptan eşya fiyatları endeksinin aylık hızı yılsonuna doğru 1,5-2 arasına indirilebilecektir. Bu suretle 1980'de endeksi %50'nin altına düşürmemiz mümkün olacaktır. Yılsonunda bu tempo aylık olarak 1981'in %25'in altına düşürülmesini sağlayacak bir seviyeye gelecektir.

Özet olarak operasyonu takriben 1 ay içinde başlayarak kademe kademe düzelmeler başlangıçta yokların ve darboğazların açılması suretiyle görülecektir. Piyasada mal bolluşacak, ihracat, işçi dövizleri ve diğer görünmeyen kalem gelirlerinde ciddi artışlar gözükecek, fabrikaların hammadde yokluğundan durmaları önlenecek, 3-4 ay sonra durumun iyiye doğru gittiği kanaati yaygınlaşacaktır.

III- TEDBİRLER

Tedbirleri iki kısımda mülahaza edeceğiz:

- 1) Hükümetçe alınacaklar
- 2) Parlamentodan geçecekler

1) Hükümetçe Alınacaklar

A) Organizasyonla ilgili tedbirler

- Ekonomik koordinasyon kurulu
- Para kredi kurulu
- Başbakanlık yabancı sermaye dairesi
- Başbakanlık yatırım ve ihracat teşvik dairesi (TUD)

Operasyonun muvaffakiyetinin temelinde ekonomik kararlarda isabet yanında çelişkilerin önlenmesi ve herkesin hangi istikamette çalışacağını çok iyi bilmesi lazımdır.

Ekonomik Koordinasyon Kurulu ekonomi ile ilgili bakanlıkların üst kademe bürokratlarından oluşacak, işin icabına göre toplanacak, ekonomik faaliyetlerde yakın bir koordinasyon sağlayacaktır.

Para Kredi Kurulu

Başbakanlık, DPT, Maliye, Merkez Bankası, Ticaret Bakanlığı ilgililerinden kurulacak özellikle operasyonu yakından takip edecek, para kredi konularında koordinasyon ve yönlendirme yapacaktır.

Başbakanlık Yabancı Sermaye Dairesi

Yabancı sermaye girişini çok kolaylaştırmak, bu önemli kaynaktan memleket ekonomisi için en iyi ve süratli bir tarzda yararlanmak için organize edilmektedir. Yabancı sermayenin bütün işleri burada görülecektir.

Başbakanlık Yatırımları ve İhracatı Teşvik Dairesi (TUD)

İhracat ve yatırım teşviki, operasyonun ilerde sağlam temellere oturtulması için fevkalade önem arz etmektedir. Dağınık halde olan ve önemli mikyasta dinamiğini kaybeden ilgili üniteler bir araya getirilerek yeni bir canlılık verilecektir.

B- Döviz Gelirlerinin Artırılması (Teşvik)

1- Türk parası kur'unun cazip hale getirilmesi 1977 sonundan itibaren hızlanan enflasyon, dış dünya enflasyonu nazarı itibara alınarak bir miktar da marj verilerek tespit edilmelidir. Bu, ihracat ve işçi dövizlerini artıracaktır.

2- İthalat damgası resminin %1'e indirilmesi içerde fiyatların kur ayarlanması sonucu artmasını frenleyecek, aynı zamanda ihracata dönük sanayinin ithal girdilerinde %24'lük bir azalma yapacağından ihracatımıza fiyat avantajı sağlayacaktır.

3- ihracatçı sanayicilerin ihraç ettikleri mamullerde girdilerinin gümrük ve diğer vergi resimlerini sıfıra indirilmesi sanayi ihracatını daha cazip hale getirecektir.

4- Fiyat istikrar ve destekleme fonu, bütün ihracatta tek kur uygulanacağından bazı tarım ürünlerinin fiyatlarını kontrol ve yükselmesini önlemek

için kilo başına fon alınmakta, bu fon ihracatın geliştirilmesi, sigortalanması, ihracata dönük yatırımların finansmanında kullanılacaktır.

5- Yurtiçi ve yurtdışından gelecek dövizlerin menşei gönderenin ve alanın ismi sorulmayacaktır.

6- Prefinansman sanayi ürünlerinde 6 ay, tarım ürünlerinde 9 ay olarak teşvik edilmektedir.

7- Çapraz kurlar otomatik şekilde ayarlanacaktır.

8- İhracatta lisansa tabii maddeler sayısı azaltılmakta, tescil tamamıyla kaldırılmaktadır.

9- ihracatta ilk defa olarak ihracatın %5'i veya 50.000 dolardan hangisi büyükse Türk Parası Koruma mevzuatı uygulanmayacaktır.

10- ihracatçılara ve sanayicilere birçok yeni kolaylıklar getirilmektedir.

11- işçilerin ev ve işyeri alması bir yeni DÇM şeklinde basit bir sisteme bağlanmaktadır.

C- Karaborsanın önlenmesi, ikili fiyat sisteminin kaldırılması ile ilgili tedbirler:

1- Fiyat kontrol komitesi kaldırılmaktadır. Fiyatlar daha ziyade para kredi tedbirleri ile kontrol edilecek, çok özel hallerde Sanayi Bakanlığı 3003 sayılı kanuna göre yetki kullanacaktır. Bu tedbirler de karaborsayı önleyecek, gelirleri üretim kaynaklarına akıtacak, vergileri geliştirecek ve yatırımları teşvik edecektir.

2- KİT'lerde temel mal ve hizmetler yeniden tarif edilmektedir. Gübre, kömür, denizcilik bankası, demir yolları sübvansiyonu yapılacak. Diğer KİT üretimleri serbestçe kendileri tespit edeceklerdir. Genel kaide olarak KİT'ler piyasa fiyatlarını yakından takip edeceklerdir.

Sübvansiyonların geniş makyasta kaldırılması bunun yanında piyasa fiyatlarına uyum Merkez Bankası ve bütçeyi rahatlatacak, karaborsaya giden kaynakları kesecek, vergi gelirlerini artıracak ve yeni yatırımları teşvik edecektir.

Bu tedbirlerde mühim olan prensiplerin sadece operasyon anında değil, operasyon sonrasında yakından takip edilip uygulanmasıdır. Mesela KİT Demir Çelik fiyatları bir kere tespit edilip bırakılacak değildir. Piyasa şartlarına göre idarelerince dikkatle takip edilmeli ve çift fiyata imkân verilmemelidir.

3- Gazete kâğıdından gümrüklerde alınan bütün vergi ve resimler sıfıra indirilmekte, bu suretle büyük gazetelere ithal kapısı açılmakta, çok büyük boyutlara varan sübvansiyon kaldırılmaktadır.

D- Diğer Tedbirler

1- Dış mali itibarımızı yeniden teessüs ettirmek için garantisiz borçlarla ilgili olarak 2 alternatifli ödeme bir Bakanlar Kurulu kararı olarak hazırlanmıştır. Bununla ilgili olarak da ayrıca Maliye Bakanlığı bir tebliğ neşretmektedir.

2- 20 sayılı fon kararında düzeltme.

Halen çalışan petrol şirketleriyle ihtilafları çözme ve haksızlıkları giderme yanında 01.01.1980'den sonra açılacak kuyular için cari kuyu başı fiyatını esas almaktadır.

3- Petrol aramalarında politika kararı.

Petrol ruhsatlarının çok büyük bir kısmı TPAO'ya verilmiştir. TPAO'nun, Türkiye'nin gücü bütün bu sahalarda kesif bir aramaya müsait değildir. Yılda 1000 kuyu açılması asgari 2 milyar dolara olmaktadır. Bu bakımdan tecrübeli dış firmalara bu sahaların TPAO ile ortak olarak açılma esasları bu kararda belirtilmekte ve süratle yeni anlaşmalara gidilmesi teşvik edilmektedir.

2) Parlamentodan Gececek Tedbirler

İstikrar programını başarıya ulaştırmak, döviz darboğazını uzun vade içinde çözerek sağlamlaştırmak ve kalkınmayı bu suretle sağlam temellere oturtmak için hükümetçe alınan istikrar programını destekleyecek tedbirlere ihtiyaç vardır. Bu tedbirlerin hepsi "Ekonomik İstikrar ve Gelişme" Kanunu çerçevesinde alınabilir.

1- Vergi Adaleti ve Yaygınlaştırılması

- Bu başlık altında üreticiler ve gelir vergisi mükellefleri üzerindeki enflasyonun tesiri ile vergi kademelerinin aşınması sonucu gelen aşırı yüklerin zaman içinde hafifletilmesi, asgari ücret muafiyeti üzerinde yapılacak bu kademe genişletilmesi 5 seneye yayılmalıdır.

- Enflasyon dolayısıyla aşınan maktu vergiler, durumuna göre 10 katına kadar artırılacaktır.

- Gider vergisi yerine (Banka muameleleri hariç) basit her nevi üretim ve operasyonda alınacak.

- %10 civarında bir katma değer vergisi bu verginin tatbikatı teşkilatın ayarlamasını müteakip 1980 yılı ortasında yapılmalı.

- Satış vergisini nihai satışta her yerde alınacak %2-3 civarında bir vergi.

- Ücretlilerde ve gelir vergisinde kira, temettü gibi yan gelirleri bir nisbetle %25-30 gibi vergileyip (diğer gelirlerle birleştirmeden) kaçırılan bu vergiyi herkesten almak

- Emlak vergisini iki senede bir beyan esasına göre almak, beyan değerini %50 fazlası ile satışa çıkarma hakkı ile düzeltmek.

2- Kıdem tazminatını asgari ücretin 7,5 katı ve 1. sınıf devlet memurunun emekli ikramiyesinin yıllık miktarı ile limitlemek. Birikmiş kıdem tazminatlarını 10 sene içinde masraf yazılmasını kabul etmek ve artan kıdem tazminatlarını yıl içinde masraf yazarak fon halinde toplamak. Bu fonlardan işçilere ev yapımı için faizsiz kredi vermek.

3- Enflasyonun ücretliler üzerindeki menfi tesirini azaltmak ve enflasyonun artışını yavaşlatmak için ücretlerde 6-7 sene için mecburi eşel mobil sisteminin getirilmesi.

4- Diğer Önemli Tedbirler

- Sigarada monopolün kaldırılması.

- İçki için sade ihracat bazında müsaade verilmesi.

- Servet beyanlarının geri verilmesi.
- Petrol Kanunu'nda değişen duruma göre ufak değişiklikler yapılması.
- Madenlerin devletleştirilmesi hakkındaki kanun kuvvetindeki kararnamenin iptali.
- Yatırım ve ihracat teşviki için kanun kuvvetinde kararname çıkartma yetkisi.
- Amortismanların günün şartlarına göre değiştirilmesi.¹⁴²

---

¹⁴² Çölaşan, **a.g.e.**, s.311-322

EK 4: 25 Ocak ve Sonrasında Resmi Gazetede Yayınlanan ‘‘Türk Parasını Koruma Hakkında Karar’’

Karar Sayısı: 8/167

TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA 25 SAYILI
KARAR

Türk Lirasının Muadeleti:

Madde 1- Bu kararın yayımı tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, Türk Lirasının Amerika Birleşik Devletleri dolarına nazaran muadeleti (paritesi) aşağıdaki istisnalar dışında 1 ABD doları=70 TL olarak tespit edilmiştir.

İstisnalar:

a. Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddeleri ile zirai ilaç ve hammaddeleri ithalatı karşılığı satılan dövizleri için parite 1 ABD doları=55 TL’dir.

b. Hariçte çalışan işçilerin yurda gönderdikleri veya getirdikleri 499 sayılı kanun kapsamına giren döviz ve efektif dövizlerin alışlarında, alış fiyatlarına ilaveten üç yıllık peşin faiz ödemeleri de dahil bu nevi döviz ve efektif döviz alışlarında 1 ABD doları=70 TL’dir.

c. Dış seyahat harcamaları vergisine konu olan döviz ve efektif döviz satışlarında %50 vergi dahil 1 ABD doları=70 TL’dir.

Karar Sayısı: 8/633

TÜRK PARASINI KORUMA HAKKINDA 25 SAYILI KARARA EK
KARAR

Madde 1- 25 sayılı kararın geçici 2. maddesine aşağıdaki paragraf eklenmiştir.

<12.06.1979 tarihinden önce yurt dışında kendi imkanları ile üniversite öğrenimi yapan ve öğrencilikleri bu tarihe kadar tescil edilen öğrencilerden, ilgili yönetmelik hükümlerine göre döviz tahsis edilen öğrencilere 31.08.1980 tarihine

kadar 1 ABD doları=26.50 TL kuru uygulanır. Bu tarihten sonra 1 ABD doları =47.10 kuru uygulanır. Bu kurların uygulanmasında, öğrencilerin yurtdışında eğitime başlama tarihleri esas alınarak buldukları ülkelerdeki üniversite öğrenim süresinden mahsup edilir ve azami 3 yılı aşamaz.>

Yetki:

Madde 2- Türk Lirası ile yabancı paralar arasındaki pariteyi T.C Merkez Bankası'nın görüşünü almak suretiyle, Maliye Bakanlığı yayınlayacağı tebliğlerle tespit eder.

Döviz Alım ve Satım Fiyatları:

Madde 3- Birinci madde uyarınca tespit edilen pariteye göre yabancı paralar arasındaki değişiklikler dikkate alınarak T.C Merkez Bankası'nca alım satım konusu yapılan diğer yabancı paraların döviz ve efektif olarak Türk Lirası ile alış ve satış fiyatları bu bankaca belirlenir ve ilan olunur.

Uluslararası para piyasalarındaki gelişmelere göre ortaya çıkabilecek çapraz kurları (cross rate) Para-Kredi Kurulunda görüşülerek gerektiğinde T.C Merkez Bankası düzeltir.

Bu kararın yayımı tarihinden itibaren dövizlerle ilgili işlemler sonucunda T.C Merkez Bankası'nca belirlenen alış-satış fiyatları nedeniyle meydana gelecek farklar, adı geçen bankanın bilanço sonuçlarına göre Maliye Bakanlığı'na devredilir.

Özel Hesap:

Madde 4- Bu kararın uygulanması ile ilgili olarak bundan sonra gelen maddelerde yazılı işlemler için T.C Merkez Bankası'nda bir "özel hesap" açılmıştır. Bu hesabın işleyişi, kullanışı ve tasfiyesine ilişkin esaslar Maliye Bakanlığı ve T.C Merkez Bankası tarafından tespit edilir.

Karar Sayısı: 8/320

**TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA 25 SAYILI
KARARA EK KARAR**

24.01.1980 tarihli ve 8/167 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 25 Sayılı kararın 5'inci maddesinin değiştirilmesi hakkındaki ek kararın yürürlüğe konulması; Maliye Bakanlığı'nın 04.02.1980 tarihli ve 593584-09-57/7545 sayılı yazısı üzerine, 1587 sayılı kanunun 6258 sayılı kanunla değişik 1'inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 07.02.1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu:

Madde 5- Madde politikasının takibi ve fiyat istikrarı yönünden desteklemeye tabi tarımsal ürünler ile pamuk ipliği ve unun bu kararın yayımı tarihinden sonra yapılan ihracında, iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler nazara alınarak bu maddelerin beher kilosundan veya kıymetinden alınacak paralarla T.C Merkez Bankası nezdinde bir "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" teşkil edilmiştir. Destekleme alım fiyatlarının tespitiyle birlikte, o yılki ihraç sezonuna mahsus olmak üzere, ihraç edilecek desteklemeye tabii ürünler için beher kilogram veya kıymeti üzerinden alınacak destekleme ve fiyat istikrar primleri, Para ve Kredi Kurulunca tespit ve ilan olunur.

Madde 6- Bu karar uyarınca Maliye Bakanlığı'nca tespit edilecek Türk Lirası paritesine göre T.C Merkez Bankası'nca belirlenecek döviz fiyatları nedeniyle ilgili bankalar döviz mevcutlarından doğan kâr ve zararları, değişikliği izleyen 15 gün içerisinde T.C Merkez Bankası'na bildirirler ve kârları özel hesaba devrederler ve zararların bu hesaptan ödenmesi talebinde bulunurlar.

Döviz Satışı Yapılmış İşlemler:

Madde 7- Satışı yapılmış dövizler için, satış tarihinden sonraki kur değişiklikleri nedeniyle ilgililerden bir fark istenmez ve ilgililere bir fark iadesi yapılmaz.

Ancak karşılığı olan dövizleri satılmış olup, yurda henüz fiilen ithal edilmemiş bulunan malların ithali için ilgililerin, T.C Merkez Bankası'nca tespit olunan yeni döviz satış fiyatları ile eski döviz satış fiyatları arasındaki farkı, adı geçen bankada bu kararın 4'üncü maddesiyle tesis edilmiş bulunan özel hesaba yatırmaları mecburidir. İşbu farklar yatırılmadan gümrüklerce malların ithaline müsaade olunmaz. Sözü edilen farkları tahsil eden yetkili bankalar, bunları tahsil tarihinden itibaren en geç 5 iş günü içinde T.C Merkez Bankası'na devretmekle mükelleftirler.

Ancak, bu türlü mallardan karşılığı dövizler yatırım kotasından (anlaşmalı memleketler yatırım kotaları dâhil) temin edilmiş olanlarla muayyen bir yatırım projesine bağlı bulunan yatırım malları için yeni döviz satış fiyatı ile eski döviz satış fiyatı farkının ödeme zamanı fiili ithal tarihinden itibaren en çok 3 yıldır. Yeni ve eski döviz fiyatları arasındaki farklar, ilk taksiti malların gümrükten çekilişinde ödenmek üzere, 3 aylık dönemler itibariyle 12 eşit taksitte ödenir. Teşvik belgesine dayalı yatırım projelerinin teşvikten yararlanan yatırım malları ithalatında bu farklar, ilk taksiti fiili ithal tarihinden sonra 5'inci ayın sonunda başlamak üzere 3'er aylık dönemler itibariyle 12 eşit taksitte ödenir.

Yatırım malları dışındaki ithal edilen her türlü malların gümrükten çekilişinde ödenmesi gerekli kur farkları ise ilk taksiti malların gümrükten çekilişinde ödenmek üzere 4 eşit aylık taksitle ödenir.

Bu fıkra hükmünün uygulanabilmesi için, ilgililerin döviz farkı tutarınca, Banka teminat mektubu veya hazine tahvil ve bonusu teminatlarından birini veya ikisini vermeleri lazımdır.

Yeni ve eski döviz fiyat farkının ödenmemesi halinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil usulü Hakkındaki Kanun hükümleri uygulanır.

Karar Sayısı: 8/839

TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA 25 SAYILI KARARA EK KARAR

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 25 sayılı kararın 7'nci maddesinin sonuna aşağıdaki paragraf eklenmiştir.

6095 sayılı kanuna göre ihaleleri yapılmış olan NATO Enfrastrüktür işlerine ait olup, NATO ortak fonundan karşılanarak yapılan ithalattan gümrüklere gelmiş olanlar için kur farkı tahsil edilemez. Bu malların ithaline gümrüklerce müsaade olunur.

Döviz Satışı Yapılmamış İşlemler:

Madde 8- Türk Liraları yetkili bankalara yatırılmış olmakla beraber karşılığı dövizleri satılmamış işlemlerde;

a. Döviz satışına konu olan malların ithali yapılmamış ise, dövizlerin eski ve yeni kurları arasındaki farklar transfer sırasında bir defada tahsil edilir veya iadesi gereken meblağlar ilgililerine geri ödenir.

b. Döviz satışına konu olan malların ithali yapılmış ise, mal karşılığı Türk Liralarının yetkili bankalara yatırılmasını izleyen 6 ay içerisinde döviz satışının yapılmaması halinde, Türk Liralarının yatırıldığı sırada uygulanan kur ile 6'ncı ayın sonunda geçerli kur arasındaki farklar, transfer anında bir defada tahsil edilir ve bu sürenin dışında meydana gelecek lehte ve aleyhteki farklar özel hesaptan karşılanır veya bu hesaba nakledilir.

c. Yukarıdaki fıkralar dışında kalan transfer taleplerinde (b) fıkrası hükümleri uygulanır.

(b) ve (c) fıkrasına giren işlemlerden, bu kararın yürürlüğe girdiği tarihe kadar 6 ay ve daha fazla süreyle transferde beklemiş taleplerde, bundan sonra vaki olacak kur değişiklikleri için farklar Özel Hesaptan karşılanır veya bu hesaba devredilir. 6 aydan daha az süreyle bekleyen transfer taleplerinde söz konusu fıkralar hükümleri uygulanır.

Döviz Alımları:

Madde 9- Her ne şekilde olursa olsun döviz alışları, alışın yapıldığı tarihte geçerli döviz alış kurları üzerinden yapılır. Ancak, dövize çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Hesapları ile Türkiye'ye getirilmesi zorunlu dövizlerin alış ve satışları, ilgili düzenlemeler hükümlerine tabidir. Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki

17 sayılı karar ile tespit edilmiş yurda getirme sürelerini değiştirmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.

Yurda getirilmesi zorunlu olmayan dövizlerin Türkiye’de yetkili banka ve müesseselere satışlarında bu dövizlerin menşei ile Türkiye’ye giriş şekli ve zamanı aranmayacağı gibi döviz satandan bu işlemler için herhangi bir belge ve isminin açıklanması istenmez.

Süresi içerisinde Getirilmeyen Dövizler:

Madde 10- Türk parası kıymetini koruma mevzuatına göre yurda getirilmesi zorunlu dövizlerin, süresi içerisinde yurda getirilmemesi halinde süre bitiminden sonra, ek süreler içinde olsa dahi meydana gelecek kur farklarından lehe hâsıl olacak miktarlar ilgililere ödenmez ve özel hesaba geçirilir.

Öğrenci ve Stajyerler:

Madde 11- Yurtdışında öğrenim veya staj yapanların ellerine geçen döviz miktarlarında bir azalma olmayacak şekilde Türk Lirası karşılıkları ayarlanır ve transferler satış sırasındaki geçerli kurdan yapılır. Ancak, bu kararın yayın tarihinden önce, Türk öğrencilerinin ve stajyerlerinin yabancı memleketlerde okumaları ile ilgili Yönetmelik hükümleri dairesinde, yabancı memleketlere öğrenim veya staj için gitmiş olanların gidiş-dönüş yollukları dışındaki döviz istihkakları dolayısıyla bu kararın yayını tarihinden sonra yapılacak döviz satışlarında yeni döviz satış fiyatları ile eski döviz satış fiyatları arasındaki fark özel hesaptan karşılanır. Bu kararın yayını tarihinden sonra yurtdışına öğrenime giden öğrenci ve stajyerlere cari kur uygulanır. Bu kurun uygulanmasına üniversite tahsili için gidenlere 5 eğitim yılı, doktora öğrencilerine 4 eğitim yılı ve master öğrencilerine 2 eğitim yılı müddetle devam olunur. Bu kararın yayını tarihinden önce yurtdışına gitmiş olan öğrencilerin yurtdışında eğitime başlama tarihleri esas alınarak bu kararın yayını tarihine kadar geçen süreler durumlarına göre yukarıdaki sürelerden mahsup edilir.

Prefinansman yolu ile yapılan ihracat:

Madde 12- prefinansman yolu ile gelen dövizler karşılığı Türk Liralari mevduat munzam karşılığına tabi olmaksızın ve kesin döviz alım işlemi yapılmaksızın, prefinansman dövizini getiren ihracatçıya ödenir. İhracatın

gerçekleşmesi sonunda cari kur üzerinden yapılacak kesin döviz alışında bu meblağ mahsup edilir. Prefinansman yolu ile yapılacak ihracatta ihracatın gerçekleşmesi süresi tarım ürünlerinde 9 ay ve sanayi ürünlerinde 6 aydır. Bu süreler içerisinde ihracatın gerçekleşmemesi nedeniyle yapılacak dövizli geri ödemede cari kur uygulanır

Özel Hesaba Devirler:

Madde 13- Özel hesaba devredilmek amacıyla ilgililerden tahsil olunan farklar ilgili bankalarca tahsilâtı izleyen 5 iş günü içinde T.C Merkez Bankası'na yatırılır.

Fiili ithal ve ihraç:

Madde 14- Bu kararın uygulanmasında, a. Fiilen ithal, ithal konusu malların gümrük mevzuatı gereğince gümrük giriş beyannamelerinin tescil edilerek Gümrük vergi ve resimlerinin ödenmesi olarak kabul edilir. Gümrük vergi ve resimlerinin tediyesinin ertelenmesi ödeme hükmündedir.

b. Konsinyasyon ve müşterek hesap yolu ile ihracı yapılanlar hariç, gümrük çıkış beyannameleri tescil edilmiş olan mallar, fiilen ihraç olunmuş sayılır. Konsinyasyon veya müşterek hesap yolu ile yapılan ihracatta malların kati satış tarihleri esas alınır.

Tedbirler:

Madde 15- Maliye Bakanlığı bu kararın uygulanmasını sağlamak ve Türk Parası Kıymetini Koruma maksadıyla gerekli göreceği sair tedbirleri alır ve gerektiğinde tebliğler yayımlayabilir. Bu kararın yayınlanmasından önce yürürlükteki mevzuata göre ödenmesi gereken kur farklarının kararın yayımından evvelki usûl ve şartlarla tahsiline devam olunur.¹⁴³

---

¹⁴³ Gonca, **a.g.e.**, s. 14-18

EK 5: 25 Ocak 1980 Tarihli ve 16880 Mükerrer Sayılı Resmi Gazetede İlan Edilen Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi

Karar Sayısı: 8/168

Madde 1- GAYE: 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun birinci maddesinde belirtilen yatırım yapacak teşebbüsün;

- Memleketin iktisadi kalkınmasına yararlı olması,
- Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması,
- Tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi,

Şartlarıyla, Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Madde 2- TEŞKİLAT: Yabancı sermaye ile ilgili kararlar ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak maksadıyla, Cumhurbaşkanlığının 14 Ocak 1980 tarih ve 4-44 tezkeresine dayanılarak Başbakanlığa bağlı "Yabancı Sermaye Dairesi" kurulmuştur.

Yabancı sermaye ve bununla ilgili dış krediler ve bütün işlemler bu kararnamenin Resmi Gazete'de yayımını müteakip Yabancı Sermaye Dairesi tarafından yürütülecektir. (Değerlendirme, teşvik, gayri maddi haklar, tescil, murakabe ve diğer işlemler.)

Karar Sayısı: 8/875

YABANCI SERMAYE ÇERÇEVE KARARNAMESİ HAKKINDA EKLI KARAR

24.01.1980 tarihli ve 8/168 sayılı Kararnamenin eki Kararın 3'üncü maddesinde değişiklik yapılması hakkındaki ekli kararın yürürlüğe konulması Bakanlar kurulunca 16.05.1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Madde 3- GENEL ESASLAR: Yabancı Sermaye Dairesince verilecek yabancı sermaye iştirak müsaadeleri aşağıdaki esaslara uygun olacaktır:

a- Yabancı sermaye iştiraki bahis konusu olan yatırımın toplam sabit yatırım tutarı 2 milyon dolar ile 50 milyon dolar arasında olacaktır.

b- Yabancı sermaye iştirak nisbeti %10'dan aşağı, %49'dan yukarı olamaz.

c- Yabancı sermayenin iştirak edebileceği yatırım sahaları şunlardır:

TARIM

Tohum üretimi, her türlü damızlık hayvan yetiştiriciliği, yem bitkileri üretimi, entegre hayvancılık projeleri, ihracata dönük yaş meyve ve sebze üretimi, tarımda teknolojik gelişmeyi sağlayacak diğer yatırımlar.

MADENCİLİK

Maden Kanunu ile Bakanlar Kurulu'nca devletleştirilmeyen madenler.

GIDA SANAYİİ

Asgari %30'u ihraç edilmek kaydıyla her nevi gıda sanayii yatırımı

DOKUMA-GİYİM

Asgari %50'si ihraç edilmek kaydıyla örme ve konfeksiyon tesisleri, konfeksiyon yan sanayii.

ORMAN ÜRÜNLERİ

Asgari %60'ı ihraç edilmek kaydıyla mobilya üretim tesisleri, mobilya yan sanayii.

KİMYA SANAYİİ

DEMİR-ÇELİK

Döküm tesisleri, dövme ve presleme tesisleri.

DEMİR DIŞI METALLER

Taşıt araçları, tersaneler, frigorifik çekici ve treylerler, uçak ve helikopter (TUSAŞ ile işbirliği şartıyla), gemi dizelleri, dizel motorları (TUMOSAN ile işbirliği

şartıyla), benzin motorları, otobüs (asgari %40'ı ihraç edilmek kaydıyla), kamyon(asgari %25'i ihraç edilmek kaydıyla), otomotiv yan sanayii.

MADENİ EŞYA SANAYİİ

Genel olarak %30'u ihraç edilmek kaydıyla.

ÖLÇÜ, KONTROL VE OPTİK ALET VE TEÇHİZAT TAKIM TEZGÂHLARI

TAKSAN ile işbirliği yapılacak sahalar, diğer sahalar.

BUHAR, SU, GAZ TÜRBİNLERİ

TEMSAN ile işbirliği yapılacak projeler, diğer sahalar.

SANAYİ MAKİNALARI, İŞ MAKİNALARI, ELEKTRİK MAKİNALARI

TEMSAN ile işbirliği yapılacak projeler, diğer sahalar.

ELEKTRONİK SANAYİ

TESTAŞ ile işbirliği yapılacak projeler, diğer sahalar.

DİĞER SAHALAR

Genel Teşvik Tablosunda yer alması kaydıyla Yabancı Sermaye Dairesince uygun görülecek diğer sahalar.

d- Mevcut yabancı sermaye iştirakli şirketlerin:

- Hisse nisbeti ve işgal alanları değişmemek kaydıyla sermaye artışı, kapasite tevsi müsaadeleri (yenileme, kalite düzeltme, modernizasyon, darboğaz giderme dâhil); (a), (b), (c) fıkralarındaki esaslar dâhilinde yapacakları yeni üretim, yatırım, iştirak müsaadeleri Yabancı Sermaye Dairesince verilir.

- (b) fıkrasında yazılı sınırlar dâhilinde iştirak nisbeti değişiklikleri %49 üzerinde yabancı sermaye iştiraki bulunan şirketlerde yabancı ortaklara ait hisse nisbetinin düşürülmesi; kararnamelerinde belirtilen süre, miktar, değer ve nisbetlere ait değişiklikler Yabancı Sermaye Dairesince yapılır.

e- İslam Kalkınma Bankası, IFC ve benzeri milletlerarası kuruluşların iştirak ettiği yatırımlarda bu maddenin (a) fıkrasında yazılı sınırlama dikkate alınmaksızın Yabancı Sermaye Dairesince müsaade verilir.

f- Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar tarafından, bu ülkelere ve Ortadoğu ülkelerine dönük ve Ortadoğu ülkelerine ihracat potansiyeli taşıyan yatırımlar için vaki olacak yabancı sermaye iştiraklerinde bu maddenin (a) ve (b) fıkralarında yazılı sınırlamalar dikkate alınmaksızın Yabancı Sermaye Dairesince müsaade verilir.

g- Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar ile Türkiye’de kurulu veya kurulacak tesislerde üretilecek ürünler itibariyle birbirini tamamlayacak nitelikteki her nevi yatırımlara bu maddenin (a) ve (b) fıkralarında yazılı sınırlamalar dikkate alınmaksızın Yabancı Sermaye Dairesince müsaade verilir.

h- Aşağıdaki özellikleri haiz Turizm yatırımlarında bu maddenin (a) ve (b) fıkralarında yazılı şartlar aranmaz:

- 400 yataktan büyük kapasiteli ve bunun asgari %60’ını dış turizme tahsis eden kuruluşlar,

- Asgari 400 yatak kapasiteli otelleri ile bu ana otel ve/veya otellere entegre olacak, asgari 100 yatak kapasiteli tali otel zincirleri,

- Her ünitesi 20 yataktan az olmamak üzere asgari 60 yatak kapasiteli yat turizmi yatırımları.

Bu şartlara uyan turizm tesislerinin yabancı sermayeli şirketler için yatırım ve işletme müsaadeleri Yabancı Sermaye Dairesince verilir.

i- Yurtdışında çalışan Türk işçilerin asgari %25 iştirak ettikleri yabancı sermayeli kuruluşlarda yabancı sermaye iştirak nisbeti %49’un üzerinde olabilir.

j- İslam Kalkınma Bankası, IFC ve benzeri milletlerarası kuruluşların tamamı yerli sermayeli mevcut şirketlere iştiraklerine, bu maddenin (a) ve (c)

fıkralarında yazılı sınırlamalar dikkate alınmaksızın Yabancı Sermaye Dairesince müsaade verilir.

k- (a), (b) ve (c) fıkralarında belirtilen esaslara uygun olmak şartıyla, Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar tarafından mevcut yatırımlara yapılacak yabancı sermaye iştirak müsaadeleri Yabancı Sermaye Dairesi tarafından verilir.

l- (j) ve (k) fıkralarında belirtilen portföy yatırımlarda mevcut hisseler ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler Yabancı Sermaye Dairesince incelenerek karara bağlanır ve gerekli işlemler bu daire tarafından tamamlanır.

m- (a), (b) ve (c) fıkralarında belirtilen esaslara uygun olmak kaydıyla kurulmakta olan veya henüz üretime geçmemiş yatırımlara yabancı sermaye iştirak müsaadeleri Yabancı Sermaye Dairesince verilir.

Madde 4- 3'üncü maddede belirtilen istisnalar dışında sabit sermaye yatırım tutarı 50 milyon dolardan daha fazla olan yabancı sermaye yatırımlarının ön incelemesi Yabancı Sermaye Dairesi tarafından yapılır. Bu yatırımların her biri 3'üncü maddede yazılı iştirak nisbeti sektörel sınırlamalar nazarı itibara alınmadan ayrı ayrı müzakere edilir ve Bakanlar Kurulu'nun tasvibine sunulur.

Madde 5- Türkiye'de kurulu veya kurulacak bankalara yabancı sermaye iştirakleri ve yabancı bankaların Türkiye'de şube açabilmesi ile ilgili talepler Yabancı Sermaye Dairesine yapılır. Bu talepler Yabancı Sermaye Dairesince incelenir ve Maliye ve Ticaret Bakanlıklarının görüşü alınarak Bakanlar Kurulu'nun tasvibine sunulur.

Madde 6- Bu kararname yayını tarihinde yürürlüğe girer.¹⁴⁴

---

¹⁴⁴Gonca, a.g.e, s.19-22

EK 6: Resmi Gazete’de Yayınlanan Faiz Oranları ve Faiz Farkı Ödeme Oranları ile İlgili Merkez Bankası Banka Meclisi’nin Kararı.

Karar Sayısı: 8/174

FAİZ ORANLARI HAKKINDA KARAR:

Madde 1- Ödünç para verme işlerinde aşağıda gösterilen yıllık en çok faiz oranları üzerinde faiz alınamaz.

A) Genel olarak

a) Orta ve Uzun Vadeli Kredilerde (en az 2 yıl vadeli) %22

b) Kısa Vadeli Kredilerde %21

B) Özet olarak

a) T.C Ziraat Bankası’nca kullanılan tarım kredilerinde

- Orta ve Uzun Vadeli Kredilerde %18

- Kısa Vadeli Kredilerde %16

b) Türkiye Halk Bankası’nca küçük sanayici, sanatkâr, esnaf ve esnaf teşekküllerine kullanılan mesleki kredilerde

- Orta ve Uzun Vadeli Kredilerde %18

- Kısa Vadeli Kredilerde %17

c) Türkiye Emlak Kredi Bankasınca açılan orta ve uzun vadeli konut ve yapı tasarrufu kredilerinde %14

d) 5389 sayılı kanun gereğince Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının tahvil satışı tutarlarından açılan kredilerde %5

e) Kalkınma ve yatırım bankalarınınca yurtiçinde tahvil çıkarılması yoluyla sağlanacak en az 5 yıl vadeli kaynaklar karşılığında kullanılan kredilerde.-Serbest

f) En az 2 yıl ödemesiz dönem olması koşuluyla 5 yıldan uzun vadeli kredilerde (Bu tür kredilerin kaynağı, ilgili bankalardaki faiz oranı serbestçe tayin edilen tasarruf mevduatı olup, toplamı söz konusu mevduatın tutarını aşamaz.-serbest

Madde 2- Bankalar tahakkuk ettirdikleri faizlerin:

a) Orta ve Uzun Vadeli Kredilerde	2,5/22'sini
b) Kısa Vadeli Kredilerde	
- Dışsatım kredilerinde	2/21'ini
- Diğer kredilerde	5/21'ini

Özendirilmesi istenen sektörlerin kredi maliyetlerini azaltmak için TCMB nezdindeki Faiz Farkı İadesi Fonu'na, faiz tahakkukunu izleyen 1 ay içerisinde yatırırlar. Bu tutarları, süresi içinde yatırmayan bankaların bu eylemlerinin Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'na aykırılıktan doğan sonuçları saklı kalmak üzere, eksik yatırılan tutarlara TCMB'ce fon lehine gecikme süresi için %15 oranında cezai faiz uygulanır.

1'inci maddenin (A) fıkrasında belirlenen yıllık oranların altındaki bir oranda kredi kullanılması halinde de, Fona ödemeler yine 2'nci maddenin (a) ve (b) fıkrasında gösterilen oranlar üzerinden yapılacaktır.

Madde 3- Aşağıdaki hallerde Faiz Farkı İadesi Fonu'na ödeme yapılamaz.

- a) Temerrüt faizlerinde,
- b) 1'inci maddenin (B) fıkrasında belirtilen kredilerde,
- c) Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası'nca açılan ihtisas kredilerinde,

Madde 4- İlgili kanun gereğince mevduat kabulüne yetkili bulunanların kabul edecekleri mevduata aşağıdaki yıllık en çok oranların üzerinde faiz verilemez.

Ancak, Bankalar Kanunu'nun 32'nci maddesi gereğince Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşü alınarak TCMB'ce yayınlanacak tebliğ hükümleri saklıdır.

A. Bankalar arası mevduata – Serbest

B. Resmi mevduata – Faiz verilmez

C. Ticari mevduata – Faiz verilmez

D. Tasarruf mevduatına: Vadesiz %3, 3 aydan 6 aya kadar vadeli %8, 6 aydan 1 yıla kadar vadeli %12, 1 yıldan 2 yıla kadar vadeli %20, 2 yıldan 3 yıla kadar vadeli %22, 3 yıldan 4 yıla kadar vadeli %24, 4 yıldan çok vadeli - serbest.

E. Diğer mevduata %3

F. Yukarıda belirtilen oranlar: Yurtdışında alışan Türk işçileri tarafından havale yoluyla gönderilen veya efektif olarak bozdurulan dövizlerin kesin satışı suretiyle açılacak 1 yıldan 3 yıla kadar vadeli tasarruf mevduatına 10 puan, 3 yıldan daha fazla vadeli tasarruf mevduatına ise 15 puan artırılarak uygulanır. Bu farklar “Faiz Farkı İadesi Fonu”ndan karşılanır. Söz konusu hesaplar bankalardan çekilmeden yenilendikleri sürece bu haktan yararlanırlar.

Madde 5- Aılmış bulunan vadeli mevduat hesaplarına, 01.05.1979 tarihinden itibaren, kalan süre için 4’nc maddede belirtilen faiz oranları uygulanabilir.

Madde 6- Vadeli tasarruf mevduatının bankanın izni ile vadeden önce çekilmesi halinde, uygulanacak en çok faiz oranı, mevduatın yapıldığı tarih ile çekiliş tarihi arasında geçen süreye uygulanabilecek en çok faiz oranının 5 puan eksiği olup, uygulanacak oran, hiçbir şekilde vadesiz mevduat faiz oranının altına dşemez.

Madde 7- Bankalar, kredili müşterilerini durucu veya bloke mevduat bulundurmaya zorlayarak, ya da benzeri eylemler yoluyla öngörülen faiz oranları üzerinde çıkar sağlayamazlar.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Gonca, **a.g.e.**, s. 24-25

EK 7: Resmi Gazete’de İlan Edilen İthalat-İhracat Rejimleriyle İlgili Kararlar.

Karar Sayısı: 8/181

**İTHALDE ALINACAK DAMGA RESMİ ORANININ TESBİTİ
HAKKINDA KARAR**

29.12.1977 tarihli ve 2109 sayılı kanunla yürürlük süresi uzatılan 27.03.1969 tarih ve 1137 ve 26.12.1972 tarih ve 1648 sayılı kanunla değişik 828 sayılı ithalde alınacak Damga Resmi Kanunu’nun 2.maddesinin Bakanlar Kuruluna verdiği yetki uyarınca; Söz konusu maddede azami %25 olarak tespit edilen ithalde alınacak Damga Resmi nisbeti,

1- a) 22.07.1967 tarih ve 1148 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan 21.11.1972 tarih ve 7/5476 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 01.01.1973 tarihinde yürürlüğe girmek üzere onaylanan “Katma Protokol ve Ekleri” hükümleri gereğince Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye ülkelerden ithal edilecek maddelerden, anılan protokolün 10. maddesinde öngörülen tarife indirimine tabi ve 11. maddesinde öngörülen tarife indirimine tabi maddeleri listesinde yer alan maddeler;

b) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına (GATT) üye ülkelerden yapılan ithalata da (a) fıkrasınca ithal maddeleri için belirtilen ayırıma uygun olarak;

2- a) Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye ülkeler çıkışlı olmalarına rağmen Katma Protokolde öngörülen tercihli rejimden yararlanmak için gerekli şartları haiz olmayan maddeler ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu yetki alanına giren maddeler ve Katma Protokol ve eklerince tarım ürünleri rejimine tabi olması tespit edilen ürünler;

b) 2.maddenin (a) fıkrasında belirtilen maddelerin gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına üye ülkelerden yapılan ithalat;

c) Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına üye olmayan ülkelerden yapılacak bilumum ithalat; için %1 olarak tespit edilmiştir.

3- hangi ülkeden ithal edilirse edilsin 07.02.1967 tarih ve 828 sayılı kanunun 1648 sayılı kanunla değişik 2.maddesinin 4.bendi kapsamına giren maddelerin ithalatında bu resmin nisbeti %100 olarak uygulanacaktır.

4- Bu kararı Bakanlar Kurulu yürütür. Bu karar yayım tarihinde yürürlüğe girer.

Karar Sayısı: 8/1172

İHRACATI TEŞVİK KARARI(8/182 SAYILI İHRACATI TEŞVİK KARARININ 10., 11., VE 13. MADDELERİNİN DEĞİŞİRİLMESİ VE 26. MADDESİNE YENİ BİR FIKRA EKLENMESİ HAKKINDA EK KARAR)

983 sayılı kalkınma planının uygulanması esaslarına dair kanunun 4.maddesinde sayılan kanunlarla 1615 sayılı gümrük kanununun 118.maddesine dayanılarak kurulan geçici kabul komisyonunun görevleri diğer kanunlarda öngörülen teşvik tedbirlerinin tamamının uygulanması ve bu amaçla gerekli belgelerin verilmesi işleri Cumhurbaşkanlığının 14.01.1980 tarih ve 4-43 sayılı tezkeresine istinaden Başbakanlığa bağlı olarak kurulan “Teşvik ve Uygulama Dairesi” tarafından yürütülecektir. Ticaret Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları bünyelerinde bulunan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlükleri ile bu konuyla ilgili diğer birimlerin bütün görev ve yetkileri adı geçen daire bünyesinde toplanmıştır. Bundan böyle fason imalat dahil her türlü ihracat teşviki ile ilgili işlemler Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi (TUD) tarafından yürütülecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1- Amaç ve Kapsam: Madde 1- İhracat ve ihracat sayılan satış ve teslimlerin teşviki, yönlendirilmesi ve geliştirilmesine ilişkin tedbirler bu karar hükümleri çerçevesinde düzenlenir ve yürütülür.

2- Yetki ve Uygulanacak Hükümler: Madde 2- Bu karar TUD tarafından düzenlenecek yönetmelik, tebliğ, genelge ve ilgililere verilecek talimatlar çerçevesinde yürütülür. Bunlarda hüküm bulunmaması halinde bu kararı yürürlüğe koyan Bakanlar Kurulu kararında sayılan ilgili kanunlar ve onlara ilişkin mevzuata uyulur.

3- Sınırlandırma ve Özel Şartlara Bağlama: Madde 3- TUD, bu karar ile düzenlenen ihracatı teşvik tedbirlerinin uygulanmasında, miktar ve oran kısıtlamaları yapmaya, bunlardan yararlanmayı izlemeye ve özel şartlara bağlanmaya yetkilidir.

İKİNCİ BÖLÜM

1- Kapsam:

Madde 4- ihracatçılar tarafından hazırlanan ve TUD tarafından uygun görülen projelere “İhracatı Teşvik Belgesi” verilir...

2- İhracat Projesi:

Madde 5- Bu belgenin alınabilmesi için verilecek “İhracat Projesi”nin kapsamı ile buna ilişkin olarak istenilecek bilgi ve belgeler TUD tarafından tespit edilir...

3- İhracatın Gerçekleştirilmesi:

Madde 6- ... İhracatı Teşvik Belgesinde yer alan imkânın tümünü veya bir bölümünü kullananlar hiçbir nedenle ihracatın tümünü veya bir bölümünü gerçekleştiremediklerini ileri süremezler. Taahhüdün gerçekleştirilmesinin tespitinde, belirlenen ihracat karşılığı dövizlerin sağlanması asıldır. Ancak taahhüt karşılığında hammadde, yardımcı madde ve/veya ambalaj malzemesi için döviz verilmiş ise miktar şartı da aranır...

4- İhracat Süresi:

Madde 7- İhracatı Teşvik Belgesi ile taahhüt edilen ihracat, belgede gösterilen süre içinde gerçekleştirilir. Bu süre en çok 12 aydır.

Madde 8- Bir yıl içinde yapımı ve parçalar halinde teslimi imkânsız malların (gemi, komple fabrika vb.) ihracatının taahhüt edilmesi halinde, 3 yıla kadar ihraç süresi verilebilir...

Madde 9- Yararlanılan belgeye bağlı olarak kullanılan teşvikler nedeniyle doğan ihraç taahhüdünün kapatılmasında, belge sahibinin isteği üzerine, belgenin

taşıdığı tarih ile belge almak için projenin gönderildiği tarih arasında gerçekleştirilen ihracat değerlendirilebilir...

Madde 10- Taahhüt edilen ihracatın %50'sinin fiilen gerçekleşmesi halinde aracı banka ileri sürülen sebepleri haklı bulduğu takdirde ihracat süresini 3 ay daha uzatabilir. Ancak aracı banka bu ek süre içinde reeskont kredisinin %50'sini kendi kaynaklarından karşılamak zorundadır.

Madde 11- İhracatçı taahhüdünü kısmen veya tamamen yerine getiremeyecek olursa 15 gün zarfında durumu aracı bankaya bildirir. Mücbir sebeplerin (deprem, sel, grev, lokavt, harp hali, sari hastalıklar) taahhüde tesir ettiği süre ihracatçıya tanınan süreye ilave edilir...

Madde 12- İhracatı Teşvik Belgesi ile sağlanabilecek teşvik tedbirlerinden yararlanma imkânı karşılığında taahhüt edilen ihracat, %5 eksiği ile 6.maddede belirtilen çerçevede gerçekleştirilir ise belgede yer alan taahhüt yerine getirilmiş sayılır...

Madde 13- İhracatçıya açılacak kredilerine aracı bankalarca %18 teminat alınır. İhracat süresi içinde taahhüt edilen ihracatın %50'nin altında gerçekleşmesi halinde ek süre verilmez. Alınmış bulunan %18 teminat ihracatı Teşvik Fonuna aktarılmak üzere irad kaydedilir...

Madde 14- Taahhüt edilen ihracatın yerine getirilmemesi halinde, ihracatçı süreli veya süresiz her türlü teşvik araçlarından mahrum edilebilir.

Madde 15- İmalatçı ihracatçılar adına düzenlenen belgeler kapsamı ihracat; projede belirtilmek yada TUD'dan önceden izin almak kaydıyla, başka bir ihracatçı aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

Madde16-Yapılan ihracatın, taahhüdün tamamlanmasında değerlendirilebilmesi için, döviz alma bordrosu ile gümrük çıkış beyannamesindeki özel yere, ihracatı teşvik belgesi numarası ile diğer bilgilerin yazılması zorunludur...

Madde 17- Özellikle ihracat ve ihracat sayılan satış ve teslimler için de İhracat Teşvik Belgesi verilebilir.

Madde 18- Her türlü ihracat kredileri ile ilgili olarak, bankaların ve sigorta şirketlerinin yapmış oldukları bütün hizmetler ve işlemler dolayısıyla kredi hesaplarının, nakden veya hesaben aldıkları paralara, banka ve sigorta muameleleri vergisi ile 488 sayılı kanuna sayalı damga vergisi, 1324 sayılı kanuna dayalı damga resmi ve diğer kanunlarda yer alan vergi, resim ve harçlar uygulanmaz.

Madde 19- İhracatı Teşvik belgesi alanlara bu belge uyarınca yapılacak döviz tahsisleri, ihracatçıların ambalaj ihtiyaçları için ithalat rejimi hükümleri çerçevesinde yapılan tahsisler, bedelli geçici ithalat iznine bağlanan fason imalat isteklerine ilişkin olarak yapılacak tahsisler için TC. Merkez Bankasınca döviz transfer önceliği tanınır.

Madde 20- Bu karar uyarınca projeli ihracat taahhüdünde bulunanların sağlayacakları dövizler, ihracatı teşvik belgesinde gösterilen ithalata ilişkin döviz borçlarına mahsup edilebilir.

Madde 21- projeli ihracat taahhüdünde bulunanların İhracatı Teşvik Belgesine ilişkin ihracatları karşılığında sağladıkları dövizler; belge sahiplerinin kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ithal ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılabilir.

Madde 22- 21.maddede belirtilen ithalat konusu girdiler bedellerinin dış kuruluşlardan kredilerle karşılanması halinde bu kredilerin anapara ödemeleri ile faiz, gider ve komisyonları da aynı şekilde mahsup imkanından yararlandırılabilir...

Madde 23- 21.maddede belirtilen ithal girdilerin dış ülkelerden sağlanan ve parça parça kullanılacak dış kredilerden karşılanması halinde; bu girdileri ile imal edilecek mamullerin ihracı karşılığı olan dövizler, ithalat bedelinin ödendiği dış kredilere mahsup edilebilir.

Madde 24- Sanayicilere ve madencilere kullanılan “döviz transferlerinde öncelik” ve “ihracat karşılığı dövizlerden mahsup” hakları gerçekleştirilen ihracat taahhüdünden düşülür ve böylece bulunacak dövizin en çok %50’si ihracatçının kendi üretim ihtiyaçları için yapacağı ithalat taleplerinin transferinde veya üretimlerinin zorunlu girdilerini üreten diğer sanayici ve madencilerin ihtiyaçları için

yapacakları ithalat taleplerinin bankalar aracılığı ile transferinde serbestçe kullanılabilir.

Madde 25- İhracatçılara, ihraç edilen mamullerin imalinde kullanılmış ham ve yardımcı maddelerle, ihracatta kullanılmış ambalaj malzemesinin ithali; işletme ya da işletmelerinin ihtiyaç duyduğu malların ithal yoluyla sağlanması; tesislerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi veya yeni yatırımlar için döviz tahsis edilebilir...¹⁴⁶

---

¹⁴⁶Gonca, a.g.e, s.33-37

EK 8: Turgut Özal'ın 19.12.1983 Tarihinde Mecliste Okuduğu 68 Sayfalık Hükümet Programının Kısa Metni.

“Bugünkü Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında vatandaşlarımızı ve ekonomimizi çok yakından ilgilendiren bir seri Bakanlar Kurulu kararı ile TCMB tebliğleri neşredilmiş bulunmaktadır. Bu kararlar ile tasarruflara verilen net gelirin %32'den %52'ye çıkması mümkün olabilecektir. Diğer taraftan aynı kararlar çerçevesinde kredi maliyetlerinin yükselmemesi için kredilerden alınan %15 oranındaki gider vergisi %3'e indirilmiştir. Tasarrufların artırılmasına ve enflasyonla mücadeleye, büyük önem veren hükümetimiz söz konusu tedbirlerin acilen alınmasını zorunlu görmüştür...

Önümüzdeki dönemde Türkiye'yi çetin meseleler beklemektedir. 12 Eylül yönetimi sayesinde anarşi ve terörle mücadelede büyük merhaleler kat edilmiş, anarşi ve terör sindirilmiş ve sokaklar tekrar yürünebilecek hale gelmiştir. Ancak, bu konudaki bütün iyi niyetli gayretlere rağmen henüz anarşinin kökü kazınmamıştır. Kışkırtıcı mihraklar ve elebaşların bir kısmı yeraltına sinmiş ve tekrar meydana çıkmak için fırsat kollamaktadırlar. 12 Eylül'den sonra anarşi ile mücadele konusunda gösterilen bu başarının devam ettirilerek anarşinin ortadan kaldırılmasına çalışacağız...

Yanlış ekonomik politikalar uygulanırsa, refah değil fakirlik yaygınlaşır. Türkiye bu acı tecrübeyi 1980 öncesi uygulanan enflasyonist politikalarla yaşadı. Sadece 1978 ve 1979 yıllarında memurun, işçinin, dar gelirlinin satın alma gücü yarı yarıya azalmıştır. Enflasyonu dizginlemek çok zor bir iştir. Yaptığımız işin kıymeti hemen fark edilemez. Ancak sosyal adaletçi politika uygulamanın, gelir dağılımını iyileştirmenin anahtarı da enflasyonun azaltılmasıdır. Bu bakımdan içinde bulunduğumuz şartlarda, başta işsizlik ve gelir dağılımındaki düzensizlik olmak üzere sosyal göstergelerin de müsbet olmadığına işaret etmek isteriz. Bütün bu anlattıklarımızın gayesi, geçmişi kötülemek değil, 1983 Aralık ayında Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları yüce milletimizin huzurunda tespit etmek ve gelecekte hükümetimizin yapacaklarını daha iyi açıklayabilmektir...

Hükümetimizin millet ve devlet varlığında önemli olan temel görüşlerini ve ilkelerini şu şekilde özetlemek istiyorum:

Hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir. Milliyetçilik anlayışımız, Anayasamızda ifadesini bulan Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi koruyan bir muhtevaya sahiptir. Türk milletini, Türk vatanını ve Türk insanını sevmeden, benimsemeden Türk devletinin iyi idare edilebileceğine inanmıyoruz. Atatürk'ün milliyetçilik konusundaki görüşlerine bağlı Türk milliyetçiliği anlayışımız icraatımızın temel düşüncesini teşkil edecektir. Hükümetimiz sosyal adaletçi bir hükümettir. Sosyal adaletçilik, sadece belirli ideolojilerin peşin hükümlü kalıplaşmış formüllerin inhisarında değildir. Sosyal adaletçilik, fukaranın yanında bulunmak lafla olmaz. Bizim programımız, orta direk dediğimiz işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emekliye müşahhas, pratik ve gerçekçi çareler getiren sosyal adaletçi bir programdır. Bizim kıymet hükümlerimiz içinde, komşusu aç yatarken, tok uyumanın kötülüğü vardır. Kişinin kendi nefsi için istediğini, bir başkası için de istemesi şart koşulmuştur...

İlk hedefimiz aşırı enflasyonu kontrol altına alarak, dar gelirlinin belini büken pahalılığı önlemek için fiyat artışlarını yavaşlatmaktır. Aşırı enflasyonun olduğu her ülkede gelir dağılımı hep fakirin, dar gelirlinin aleyhine gelişmiştir. Enflasyonu %10'ların altına indirmedikçe gelir dağılımını düzeltemeyiz. Bu bakımdan hakiki ve gerçekçi sosyal adalet anlayışına sahip hükümetimizin ilk hedefi, enflasyonla her ne pahasına olursa olsun mücadele etmektir.

Hükümetimiz, rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas almaktadır. Bizim uygulayacağımız ekonomik politikalar, bize has, bizim şartlarımıza uygun politikalar olacaktır. Hükümet olarak hiçbir zaman enflasyonla mücadele politikamızdan taviz vermeyeceğiz. Çünkü vereceğimiz her taviz, enflasyonun bir puan bile artması, orta direğin aleyhinedir...

Milletimize doğru hedefler gösterildiği, önüne konulan mâniolar kaldırıldığı, birlik ve beraberliği bozulmadığı müddetçe aşamayacağı engel, çözemeyeceği mesele yoktur. Kaynak ve tasarrufların artırılması ve en iyi şekilde kullanılması, sosyal ve iktisadi gelişmenin hızlandırılması, farklılıkların adil ve pratik ölçüler içinde giderilmesi, fakirliğin kaldırılması, işsizliğin yok edilmesi, refahın ahenkli ve dengeli olarak kitlelere yayılması planlamada ana hedefimizdir.

Demokratik nizamı, insan hak ve hürriyetlerini zedelemeye, tahrip etmeye, ortadan kaldırmaya matuf her türlü hareketin karşısındayız. Demokratik düşünce ve haklara karşı olan her çeşit rejimi ve tasarrufu reddederiz. Cumhurbaşkanlığını, demokratik siyasi nizam içerisinde tarafsız, devletin ve milli birliğin en yüksek seviyede temsil edildiği bir makam olarak görürüz...

Hürriyetçi demokrasiyi benimsemiş toplumumuzda, farklı düşüncelere rağmen demokrasinin bütün kaideleriyle işlemesi ve muhafazası, ancak buna herkesin sahip çıkması ile mümkündür. Mahalli seçimlerin bir an evvel yapılması ve mahalli iradelerin millet tarafından seçilmiş kimselerce yönetilmesi, demokrasinin yerleşmesi bakımından önemlidir. Demokratik idare, sadece parlamentodan ibaret değildir. Mahalli idareleri, demokrasinin altyapısını tamamlayan en önemli unsur olarak kabul ediyoruz...

Adaletin mülkün temeli olduğu inancına bağlıyız. Devlet, hiçbir zaman vatandaşın karşısında veya vatandaşın rakibi değildir. Devlet, vatandaşın yardımcısıdır. Devlet müesseselerinin kuruluşunda ve işleyişinde temel prensip işlemlerin müessir ve verimli bir şekilde yürütülmesidir. Bunun için sistemin açık, basit ve kolayca anlaşılır olması şarttır. Devlet kuruluşlarının hakiki ve hükmi şahıslarla münasebetlerinde itimat esas, şüphe istisna olmalıdır...

Huzur ve güvenin sağlanmasında öngördüğümüz başlıca tedbirler şunlardır:

Çocuklarımızı ve gençlerimizi milli ahlaki değerlerimizi benimsemiş Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, bilgili, Türkiye'nin meselelerinin ancak milli birlik ve dayanışma ile, ilmi ve akılcı yaklaşımlarla, gayret ve fedakârlıklarla çözülebileceğine inanan, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni birer insan olarak yetiştirmeliyiz. İnsanın yetiştirilmesi için yapılan harcamaları en verimli yatırım sayan hükümetimiz, eğitim ve öğretime büyük önem verecektir...

Anarşi, terör, bölücü ve aşırı cereyanlarla devamlı ve tesirli bir şekilde mücadele edilecektir. Bunun için güvenlik kuvvetlerimiz modern imkân ve araçlarla donatılacak, eğitim ve öğretime ağırlık verilecek, ücret ve sosyal imkânları hizmetin önemine uygun bir seviyeye çıkarılacaktır. Ülkemizde huzur ve güven ortamının iyileşmesine paralel olarak kademeli bir şekilde sıkıyönetimin kaldırılmasını öngörüyoruz. Güvenlik personeli, sayı ve kalite bakımından ihtiyaca yeterli hale

getirilecektir. Güvenlik ve nüfus hizmetlerinin yürütülmesinde otomasyon sağlanacak ve bilgisayar sistemi, bütün yurttaki kullanılacak şekilde uygulanmaya konulacaktır. Trafik anarşisi ile kesin şekilde mücadele edilecektir. Mülki idare amirlerimiz her şeyden önce tam bir tarafsızlıkla vatandaşın hizmetinde olacaktır. Mülki idare amirlerimizin yetkileri artırılacak ve vatandaşların işlerinin büyük bir kısmının Ankara'ya gelmeden mahallinde halledilmesine imkân verecek kanun ve idari düzenlemeler yapılacaktır...

Adaletin temini ve tevziini temel görevleri arasında sayan hükümetimiz, şu tedbirlere öncelik verecektir:

Adaletin, vatandaşlar arasında hiçbir ayırım yapılmadan gerçekleştirilmesine itina edilecektir. Yargı organlarının bağımsızlığı ve tarafsızlığı korunacaktır. Gecikmiş adalet adaletsizliktir. Bu inançla, adalet hizmetlerinin süratle yerine getirilmesi ana hedeflerimiz arasındadır. Vatandaşları mahkeme kapılarında beklemekten kurtaracak tedbirler öncelikle ele alınacaktır. Usul kanunları, bu anlayışa göre yeniden yapılacaktır. Hükümet olarak, adli ve idari yargı mensuplarına büyük önem veriyoruz. Adli sicil kayıtlarının günün modern teknikleriyle tutulup, takip edilmesinin zaruretine inanıyoruz. Adli sicil ile ilgili muameleler kırtasiyeden kurtarılarak basitleştirilecektir. Ceza infaz müesseselerinin her bakımdan daha sıhhatli ve modern bir yapıya kavuşturulması, cezaevi personelinin eğitim ve öğretimden geçirilmesi sağlanacaktır...

Hükümetimiz, yakın geçmişimizde toplum yapımızda açılan yaraların sarılmasını, kırgınlık ve dargınlıkların giderilerek milli birlik ve bütünlüğümüzün yeniden güçlendirilmesi için üzerine düşeni eksiksiz yapmaya azimli ve kararlıdır. Bu gayenin tahakkukunda affın taşıdığı önemin idraki içindeyiz. Ancak burada üzerinde durulacak husus, af gibi bazen pahalıya mal olan tecrübelerimizi de göz önünde bulundurarak, memleketin gelişen şartları muvacehesinde en iyi ve doğru kararı alabilmektir. Hemen ifade edeyim ki, bu mesele çok yönlü, çok boyutlu ve dikkatle ele alınması icap eden bir meseledir. Memleketimizde ki huzur ve sükûn ortamı geliştikçe, af konusunun çözümünün kolaylaşacağı kanaatini taşıyoruz...

Orta direk tabirinden toplumumuzun çiftçi, işçi, memur, esnaf ve bunların emeklilerini anladığımızı tekrar ifade etmek isterim. Nasırlı ellerinden göz nuru ve

alın terlerinden tanıdığımız orta direk, alınacak tedbirlerle toplumumuzun güçlendirilmeye en çok layık kesimidir. Sosyal problemlerimizin hafiflemesinin en önemli şartı olarak, orta direğin sağlıklı ve dengeli gelişmesini kabul ediyoruz. Bu hedefe varmak için uygulayacağımız esaslar 3 grupta toplanmaktadır. İlk olarak enflasyonun aşağı çekilmesi gereklidir. Hükümetimiz, enflasyonu çok aşağı seviyelere düşürmeye kararlıdır. Bunun için uygulayacağımız politika ve tedbirler şunlardır:

- Para arzı ekonominin gelişmesine paralel olarak dikkatli bir şekilde kontrol edilecek, diğer bir ifadeyle yeterli para arzı politikası uygulanacaktır.
- Bütçe açıklarının makul bir seviyede tutulmasına önem verilecektir.
- Yatırım politikasında kısa zamanda netice alınacak ve kendini süratle geri ödeyecek projelere öncelik tanınacaktır.
- Tasarrufların en iyi projelere akmasını temin edebilmek için serbest pazar ekonomisi kaidelerine riayet edilecek kurtarma operasyonları gibi müdahalelere imkân verilmeyecektir.
- Nihai faturası daima dar ve sabit gelirliye yüklenen müdahalecilikten kaçınılacak, mal, para ve döviz değerinin serbestçe teşekkül ettiği ekonomik politikalara geçiş hızlandırılacaktır.
- İthalatta kademeli olarak liberasyona gidilerek tüketicinin ucuz ve kaliteli mal alması temin edilecektir.

İkinci olarak orta direğin milli gelirden daha fazla pay alması sağlanacaktır. Çiftçi, memur, esnaf, emekli, milli gelirden daha fazla pay almalı, gelir dağılımı zaman içerisinde daha dengeli bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu maksatla:

- Memur ve işçilerin faturaya bağlanmış harcamalarının belirli bir nisbeti vergi iadesi şeklinde kendilerine geri verilecek. Ücretten alınan vergiler zamanla azaltılacak, geçim indirimi değişen hayat şartlarına göre ayarlanacak, memur, işçi ve emeklilere ait gerçek ücretlerin sürekli iyileşmesi sağlanacaktır.
- Esnaf ve sanatkârlara işyeri ve işletme için makul şartlarla ve yeterli kredi verilmesi, küçük sanayi işletmelerinin geliştirilmesi, teknik yardım ve mesleki eğitim desteği yapılması, malların yurtiçinde ve yurtdışında kolaylıkla satışı için destek olunması, vergilerin basitleştirilmesi sağlanacaktır.

- Çiftçimize makul, yeterli ve teminatın zora koşulmadığı şartlarla kredi verilmesi, sulama projelerinin geliştirilmesi, teknik yardımın etkin hale getirilmesi, ürün bedellerinin zamanında ödenmesi, kaliteli tohum verilmesi sağlanacak, vergiler basitleştirilecektir. Ürünün tarlada çürümemesi, elde kalmaması için ihracatın ve pazarlamanın geliştirilmesine yönelik her türlü tedbiri alacağız.

Üçüncü olarak orta direğin ek gelirini artırıcı tedbirlere ağırlık verilecektir. Bu itibarla:

- Tasarruf eğiliminin artırılması için her türlü tedbir alınacaktır. Tasarrufların bankalar yanında hisse senedi ve tahvil gibi menkul değerlere de kaydırılması suretiyle sınaî mülkiyetin geniş bir tabana yayılması temin edilecektir. Tasarrufların, enflasyonun etkisinden zarara uğramaması, aksine daha cazip hale gelmesi için, başta vergi muafiyetleri olmak üzere çeşitli teşvik ve tedbirleri uygulanacaktır.

- Çiftçi, işçi, memur, emekli ve esnafın tasarruflarının en iyi şekilde değerlendirilmesi suretiyle elde edecekleri gelir orta direğin geçimine olumlu katkıda bulunacaktır.

Kalkınmanın ilk şartı belirli program ve hedefler çerçevesinde gayretle çalışmaktır. Ekonomik yapıyı güçlendirme programı adıyla teşkilat ve mevzuat bakımından almayı düşündüğümüz başlıca tedbirler şunlardır:

Sınaî mülkiyetin geniş bir tabana yayılması, gelir dağılımının daha dengeli bir seviyeye eriştirilmesi, küçük ve orta büyüklükteki müteşebbislerin güçlendirilmesi gibi önemli sosyal kazançlar sağlayacaktır. Sadece yurt dışına sermaye çıkışı kontrol altında tutularak 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na dayalı 17 sayılı karar bütünüyle gözden geçirilerek, basitleştirilecek, yurtdışına çıkış, ihracat ve ithalat serbest hale getirilecektir. İktisadi büyümeyi, ihracatı artırmayı, yerli sanayinin sağlıklı ve dünya şartlarına uyumlu gelişmesini, tüketicinin korunmasını sağlamak maksadıyla, gümrük nisbetleri bütünüyle gözden geçirilerek, sektör ve madde bazında yeniden ayarlanacaktır. İthalat listeleri incelenerek, uygun görülen mallar liberasyona aktarılacaktır. İthalatta tahditler (sınırlama) kaldırılacak, ithali yasak mallar belirli bir program dahilinde azaltılacaktır. İktidar dönemi içerisinde konvertibiliteye geçilecektir.

Özel tasarrufun teşviki ve tasarrufun en verimli yatırım alanlarına yönlendirilmesi iktisadi politikamızın temel esaslarındanındır. Kredilerin aşırı teminata dayanan bir sistem içinde dağıtımından ziyade, verimi yüksek projelere tahsis edilmesi kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi bakımından büyük önem taşır...

Vergilemede takip edeceğimiz esaslar şunlardır:

Vergiler sayıca az, basit, kolay anlaşılır olacaktır. Bunun yanında vatandaş vergisini öderken eziyet çekmeyecek, kuyruklarda bekletilmeyecektir. Vergiler adil, genellikle herkesin kolaylıkla verebileceği nisbette olacaktır. Vergi nisbetlerinin yüksek tutulması, devletin daha fazla vergi geliri sağlaması sonucunu doğurmaktadır. Vergi nisbetleri adil olduğu zaman vergi tahsilâtı artmakta, vergi kaçakları azalmaktadır.

Vergiler kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik etmelidir. Tasarrufun ve yatırımların teşvikinde vergi muafiyeti ve kolaylıklarını önemli bir araç olarak kullanmaya kararlıyız. Vergileme lüks tüketimi ve israfı azaltıcı ve önleyici yönde olmalı ve kaynak israfına yol açmamalıdır. Yeminli serbest muhasipliğinin kısa zamanda uygulamaya konulmasından yanayız. Vergi sistemimiz reorganize edilecek, otomasyon artırılarak mevcut personelle daha etkili hizmet verilebilmesi sağlanacaktır...

Tarım ve köy hizmetlerinde hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi için alacağımız tedbirler şunlardır:

Çiftçimizin istikrarlı ve gittikçe artan bir gelire kavuşturulmasının en önemli iki unsuru enflasyonun çok düşük seviyelerde tutulması ve ihracatın artırılmasıdır. Başta yol, su, elektrik olmak üzere köy ve şehir arasındaki altyapı ve medeni imkân farklılıkları zaman içinde giderilecektir. Tarım ve tarıma dayalı sanayi ilişkileri üretim-pazarlama zinciri içinde bir bütün olarak ele alınacaktır. Toprak muhafaza faaliyetlerine büyük önem verilecektir. Tohumculuğun geliştirilmesi için gerekli bütün tedbirler alınacak ve teşvikler uygulanacaktır. Soya ve mısır gibi ürünler ile yem bitkileri üretiminin geliştirilmesine önem verilecektir. Gübre, tarım alet ve makineleri, sanayi ve tarımsal ilaçlar konusunda yatırımlar teşvik edilecektir. Yer altı ve yerüstü sulama faaliyetleri hızlandırılacaktır...

Uzun yıllardan beri devam eden ithal ikamesi anlayışının terk edilerek, ihracata dönük ve dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek bir sanayileşme politikasına geçilmesini zorunlu görüyoruz. Sanayileşmede yapı değişikliğine gidilmesi şarttır. Sanayileşmenin verimli ve süratli bir şekilde gerçekleştirilmesi maksadıyla alacağımız diğer tedbirler şunlardır:

Sanayinin bütün yurda pratik ve gerçekçi ölçülerde yayılması için devlet, altyapı ve hizmet yatırımlarını yapacaktır. Yatırımlar ve ihracat teşvik edilecektir. Sanayi tesislerinin düşük maliyette ve düzenli olması için organize sanayi bölgelerine önem verilecektir. Teknoloji ve mühendislik bilgisinin memlekete kolay akışı sağlanacaktır. Sanayide, devlet tekelleri dahil, bütün tekellerin kaldırılmasını hedef alıyoruz. Enerji ve maden konularında gelişmenin hızlanması için fertlere ve fertlerin meydana getireceği kuruluşlara, devletin tespit edeceği esaslar dahilinde yatırım ve işletme hakkı verilecektir. Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için karşılıklı menfaatleri dengeleyen, güven verici ve istikrarlı bir ortamın tesisine ağırlık verilecektir...

Teşebbüs gücünün her bakımdan yetersiz olduğu cumhuriyetimizin başlangıç döneminde çeşitli sektörlerde sanayileşmenin devlet eliyle başlatılması ve kurulan tesislerin zaman içinde millete devredilmesi hedef alınmış olmasına rağmen, kamu iktisadi teşebbüsleri gittikçe büyümüş, idari ve ekonomik müdahalelerin artışına paralel olarak enflasyon ve kaynakların kullanımı yönünden tasvip edilmeyecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu politikanın gerçekleştirilmesinin zaman alacağı muhakkaktır. Bu itibarla bir taraftan öngörülen hedeflere erişilmesine yönelik tedbirler alınırken, diğer taraftan da kamu iktisadi teşebbüslerinin kârlı ve verimli işletmeler haline getirilmesi maksadıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Bu düzenlemeler şunlardır:

Kamu iktisadi teşebbüslerinde tecrübeli, bilgili ve ehliyetli idareci kadroların teşekkülü, bu kadroların başarılı olabilmeleri için yönetimde uzun süre kalmalarını sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin idari, mali ve işletmecilik açısından müstakil çalışabilmelerini ve politik müdahalelerden uzak tutulmalarını sağlayacak bir yapının teşekkülü, vatandaşlarımızın kendi güçleriyle veya makul teşvik tedbirleri ile gerçekleştirebilecekleri yatırım alanlarında kamu iktisadi teşebbüslerinin yeni yatırım yapmamaları, kamu iktisadi teşebbüslerine

bağlı bazı işletmelerden başlayarak, bu işletmelerin anonim şirket haline getirilip hisse senetlerinin halka satışının sağlanması. Bu hususun realize edilebilmesinde sermaye piyasasının geliştirilmesi için alacağımız genel tedbirlerle birlikte menkul değerlerin satışını teşvik edecek vergi düzenlemelerinin önemli rolü olacaktır...

Kalkınmada öncelikli yörelerimizin geliştirilmesi için alacağımız başlıca tedbirler şunlardır:

Bu yörelerde, tabii kaynakların, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesine ve ürünlerin değerlendirilmesine yönelik veya istihdamı artırıcı projeler için özel teşvik tedbirleri uygulanacaktır. Projenin özelliğine göre, ucuz ve uzun vadeli kredilerin verilmesi, yatırım maliyetinin belirli bir bölümünün devletçe hibe olarak karşılanması, yatırım ve işletme döneminde önemli vergi muafiyetleri uygulanması bu tedbirler arasındadır. Bu yörelerde yol, su, elektrik, okul, hastane gibi altyapı yatırımlarının ve sosyal tesislerin süratle yapılması sağlanacaktır.

Sınır illeri çıkmaz sokak olmaktan kurtarılacaktır. Komşu ülkelerle iktisadi ilişkileri geliştirmek için sınır ticaretine önem verilecek, giriş-çıkışı kolaylaştırıcı her türlü tedbir alınacaktır...¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ Milliyet Gazetesi, 20.12.1983, s.6

ÖZGEÇMİŞ

Nurcan Yıldırım 1986 yılında Hatay/Antakya’da doğdu. Orta öğrenimini Antakya’da tamamlayan Nurcan Yıldırım, 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Kilis Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2010’da Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans Öğrenimine başladı. Orta düzeyde İngilizce bilen Yıldırım, 2012 yılında Yüksek Lisans Öğrenimini tamamladı.

VITAE

Nurcan Yıldırım was born in Hatay/Antakya in 1986. He got secondary education in Antakya, In 2009 he attended the Faculty of Science and Letters at University of Gaziantep Kilis Faculty and graduated from the department of History. In 2010 she began her MA at the Institute of Social Sciences at the University of Kilis 7 Aralık. She is know English at intermediate level. In 2012 hers MA completed.